

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

ION SANDU

VI

ISTORIA ȘI TRADIȚIILE
MINORITĂȚII RRÔME

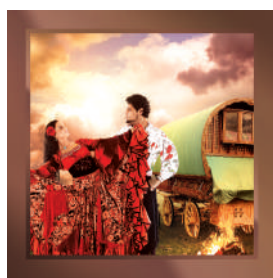
EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

Ion Sandu

ISTORIA ȘI TRADIȚIILE MINORITĂȚII RROME

MANUAL PENTRU
CLASA A VI-A

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:						
Anul	Numele elevului care a primit manualul	Clasa	Școala	Anul școlar	Starea manualului*	
					la primire	la returnare
1.						
2.						
3.						
4.						

* Starea manualului se va înscrie folosind termenii: nou, bun, îngrijit, nesatisfăcător, deteriorat.

Cadrele didactice vor controla dacă numele elevului este scris corect.

Elevii nu trebuie să facă niciun fel de însemnări pe manual.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SANDU, ION

Istoria și tradițiile minorității rrome : manual pentru clasa a VI-a /

Ion Sandu. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 2018

ISBN 978-606-31-0629-3

94

39

© **E.D.P. 2018.** Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate Editurii Didactice și Pedagogice, București. Orice preluare, parțială sau integrală, a textului sau a materialului grafic din această lucrare se face numai cu acordul scris al editurii.

© **Ion Sandu**

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

Str. Spiru Haret nr. 12, sector 1, cod 010176, București

Tel.: 021.315.38.20

Tel./fax: 021.312.28.85

e-mail: office@edituradp.ro

www.edituradp.ro

Librăria E.D.P.: Str. Gen. Berthelot nr. 28-30

Comenzi pentru această lucrare se primesc:

- prin poștă, pe adresa editurii
- prin e-mail: comenzi@edituradp.ro
comercial@edituradp.ro
- prin telefon/fax: 021.315.73.98

Redactor: **Gheorghe Sarău**

Tehnoredactor: **Cati-Narcizia Lupu**

Ilustrații: **Eugen Raportoru**

Fotografii: **Marcel Courthiade, Gheorghe Sarău, Florea Florentin, Gheorghe Fieraru, Ștefan Cună, Ionuț Filișan, Veselin Popov, Aura Bărbuț**

Coperta: **Alin Casapu**

Număr de plan: 63113/2018

Tipărit la Regia Autonomă Monitorul Oficial

Deșteaptă-te, române!

de Andrei Mureșanu

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!” strigă toți.

Preoți, cu crucea-n frunte! căci oastea e creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

Gelem, gelem...

1. Gelem, gelem lungone dromença,
Maladilem baxtale rromença,
A, rromalen, kaθar tume aven,
E caxrença, bokhale çhavença?

R.: Haj, haj, rromalen
Haj, haj, çhavalen... (duj var)

2. Sasas vi man bari familia,
Mudardäs la i kali legia.
Sarren çhindäs, vi rromen vi rromnën,
Maşkar lenθe vi tikne çhavorren.

3. Putar, Devla, te kale udara,
Te şaj dikhav mirre familia,
Palem ka zav lungone dromença,
Thaj ka phirav baxtale rromença!

4. Opre, rroma, si o vaxt akana,
Ajde mança sa e lumäqe rroma!
O kalo muj thaj e kale jakha,
Kamava len sar e kale drakha.

CUPRINS

Unitatea I

Originea și migrarea rromilor	8
1. India în context istoric vechi. Structuri sociale și religioase în India	9
2. Primele izvoare istorice cunoscute privind originea rromilor	14
3. Prezența rromilor în Orientul Apropiat și în Imperiul Bizantin	21
4. Etimologiile termenilor „rrom” și „țigăni”	26
5. Așezarea rromilor în spațiul românesc și realitățile social - economice din epocă	32
6. Studiu de caz: civilizația indiană	37
7. Studiu de caz: Imperiul Bizantin	40
8. Recapitulare	42

Unitatea a II-a

Rromii. Identitate asumată și identitate atribuită	43
1. Istoria orală – Mărturii ale memoriei colective	44
I. Studiu de caz: Mostre folclorice – cântecele rrome	50
II. Studiu de caz: Mostre folclorice – basmul și povestirile rrome	53
2. Repere ale culturii tradiționale:	
A. Familia (Statutul copilului) și comunitatea	55
B. Neamurile de rromi și ocupațiile lor tradiționale	58
I. Studiu de caz: Prelucrarea fierului	65
II. Studiu de caz: Prelucrarea aramei	67
III. Studiu de caz: Prelucrarea metalelor prețioase	58
IV. Studiu de caz: Lăutăria	69
3. Rromii în folclorul și literatura română	73
4. Recapitulare	77
5. Evaluare	77
6. Studiu de caz: Anton Pann	78

Unitatea a III-a

Statutul social, juridic și economic avut de rromi în spațiul românesc	80
1. Originea și evoluția robiei. Starea de robie și starea de servitute	81
2. Modul de viață: Nomadism și sedentarizare	88
3. Organizarea socială a rromilor. Forme de control și de sancțiune intracomunitară	92
4. Locul rromilor în economia Țărilor Române	96
5. Voievodatul țiganilor (al rromilor) ca formă de autonomie	103
6. Politici de asimilare inițiate de împărații Imperiului Habsburgic, Maria Tereza și Iosif al II-lea	105
7. Rromii în scrierile iluministe	108
8. Recapitulare	111
9. Evaluare	111

Competențe specifice și activități de învățare

1. Utilizarea adecvată a limbajului istoric în situații noi de comunicare

1.1. Redarea cu termeni proprii a informațiilor conținute de o sursă istorică

- Redactarea unor lucrări scurte folosind termeni indicați
- Descrierea de documente, imagini, mărturii muzeografice, fotografii; lectura critică a unor texte/surse istorice privind statutul social-juridic avut de romi în perioada evului mediu și până la jumătatea sec. al XIX-lea sau din perioada deportării în Transnistria
- Deducerea sensului unui cuvânt/termen istoric prin raportare la textul citit sau la mesajul audiat
- Realizarea unor organizatori grafici care susțin înțelegerea informațiilor din texte/surse istorice

1.2. Elaborarea unor texte narrative simple pornind de la informațiile conținute de surse istorice

- Descrierea unor evenimente și personalități ale istoriei și culturii rome
- Identificarea termenilor specifici și comentarea de surse istorice
- Alcătuirea de liste de cuvinte pe o temă dată
- Descrierea de documente, imagini, mărturii muzeografice, fotografii

1.3. Elaborarea unor organizatori cognitivi - axe cronologice, scheme, diagrame care înfățișează relațiile dintre abilitățile dobândite

- Exersarea capacității de a face legătura dintre experiențe personale și reprezentări sociale cu privire la diversitate
- Analiza diferitelor tipuri de surse istorice care oferă informații din prezent și din trecut

2. Explorarea unei varietăți de surse istorice pentru a explica fapte și evenimente relevante pentru istoria minorității

2.1. Analiza hărților geografice și istorice pentru a identifica locuri cu semnificație istorică pentru comunitate

- Exerciții de alcătuire a unei axe cronologice privind începuturile istoriei rromilor
- Descrierea cadrului geografic specific zonei de proveniență a rromilor, migrației și comunității în care trăiește
- Alcătuirea și prezentarea unei axe a timpului pe care să se reprezinte evenimente din viața familiei sau a comunității

2.2. Identificarea surselor care constituie dovezi de încredere în reconstituirea unei perioade din trecut

- Analiza unor surse istorice care pot ajuta la reconstruirea trecutului etniei rome dar și al comunității de proveniență
- Descrierea unor evenimente și personalități ale istoriei și culturii rome
- Identificarea de surse pe baza cărora se poate reconstitui trecutul
- Identificarea semnificației termenului țigan și a termenilor derivați din acesta

2.3. Relatarea unui fapt istoric, utilizând informații istorice și etnografice din diferite surse

- Familiarizarea cu procedee de cercetare specifice istoriei orale – interviul
- Argumentarea utilizării etnonimului rrom în defavoarea exonimului țigan
- Utilizarea surselor istorice cu privire la prezența rromilor în Imperiul Bizantin și în spațiul românesc
- Identificarea, pe baza documentelor a statutului social-juridic avut de romi în Țările Române

3. Valorizarea identității prin participarea la viața comunității

3.1. Recunoașterea particularităților culturale ale comunității în care trăiesc

- Identificarea unor trăsături caracteristice pentru grupuri etnice (majoritare și minoritare) care trăiesc pe teritoriul țării noastre: denumire, limbă vorbită, cultură, literatură, religie, folclor, tradiții culinare etc.
- Explorarea asemănarilor și diferențelor generate de cultură dintre persoanele care conviețuiesc în comunitatea locală și realizarea de prezentări specifice

3.2. Manifestarea unei atitudini deschise în situații care presupun interacțiunea cu persoane care aparțin altei culturi

- Colaborarea în grup pentru dezvoltarea de proiecte sau soluționarea unor probleme determinate de prejudecăți etnice
- Proiectarea unei activități cu rol de promovare a cunoașterii valorilor culturale și istorice ale rromilor, în vederea demontării stereotipurilor și prejudecăților față de romi
- Realizarea de proiecte sau diferite activități de promovare a cunoașterii realităților culturale specifice rromilor și de combatere a prejudecăților etnice

3.3. Participarea la activități care valorizează trecutul comunității

- Participarea la dialoguri pe teme istorice, aducând în discuție informații sau exprimându-și propria părere despre evenimente și personalități istorice
- Proiectarea și realizarea unui colț muzeistic intercultural care să valorizeze patrimoniul etnografic și istoric local

DE CE STUDIEM ISTORIA ȘI TRADIȚIILE RROMILOR?

Dragi elevi, anul trecut, în clasa a V - a, ați învățat despre Preistorie, Antichitate și începuturile Evului Mediu. Ați cunoscut modul de viață al oamenilor din Epoca de piatră, civilizațiile antice, popoare și personalități ale antichității.

Anul acesta, în clasa a VI - a, veți purcede la un demers inedit, de cunoaștere a unei etnii, care trăiește pe meleaguri românești și europene de o mie de ani – etnia rromă.

Chiar și voi (poate că aveți prieteni rromi sau, poate, unii sunteți rromi) veți avea șansa de a cunoaște trecutul etniei rrome, fapt care ne va ajuta să înțelegem mai bine prezentul.

Vom porni, așadar, din spațiul istorico - geografic de proveniență a rromilor, vom călători pe cărările istoriei și vom descoperi evenimente și realități pe care rromii le-au trăit. Totodată, vom afla aspecte interesante despre cultura și tradițiile rromilor, despre oameni care au avut un rol important pentru binele și emanciparea acestei etnii.

Prin cunoaștere, vom putea să-i înțelegem mai bine pe rromi, să-i apreciem și să-i respectăm pentru istoria și cultura lor, pentru munca și priceperea lor.

Să pornim, așadar, pe drumul cunoașterii, al înțelegerii și respectului!

UNITATEA I

I. ORIGINEA ȘI MIGRAREA RROMILOR

1. India în context istoric vechi. Structuri sociale și religioase în India

2. Primele izvoare istorice cunoscute privind originea rromilor

3. Prezența rromilor în Orientul Apropiat și în Imperiul Bizantin

4. Etimologiile termenilor „rrom” și „țigan”

5. Așezarea rromilor în spațiul românesc și realitățile social -
economice din epocă

6. Studiu de caz. Civilizația indiană

7. Studiu de caz. Imperiul Bizantin

8. Recapitulare

1. INDIA ÎN CONTEXT ISTORIC VECHI.

STRUCTURI SOCIALE ȘI RELIGIOASE ÎN INDIA

CAPTAREA ATENȚIEI

În Orientul Antic, au existat mai multe popoare care au creat civilizații spectaculoase: state, modele de organizare politică (orașe - stat, regate, imperii), sisteme de organizare socială, religii. Printre aceste civilizații este și cea creată de locuitorii Indiei și ai ținuturilor învecinate.

Fig. 1. Harappa - ruine (v. www.harappa.com)

Harappa, de pildă, era un oraș antic, contemporan cu Mohenjo Daro, situat în regiunea Punjab din nord - estul Pakistanului. Orașul a existat în mil IV î. Hr., fiind contemporan cu civilizația sumeriană. Se crede că numărul de locuitori era de circa 40.000 de persoane, foarte mare pentru acea vreme. Ruinele altei așezări antice, **Mohenjo - Daro**, au fost descoperite întâmplător, în anul 1924, când se efectuau lucrări la o cale ferată. Numită și „colina celor morți”, a fost un oraș construit în mil. III î. Hr. Orașul era bine sistematizat, cu străzi pietruite dispuse paralel, cu clădiri etajate, cu instituții și temple. Fiecare locuință avea toaletă și anexe diverse.

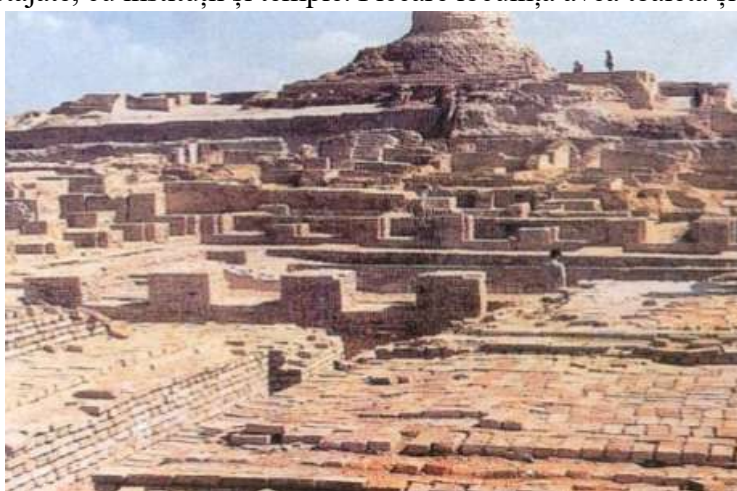

Fig. 2. Mohenjo - Daro, Ruine

(v. [http://images.assettype.com/swarajya/Archaeological Ruins at Mohenjo - Daro](http://images.assettype.com/swarajya/Archaeological%20Ruins%20at%20Mohenjo-Daro))

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Fig. 3. Valea Indusului (www.indus - valley - civilization)

Cerințe!

1. Studiază cu atenție harta! 2. Ce puteți spune? 3. Deschideți internetul și încercați să aflați câteva elemente definitorii legate vechimea acestor ținuturi!

După cum ați văzut, India - situată în Sudul Asiei - formează o peninsulă încadrată de Marea Arabiei, de apele Oceanului Indian și ale Golfului Bengal și, în timp, aceasta a fost un leagăn de civilizație pentru umanitate. Aici au apărut unele dintre primele civilizații urbane ale umanității și mari religii, care există până în prezent: **Hinduismul, Sikhismul, Budismul, Jainismul**. De asemenea, **Islamul și Creștinismul** au o tradiție veche în aceste ținuturi.

Denumirea *India* vine de la numele fluviului *Ind*, de-a lungul căruia, în mil. III î. Hr., s-au dezvoltat civilizațiile urbane Harappa (Fig. 1) și Mohenjo - Daro (Fig. 2). Istoria Indiei a fost radical influențată de invazia triburilor indo - ariene, în mil. II î. Hr. Aceste triburi de păstori războinici erau deținători ai tehnologiei bronzului și au cucerit o mare parte a Indiei.

Fig. 4. Alai indian (Desen: Eugen Raportoru)

Fig. 5. Războinic (Desen: Eugen Raportoru)

Informații despre acele vremuri provin dintr-o lucrare literară scrisă în limba sanscrită și numită **Rig Veda**, care înseamnă „îmnuri de laudă”, dar și din alte cărți apărute în România (Fig.6). Cunoașterea religioasă și ritualică a practicilor perioadei vedice (1500 - 500 î. Hr.) era cuprinsă în **vede** (cărți ale cunoașterii și înțelepciunii). În ordinea cronologică în care au fost scrise ele erau: **Rig Veda**, **Sama Veda** (Veda cântărilor), **Yajur Veda** (Veda utilă în cunoașterea desfășurării ritualurilor) și **Atharva Veda** (Veda vrăjilor, a magiei necesare în practica religioasă).

Fig. 6. Cursuri și lucrări auxiliare universitare consacrate istoriei și culturii indiene, inclusiv din perspectiva legăturii romilor cu India

Cuceritorii indo - arieni au impus o nouă realitate socială și religioasă, care a rămas neatinsă până în zilele noastre. Astfel, și în prezent, societatea indiană este împărțită în caste. Conform tradiției, există patru caste: **Brahmanii**, **Kșatrya**, **Vaisya** și **Shudra** (v. Fig. 7).

Conform textelor sacre hinduse (**Rig Veda**), cele patru categorii sociale au apărut din diferite părți ale trupului omului primordial creat de zeul Brahma, fiecare categorie având un rol specific în viața de zi cu zi. Astfel, **Brahmanii** au apărut din gura lui Brahma - îndatorirea acestora este să slujească în templele hinduiste și să predea **Veda**.

Conform textelor sacre hinduse (**Rig Veda**), cele patru categorii sociale au apărut din diferite părți ale trupului omului primordial creat de zeul Brahma, fiecare categorie având un rol specific în viața de zi cu zi. Astfel, **Brahmanii** au apărut din gura lui Brahma - îndatorirea acestora este să slujească în templele hinduiste și să predea **Veda**.

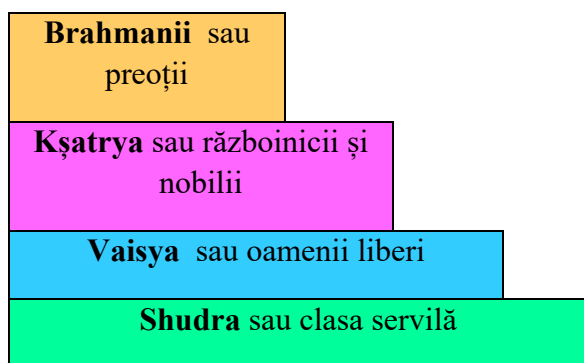

Fig. 7. Stratificarea castelor India

Despre brahmani se spune că dețin puterea sacră a Indiei; **Kșatrya** au apărut din brațele lui Brahma și reprezentau categoria conducătorilor și a nobililor războinici; **Vaisya** au apărut din coapsele zeului, erau oameni liberi, puteau să învețe **Veda**, dar erau inferiori celor două categorii menționate mai sus și se ocupau cu prelucrarea metalelor, a țesăturilor, erau negustori și mari proprietari de pământ;

Shudra, apăruți din picioarele zeului **Brahma**, erau situați pe o treaptă inferioară și se ocupau cu diferite munci. Existau și cei fără castă sau „ultimii născuți”, considerați *paria* societății.

De asemenea, existau și sclavi, care, în general, proveneau dintr-o prizonierii de război.

Limba sanscrită este limba în care au fost scrise vedele, fiind una dintre primele limbi literare ale umanității. În prezent, limba sanscrită este **limba liturgică** în **Hinduism** și **Budhism**, fiind una din cele 22 de limbi oficiale ale Indiei.

REȚINEȚI!

- India reprezintă un leagăn de civilizație pentru umanitate, locul de naștere a unor mari religii, precum: Hinduism, Budhism, Sikhism, Jainism;
- Structura socio - religioasă a Indiei, până în zilele noastre, este reprezentată de cele patru categorii sociale: brahmanii, kșatrya, vaysya, shudra;
- Limba sanscrită este una dintre primele limbi literare ale umanității, care este folosită și în prezent, fiind limbă oficială în India.

DICȚIONAR!

hinduismul – credința în zeul Brahman, ființă absolută, impersonală și creatoare a Universului;

sikhismul – religie apărută în sec. al XV-lea, creată de Guru Nanak Dev; respinge politeismul hindus;

budismul – religie apărută în sec. al VI-lea î. Hr., ce se bazează pe învățăturile lui Gaitama Siddhartha (Buddha Shakyamuni).

jainismul – sau Jain Dharma - este una dintre cele mai vechi religii și filozofii ale lumii; susține eliberarea omului de lumea materială.

triburile indo - ariene – păstori războinici indo - europeni.

limba sanscrită – o limbă indo - europeană, printre primele limbi scrise, fiind limbă de cult în hinduism și buddhism.

caste – categorii sociale delimitate strict din perspectivă religioasă.

paria – categorie de oameni situată pe treapta cea mai de jos a societății hinduiste.

Fig. 8. Buddha

„A trăi o singură zi și a auzi o învățătură bună înseamnă mult mai mult decât faptul de a trăi o sută de ani fără a o cunoaște”.

ACTIVITĂȚI

1. Numiți principalele religii ale Indiei!
2. Căutați pe internet date legate de limbile oficiale din India! Câte sunt, cum se împart? Vedeți dacă și limba rromani este menționată!

3. Căutați informații pe internet pentru a realiza, la alegere, o descriere a unei religii din India!
4. Alcătuiți câte un enunț istoric cu următorii termeni: *caste, indo - arieni, zeu, limba sanscrită!*
5. Alegeți cuvinte din lexicul principal al limbii romani (de ex., părțile corpului: *cap, mână, ochi, păr, picior, ureche* sau altele ca: *alb, bine, foc, frate, lună, mătușă, negru, pește, rău, roșu, soră, supărare, șarpe, tată* și vedeți dacă se apropie sau nu de limbile indiene (să spunem, hindi), utilizând <google translate> ori altă sursă!

ȘTIAȚI CĂ...?

- Fondatorul religiei buddhiste a fost prințul Sidharta Gauthama, care, la vârsta de 29 de ani, în timpul unei ieșiri din curtea palatului, întâlnește patru ipostaze ale vieții: un bătrân suferind, un om bolnav, un cadavru în descompunere și un ascet. Acesta veste momentul în care, nemulțumit de viața dusă, decide să-și părăsească familia, să renunțe la lume și să caute o cale de eliberare din suferință. După 6 ani de ascetism, lui Gautama i se relevă cele 4 adevăruri (nașterea, bătrânețea, boala și moartea), pentru eliberarea de suferință și calea spre eternitate (Nirvana)?
- Hinduismul este o religie politeistă în care sunt venerați o mulțime de zei, unii fiind cu chip de animale. Cei mai importanți sunt: **Shiva** (v. Fig 9, în dreapta) – zeul transformării și al distrugerii - apare înfățișat cu un trident (trushul). Există credința că din părul lui izvorăște apa sfântă a Gangelui; **Vishnu** (v. Fig 9, în centru) – zeu suprem care susține și guvernează Universul și este tot timpul reprezentat cu 4 mâini, în fiecare din ele ține câte un obiect: un lotus (eliberarea spirituală), o scoică (puterea de a crea și de a susține Universul), o roată (mintea purificată și spiritualizată) și un sceptru, numit Gada (simbolizează sursa tuturor puterilor spirituale, mentale și fizice) și **Brahma** (v. Fig 9) - zeul creației. În prezentările religioase, acesta apare având 4 mâini, probabil cele 4 puncte cardinale sau cele 4 vede, și având alături o lebedă, simbol al capacității de discernământ;
- Nașterea într-o anumită castă era consecința faptelor comise în viețile anterioare.

Fig. 9. Brahma (stânga), Vishnu (centru) și Shiva (dreapta)

2. PRIMELE IZVOARE ISTORICE CUNOSCUTE PRIVIND ORIGINEA RROMILOR

CAPTAREA ATENȚIEI

1. Analizați textul de mai jos (**Doc. 1**) și arătați ce fel de izvor istoric este acesta!
2. De ce sunt importante pentru istorici astfel de izvoare?
3. Cunoașteți relatări, povești, legende despre originea rromilor?

Doc. 1

„Aveam un împărat mare, un Rrom. El era prințul nostru. Era padișahul nostru. Rromii locuiau pe atunci cu toții laolaltă într-o țară, într-un vilaiet bun. Numele acestui vilaiet era Sindh... Aceasta era o țară curată (frumoasă). Găseai acolo multă fericire și multă bucurie. Toți o duceau bine. Numele împăratului nostru era Maramengro Dev. El mai avea doi frați. Numele lor erau Rromano și Singan. Toate bune și frumoase, dar se întâmplă un mare război. Musulmanii l-au făcut. Soldații au distrus țara Rromilor. Au pârjolit pământul. Toți Rromii au fugit din țara lor... Cei trei frați și-au purtat oamenii pe drumuri îndepărtate. Unii au mers în Arabia, unii în Armenia și alții în Bizanț. În acele țări [ținuturi] au devenit săraci.”

(Gheorghe Sarău, *Rromii, India și limba rromani*, București: Editura Kriterion, 1998, p. 13 - 14).

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

1. Analizați harta de mai jos (**Fig. 1**) și precizați ce spații istorico - geografice sunt prezentate!
2. Citiți **Doc. 2** de mai jos și exprimați-vă opiniile!

Fig. 1, Din India, prin Asia, Balcani și Europa, în Peninsula Iberică. Hartă de: **Jianu Loredana**, elevă rromă în cl. a X-a, la Liceul de Arte „Ionel Perlea” din Slobozia.

Reconstruirea trecutului se bazează pe interpretarea izvoarelor istorice. Din păcate, în procesul de scriere a istoriei rromilor, istoricii nu pot beneficia de documente, inscripții, hărți etc. Absența acestora a dat naștere unor legende și teorii fanteziste privind originea rromilor, care au fost plasați la limita dintre realitate și imaginar. Rromii au căzut pradă imaginarului, datorită lipsei de mărturii scrise, de documente, din care să reiasă istoria lor. Așa se explică, de pildă, cum, în unele țări, aceștia sunt numiți *faraoni*, *egipteni*, *gypsy* - în Anglia sau *gitani* - în Spania, existând părerea falsă că, la origine, rromii ar fi egipteni. Sau, și mai fantezist, se vorbește de prezența proto - rromilor la Răstignirea Domnului Iisus Hristos, părere care, evident, nu este susținută de dovezi.

Doc. 2

„...atunci când soldații rromani se pregăteau pentru crucificarea lui Iisus, i-au poruncit unui fierar evreu să făurească piroanele necesare. Știind că instrumentele vor fi utilizate pentru uciderea unui om nevinovat și evreu de-al său, fierarul a refuzat sarcina, deși știa că va fi ucis...În apropiere, era un fierar țigan care își instalase cortul în apropierea Ierusalimului și care s-a oferit să confecționeze piroanele necesare răstignirii. Când omul mai avea de realizat doar un piron, vocea fierarului evreu ucis s-a auzit, era o rugămintă către fierarul țigan să nu facă aceste piroane. Fierarul țigan nu s-a speriat de ce auzea și a continuat să le făurească. s-a speriat în momentul în care pironul rămânea incandescent și după scufundarea în apă și arăta ca un fier însângerat. Văzând acestea, fierarul s-a speriat și-a strâns cortul și a plecat în grabă. Acolo unde se oprea, pironul însângerat apărea în fața cortului. Țiganul se speria și pleca mai departe cu speranța că va scăpa de acest blestem”.

*

*„Această legendă a fost culeasă de Jean - Pierre Liegeois, din Macedonia, dar se pare că în lume există multe variante ale ei. În una dintre ele se spune că personajul rrom nu a fost fierar, ci hoț care ar fi furat unul dintre cuie. Din acest motiv, el este pedepsit să rătăcească prin lume fără a-și găsi locul”. Cf. Maria Olaru, *Între trecut și viitor: legende care au marcat imaginea rromilor* (<http://www.descopera.ro/cultura>)*

De asemenea, rromii sunt menționați și cu denumirile de *athinganos*, *tsiganes*, *zigeuner*, *ațigani* și *țigani*.

După alte păreri, rromii ar fi urmași ai celor care au creat legendara civilizație a Atlantidei. Probabil că o astfel de legendă se raportează la capacitățile meșteșugărești deosebite ale rromilor cu care au impresionat Europa din momentul prezenței lor aici. Alți rromi cred că ar fi descendenți ai lui Adam și ai unei prime soții a acestuia, care a precedat-o pe Eva, și, prin urmare, ei nu ar fi fost marcați, ca restul oamenilor, de păcatul originar, motiv pentru care ei ar fi scutiți de pedepsele lui Dumnezeu... Din multele legende care circulă despre rromi, reiese parcă nevoia de a atribui, din păcate, acestor „necunoscuți”, nu doar o istorie, ci și o conotație negativă. Această situație se datorează necunoașterii rromilor din perspectivă istorică reală și obiectivă.

Doc. 3

„Monarhul persan Bahram Gur, - numit de celebrul poet persan Omar Khayyam, ca mare vânător – după ce a hotărât ca supușii săi să lucreze doar jumătate de zi, iar restul acesteia sa-l petreacă mâncând și bând împreună în sunetul muzicii, într-o bună zi a întâlnit un grup

care bea vin fără să asculte muzică. Când le-a reproșat că neglijează muzica, cei din grup, prosternându-se în fața lui, i-au răspuns că au încercat să angajeze un lăutar, dar că nu au fost în stare să-l găsească. Monarhul l-a convins pe regele Indiei să îi trimită lăutari, 12.000 la număr, pe care i-a răspândit în toate colțurile regatului persan. Bahram Gur le-a dat acestora grâne, vite și măgari... într-un mod necugetat, lăutarii (lutii sau zott), au mâncat tot grâul și toate vitele; regele i-a dojenit pentru risipa de care au dat dovadă și apoi i-a izgonit...”

(Angus Fraser, *Țigani*, București: Editura Humanitas, 1995, p. 40)

În Persia începutului de Ev Mediu, identificăm texte care pot servi la încercarea de a explica motivele și perioada migrației rromilor. Menționăm legenda „muzicanților”, care se regăsește în trei lucrări scrise la cca. 500 de ani după întâmplare: „O istorie despre regii pământului”, scrisă de istoricul arab *Hamza din Ispahan (Hamza al - Isfahani)*; poemul epic „*Şah Name*” („Cartea regilor”), poem în 60.000 de versuri, în care, *Abul Kasim Mansur* – celebrul *Firdousi* - povestește istoria Persiei; „O istorie a umanității”, scrisă la anul 1050 de *Al - Taalibi*.

Fig. 3. Indieni dansând. Desen de Eugen Raportoru

În niciun caz, legenda nu poate constitui un reper absolut în explicarea originii poporului rrom. De remarcat faptul că povestea îi prezintă pe rromi ca pe o populație risipitoare, fără spirit de chibzuință, oameni fără niciun scop, blestemați probabil să fie incapabili să - și poarte de grijă.

Cercetările istorice relevă o serie de evenimente militare, petrecute la cumpăna dintre milenii, care pot ajuta la aflarea adevărului istoric. De exemplu, există documente care atestă o serie de situații când locuitori din Nordul și Nord - Vestul Indiei au fost strămutați spre vest, către Persia și dincolo de aceasta. Invasia arabă din secolele al VII-lea și al VIII-lea, care a ajuns până la granițele Indiei, a determinat ca detașamente de soldați *inzi* să slujească în armata persană. La începutul sec. al VIII-lea, regiunea Sind era invadată de armata arabă, fapt care a determinat dislocarea de locuitori *inzi* spre teritoriile stăpânite de arabi. Cronicarul arab *Al Tabari* consemnează că, în anul 855 d.H., armatele Imperiului Bizantin au atacat Siria și au capturat un mare număr de *zott* (denumire dată locuitorilor care proveneau din India), duși de acolo împreună cu femeile, copiii și vitele lor.

„Orașul Kannauj a cunoscut o dezvoltare economică, ajungând să fie unul dintre cele mai înfloritoare orașe ale Indiei. Călătorul chinez Sieun Cang menționa că acest oraș se întindea pe mai mult de 6 km. De-a lungul Gangelui și avea o sută de mănăstiri buddhiste și 200 de temple hinduse. De altfel, acest oraș a devenit și capitală pentru tribul Pratihāra - trib de războinici descendenți din neamurile de Rājput” (v. Mircea Itu, Julieta Moleanu, *Cultură și civilizație indiană*, Editura CREDIS, București, 2001, p.100)

Un alt moment important în declanșarea migrației strămoșilor rromilor de azi poate fi reprezentat și de invazia turcilor selgiucizi. Locuitori în Afganistanul de astăzi, turcii selgiucizi, de credință islamică, au reușit, într-un timp relativ scurt, să creeze un adevărat imperiu. La mijlocul secolului al XI-lea, turcii selgiucizi cuceresc Armenia, declanșând un adevărat exod al populației armene.

Turcii selgiucizi au declanșat atacuri asupra Indiei de Nord și Nord - Vest, încă de la începutul secolului al XII-lea, unde se aflau cele mai mari și înfloritoare orașe ale Indiei. În acest context, pare plauzibilă și ideea deplasării rromilor spre vest, dar nu neapărat o deplasare voluntară, posibil ca aici să avem de-a face cu o dislocare masivă de populație indiană. Imperiul selgiucid - care avea capitala la Ghazni - se întindea de la Marea Caspică la Punjab (N - V Indiei), se baza numai pe o politică de jaf. Atacurile dirijate împotriva statelor indiene aveau ca scop să aducă bogății. Din anul 1001 d. H. până în anul 1027 d. H., sultanul *Mahmoud din Ghazni* a lansat 17 campanii de jaf contra Indiei. În anul 1001, acesta a înfrânt armata lui Jayapala, care ajunsese să fie jertfit pe rug, lăsând tronul lui Anandapala. *Mahmoud din Ghazni* a jefuit și Lahore, apoi Multanul și Punjab - ul (Mircea Itu, Julieta Moleanu, *Cultură și civilizație indiană*, București: Credis, 2001).

După incursiuni în 1018 - 1019, el a cucerit orașul **Kannauj** (v. *Foto 4*), care – ca „oraș al aurului” - i-a adus lui Mahmud Ghazni 53.000 de prizonieri, 385 de elefanți în mărime naturală din aur, rubine, perle și alte bogății (v. Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, *O istorie a Indiei*. Ediția a III - a, București: Editura Artemis, 2003, p. 173). Toate acestea au fost jefuite din cele două sute de temple pe care la avea orașul Kannauj. Aceste informații de o mare importanță istorică ne sunt furnizate de către cronicarul *Abu Nars Al - Utbi* în „Cartea Yaminilor”.

Fig. 4. Ruinele de la Kannauj, India.

Foto: M. Courthiade, 2002

Dr. Marcel Courthiade (un mare rromist, promotor - alături de profesorul Gheorghe Sarău - al cunoașterii limbii rromani comune, literare) leagă plecarea rromilor din India de aceste evenimente dramatice expuse mai sus, care s-au petrecut la începutul secolului al XI-lea (v. în **Fig. 5** o fotografie realizată în anul 2002, în Kannauj, unde apare, așezat, și lingvistul Marcel Courthiade, cel care a semnalat că obârșia proto - rromilor se află în împrejurimile acestei așezări).

Fig. 5. Kannauj, azi – Foto din anul 2002

Fig. 6

Fotografia următoare (Fig.6), realizată de Marcel Courthiade, în 2002, la Kannauj, i-a prilejuit acestuia un schimb de replici cu micul vânzător de turtă dulce, din care desprindem, o dată în plus, bunătatea oamenilor indieni revărsată asupra tuturor viețuitoarelor pământului.

Marcel Courthiade: - Sosṭar na naṣaves le birovlān, le bīrlān? Xan o gudlipen!
 (De ce nu le alungi pe albine, viespii? Sorb dulceața!)
O ḥavorro, o bikinno:-te xan, bokhale le... (Să mănânce, sunt flămânde...)

După cum se știe, în anul 1071, la Manzikert, lângă Lacul Van, armata bizantină avea să fie înfrântă de armata selgiucidă, Imperiul Bizantin pierzând o mare parte din Anatolia. Va urma cucerirea Țării Sfinte, fapt care, la sfârșitul secolului al XI-lea, va determina implicarea Europei catolice în declanșarea așa - numitelor războaie sfinte - a cruciadelor.

Mai toți istoricii și lingviștii sunt de părere că, după părăsirea Indiei de către strămoșii rromilor de azi (Fig. 7), spațiile geografice străbătute au fost cele corespunzătoare teritoriilor actuale ale Pakistanului, Afganistanului și Iranului, apoi nordul Mesopotamiei, pentru ca, în vecinătatea estică a Imperiului Bizantin, să se producă o trifurcație, o separare a valului migrator în trei ramuri: *Ramura „lom”* sau *de nord*: valul migrator care a străbătut teritoriile de azi ale Republicilor Azeră, Armeană, Gruzină; *Ramura „dom”* sau *de sud - vest*: având ca direcții Siria, Palestina, Egiptul, Africa de Nord (deși nesuținută lingvistic, există teoria că grupuri de rromi și-ar fi continuat drumul, traversând Marea Mediterană în Spania, începând cu sec. al VIII-lea, în contextul cuceririi Peninsulei Iberice de către arabi, cucerire care a marcat prăbușirea regatului german al vizigoților); *Ramura „rrom”* sau *de vest*: cea mai numeroasă, reprezentată de traseul Bizantin. La această ipoteză s-a ajuns în urma cercetărilor lingvistice.

De-a lungul secolelor, numeroși savanți au încercat să descifreze enigma rromilor, separând adevărul de legendă. S-au născut, astfel, tot felul de teorii, adeseori contradictorii. Unele par astăzi halucinante, îndrăznețe, altele se bazează pe cercetări serioase, reunind informații din domenii extrem de diverse. Pentru a compensa lipsa izvoarelor scrise, istoricii au apelat la studii antropologice, etimologice și etnografice, dar, așa cum arăta *Alexandre Paspati*, un mare lingvist din secolul al XIX-lea, „Adevărata istorie a rasei țigănești se află în studiul propriei ei limbi”.

Tot din lucrarea lui Gheorghe Sarău, *Rromii, India si limba rromani* (București: Kriterion, 1998), dar și din altă variantă a acesteia, *Rromii. Incursiune în istoria și limba lor* (București: Sigma, p. 10-12, v. Fig. 8), aflăm că prima constatare de natură lingvistică, privind originea indiană a limbii rromani și, implicit, a poporului rrom, a fost realizată de

teologul maghiar *Wáli István*, în anul 1763. Format la Colegiul din Debrețin, cu prilejul studiilor sale de specializare în teologie, în cadrul Universității din Utrecht (în perioada 1753 - 1754), prilej cu care vizitează și Universitatea din Leyda, *Wáli István* cunoaște trei studenți „malabrezi”, în fapt, din Ceylon.

Fig. 8, Carte despre legătura rromilor cu India

Fig.7 - Drumul proto - rromilor nomazi spre Bizanț.
Desen: **Eugen Raportoru**

În discuțiile cu aceștia, *Wáli István* sesizează o sonoritate familiară între limba vorbită de studenții indieni și limba rromilor din țara sa și, s-a spus, alcătuieste, pentru uzul său, un vocabular de peste 1000 de cuvinte, pe care, după revenirea acasă, în anul 1754, le-a citit rromilor din Győr (Raáb), solicitându-le să redea în limba maghiară sensul cuvintelor pe care aceștia le înțelegeau... În anul 1776, apărea o scurtă informație într-o publicație vieneză a maghiarilor privind această constatare. După aproximativ 29, 30 de ani de la constatare, H. M. G. Grellmann - (Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann 1783) a preluat informația, a susținut-o și a dezvoltat-o. Evident, studenții „malabrezi” nu vorbeau o limbă indiană, ci una dravidiană, dar aceștia, cum erau de formație brahmani, cunoșteau limba sanscrită, deci, exista legătura cu limba indiană rromani.

Așadar, descoperirea lui *Wáli István* avea să fie confirmată, la scurt timp, de reputați rromologi: I. C. Ch. Rüdiger (1782 - 1793, H. M. G. Grellman (1783, 1787), M. Graffunder (1835), A. F. Pott (1844 - 1884), Heinrich von Wislocki (1884), Franz Miklosich.

Cauzele migrației sunt greu de deslușit, deoarece nu există informații scrise care să aducă mai multă lumină. O informație de interes deosebit, care ne poate ajuta să înțelegem migrația, din perspectiva unor cauze de natură politico - militară și religioasă, este legată de evenimentele care se petrec în Nord - Vestul Indiei, la începutul secolului al XI-lea.

REȚINEȚI!

- Rromii sunt un popor (o etnie) de origine indiană;
- Migrația rromilor s-a produs pe parcursul mai multor secole, în mil. I d. Hr. și la începutul mil. al II-lea d. Hr.;
- Denumirile vechi cele mai utilizate, nerecomandate azi, pentru desemnarea rromilor, sunt: athinganos, tsiganes, zigeuner, ațigani și țigani.;
- „Cartea Yaminiilor”, scrisă de cronicatul arab Al Utbi, poate constitui un reper în procesul de explicare a cauzelor migrației strămoșilor rromilor din India.

DICȚIONAR!

turcii selgiucizi - locuitori ai Afganistanului de azi; erau de religie islamică.

Athinganos, tsiganes, zigeuner, ațigani, țigani faraoni, egipteni, gypsy, gitani - denumiri date rromilor, în diferite țări europene, după cum se bănuia că ar fi proveniența acestora.

lingvistica istorică – ramură a lingvisticii, folosită în cercetarea istorică, care se ocupă cu studiul și evoluția în timp a limbilor și popoarelor.

tradiția orală - informații transmise, din generație în generație, pe cale orală.

ȘTIAȚI CĂ...?

- primele civilizații ale umanității, au apărut în Orient?
- turcii selgiucizi și-au impus stăpânirea în zonele Orientului Apropiat și Mijlociu, i-au învins pe bizantini și și-au impus supremația în cadrul lumii arabe, controlând califatul Bagdad?
- selgiucizii sunt cei care cuceresc Țara Sfântă și că Împăratul bizantin Alexios I Comnenul a solicitat ajutor Europei și, astfel, Papa Urban al II-lea, lansează primul apel la cruciadă, în anul 1095, la 27 noiembrie, în tabăra de la Clermont, Franța?

ACTIVITĂȚI

1. Arătați care este spațiul istorico - geografic de proveniență a rromilor!
2. În ce perioadă au plecat rromii din India?
3. Menționați elementele comune, de adevăr, ale legendelor prezentate mai sus în **Doc. 1**, **Doc. 2** și în **Doc. 3**!
4. Considerați că legendele amintite prezintă elemente de adevăr istoric? Dacă da - argumentați!
5. Ca urmare a cărui eveniment militar, de la începutul mil. II, s-a produs deplasarea din India a strămoșilor rromilor de azi?
6. Cu ajutorul hărții istorico - geografice (*Fig. 9*), precizați spațiile istorice străbătute de rromi în migrația lor din India spre Bizanț!
7. Căutați informații în diverse surse despre ceea ce simbolizează vaca pentru indieni, pornind comentariul de la ilustrațiile din *Fig. 10*!

Fig. 10. Ipostaze legate de prezența vacii în spectacolul diurn indian și în viziunea artistică (Desen de **Eugen Raportoru**)

3. PREZENȚA RROMILOR ÎN ORIENTUL APROPIAT ȘI ÎN IMPERIUL BIZANTIN

CAPTAREA ATENȚIEI

Migrarea din India a strămoșilor rromilor de azi s-a desfășurat pe parcursul mai multor secole. Unii istorici și lingviști consideră că migrația s-a produs treptat și într-un mod pașnic. Plecarea din India s-a datorat, cel mai probabil, unor evenimente politice și religioase care i-au antrenat, în deplasare, către vestul Indiei, pe strămoșii rromilor de azi. Invazia turcilor selgiucizi, din secolul al XI-lea, posibil să fi reprezentat una dintre cele mai importante cauze ale migrației stră - rromilor.

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Fig. 1. Din India spre Europa. Fototeca autorului, *Ion Sandu*
(adaptarea sa după: www.google.com/ Migrația romilor secolele X-XIV, știrileprotv.ro)

1. Analizați harta și precizați spațiile istorice figurate în hartă!
2. Migrația strămoșilor rromilor de azi, din India spre vest, s-a realizat pe parcursul mai multor veacuri. Arătați cauze care ar fi determinat această migrație!

Limba rromilor prezintă importante influențe din limbile altor popoare, fapt care i-a ajutat pe lingviști să stabilească traseele migratorii ale acestora. Astfel, în estul Imperiului Bizantin (Turcia de azi), s-a petrecut despărțirea lor în trei grupuri: ramura *Lom* sau *de nord*

și-a continuat drumul spre nord - vest prin Caucaz și pe latura de nord - vest a Mării Negre; ramura *Dom* sau *de sud - vest*, s-a îndreptat către Siria, Palestina, Egipt; ramura *Rrom* sau cea de *vest*, cea mai reprezentativă pentru rromii de azi, și-a continuat drumul în Imperiul Bizantin, iar de aici către Europa Centrală și de Vest (Gheorghe Sarău, *Rromii. Incursiune în istoria și limba lor*, București, Editura SIGMA, 2009, p.7 - 8).

În Imperiul Bizantin rromii au primit denumirea de ***athinganoi***, atribuită inițial unei secte religioase atestate în zonă. Semnificația acestui cuvânt era *de neatins*. Prima informație care se referă, probabil, la strămoșii rromilor, provine dintr-un manuscris hagiografic descoperit la Mănăstirea Iviron din Athos „Viața Sfântului Gheorghe”, un episcop de Constantinopol (*Doc.1*), scris în intervalul anilor 1058 - 1068. Așadar, nu este vorba de Sfântul Gheorghe martirizat de împăratul Dioclețian, la anul 303, ci de un monah.

Doc. 1

„...în anul 1050, împăratul Constantin Monomachos, săcâit fiind de animalele sălbatice care îi devorau vânatul din parcul imperial Philopation din Constantinopol, a cerut ajutor unei populații... pe nume ***adsincani*** (forma georgiană a termenului ***athinganoi***), bine - cunoscuți pentru arta lor de a ghici și de a face farmece. Acești ***adsincani*** au pus pe jos bucăți de carne descântate care au ucis pe loc animalele...”. (Angus Fraser, *Țigani*, București: Editura Humanitas, 1992, p. 56).

După un popas în Imperiul Bizantin, de câteva veacuri, rromii au trecut în Peninsula Balcanică, probabil în contextul dezvoltării și expansiunii puterii otomane, mai ales după debarcarea turcilor la Gallipoli, martie 1354. Gallipoli devine cap de pod, pentru expansiunea turcilor în Europa. În zece ani, mai multe așezări din Tracia bizantină au căzut în mâinile dinastiei Osman, inclusiv cetatea Adrianopole. Amintirea invaziei turcilor selgiucizi era poate încă vie în memoria rromilor din Bizanț, fapt care determină o deplasare masivă a acestora către Dunăre, spre Europa Centrală. Prezența rromilor în Peninsula Balcanică este atestată din perspectiva numelui și a ocupațiilor avute: 1348 - țarul Ștefan Dușan legiferează dările în potcoave pe care trebuia să le achite „cingarie”; 1368 - la Zagreb sunt menționați „țigani”; 1378 – sunt atestate, în Bulgaria, „bordeiele egiptenilor”.

Fig. 2. Bizanțul. Desen: Eugen Raportoru

Termenii folosiți de popoarele cu care rromii au interacționat derivă din grecescul *athinganos/ athinganoi* - *tsiganos* (lb. greacă), *Zigeuner* (lb. germană), *zingari* (lb. italiană), *tzigányok* (lb. maghiară), *țigani/ ațigani* (lb. română) etc.

Fig. 3. Din Turcia, prin Balcani, spre Europa (Fototeca autorului, *Ion Sandu*)

Până în secolul al XVI-lea, rromii sunt atestați în întreaga Europă (v. Tabel 1).

Tabel 1, Atestări ale rromilor în Europa

<ul style="list-style-type: none"> • Serbia - 1348 • Țările române (Muntenia) - 1385 • Imperiul romano - German - 1407 • Franța – 1418 	<ul style="list-style-type: none"> • Țările de Jos - 1420 • Italia - 1422 • Spania - 1425 • Rusia – 1501 • Anglia - 1513
--	---

Fig. 4, Fototeca autorului, *Ion Sandu*

REȚINEȚI!

1. Strămoșii rromilor au plecat din India, după cum se arată în ultima vreme, din zona orașului Kannauj;
2. Istoricii consideră că mențiunea făcută în textul hagiografic „Viața Sfântului Gheorghe”, cea de *athinganoi*, se referă la strămoșii rromilor de azi.
3. Nemțescul *Zigeuner*, francezescul *tsiganes*, italianescul *zingari*, maghiarul *czigányok*, românescul *ațigan/ țigan*, la fel ca și alte forme similare în alte limbi derivă din grecescul *athinganos*.

Fig. 5. Pustiirea Kannaujului. Desen de Eugen Raportoru (stânga). REDROM (dreapta)

DICȚIONAR!

sectă religioasă – comunitate religioasă desprinsă dintr-o comunitate principală.
manuscris hagiografic – povestiri/ texte despre viețile sfinților.

ACTIVITĂȚI

1. De unde vine numele atribuit uneori rromilor, cel de „țigan”?
2. Alcătuiți o axă cronologică, din care să reiasă plecarea strămoșilor rromilor din India până la sosirea lor în Europa Balcanică!
3. Alcătuiți și prezentați o axă a timpului, pe care să se reprezinte evenimente din viața familiei sau a comunității!
4. Căutați informații pe internet, pentru a realiza o descriere a spațiului istorico - geografic de proveniență a rromilor!
5. Comentați despre ceea ce vedeți în ilustrația de mai jos! Există vreo legătură între rromi (ațigani) și prima lor menționare pe tărâm românesc, ca parte componentă a zestrei Mănăstirii Vodița? Ce statut aveau aceștia pe domeniile mănăstirii?

ȘTIATI CĂ...?

- în limba rromani cuvântul *țigan* nu există?
- termenul „țigan” este un exonim, nu aparține limbii vorbite de către rromi, adică limbii rromani?
- termenul de autoidentificare folosit în limba vorbită de către rromi este „rrom”?
- există un alfabet internațional al limbii rromani, adoptat, în aprilie 1990, la Varșovia, de către IRU (International roma Union – Uniunea Internațională Rromă)? v. Fig. 7.

Fig. 6. Primele patru abecedare de limba rromani apărute în România, între 2001-2002

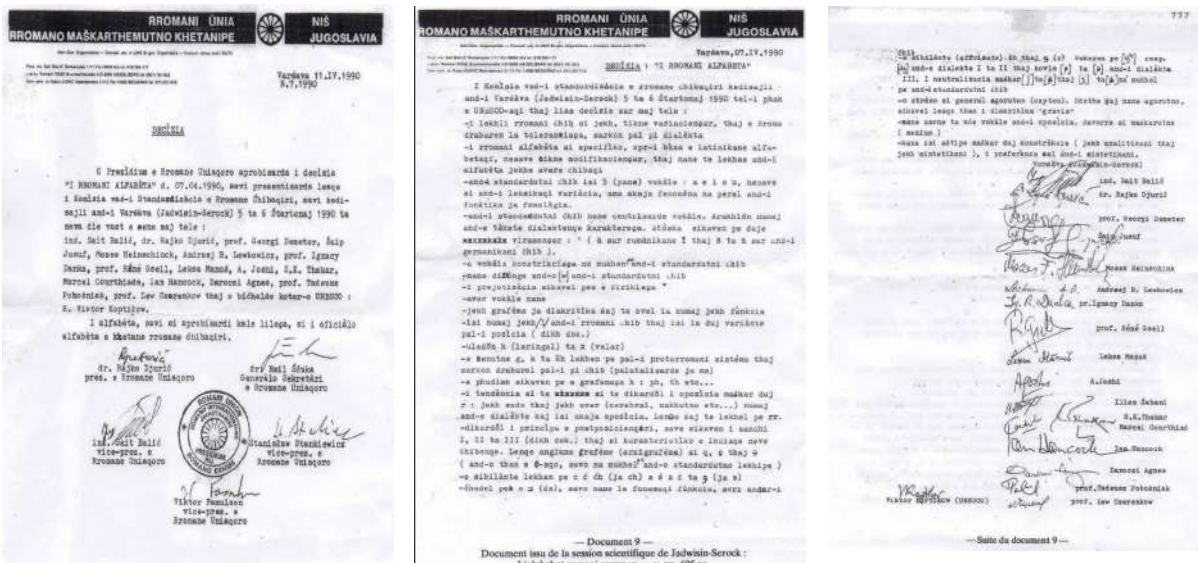

Fig. 7. Decizia IRU privind alfabetul rom – 1990

4. ETIMOLOGIILE TERMENILOR „RROM” ȘI „ȚIGAN”

CAPTAREA ATENȚIEI

Având în vedere dezbaterile publice privind utilizarea oficială a unuia dintre cei doi termeni, **rrom** sau **țigan**, declanșate în presă în anul 2010, cadrele didactice de la secția de Limba și literatura rromani din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine – Universitatea București, au prezentat o serie de argumente.

Citiți cu atenție și apoi dezbateți!

“Există numeroase argumente de ordin științific, istoric și lingvistic pentru susținerea denominației de „rom”, ca fiind cea corectă. Folosirea termenului exogen „țigan”, în defavoarea etnonimului legitim „rrom”, încă de la apariția rromilor pe teritoriul Principatelor române, nu justifică folosirea sa și nu poate fi validat ca argument istoric, știut fiind faptul că exonimul „țigan” desemna obiecte de drept, iar nu subiecte de drept, având în vedere statutul de sclavie, în care s-au aflat rromii vreme de mai mult de o jumătate de mileniu. Argumentele de natură lingvistică, etimologică, alături de cele generate de antropologia comunicării, sunt relevante în favoarea etnonimului „rrom”, termen moștenit din vechea limbă vorbită în India - Prakrit, ele având valoare de axiomă și, ca urmare, considerăm că ar fi inutil și neelegant să le aducem în discuție cu persoane negativiste, răuvoitoare, discreționare sau insuficient informate ori instruite. După cum se știe, cuvântul „țigan” nu există în limba rromani și nu a reprezentat niciodată autoidentificarea în limba rromani a etniei rromilor, fiind un cuvânt profund peiorativ folosit de alteritate / nerromi pentru a insulta rromii, cu toate că, din păcate, termenul greșit și neștiințific de „țigan” este, uneori, asumat de către unii rromi, în special de către cei care nu vorbesc limba rromani, din necunoaștere, dar și de către unii rromi care vorbesc limba rromani, ca formă de „captatio benevolentiae”, pentru a mulțumi interlocutorul nerrom. Încă de la începuturile mișcării rromilor, asociațiile rrome au cerut în mod constant ca denumirea de „rrom” să ia locul celei de „țigan”, considerată o insultă. Cu prilejul Marii Uniri a Transilvaniei cu Regatul României, rromii din Transilvania au înțeles momentul istoric deosebit pe care - l trăiau și au vrut să ia parte la acesta. În Memoriul Adunării Naționale a Țiganilor din Transilvania, desfășurată la Ibașfalău/ Dumbrăveni, județul Sibiu, pe 27 aprilie 1919, la Art. II, punctul 2, se solicitau următoarele: „Ca fii și cetățeni ai mării națiuni române, nevoind și neputând fi considerați ca popor străin în țară străină, după cum am fost considerați de veacuri, ne rugăm: ca de aici înainte, în toate actele oficiale românești, să nu se mai folosească pentru noi și următorii noștri numirea (poreclă) ca batjocură „țigan”, ci aceasta, dacă nu se șterge cu totul chiar din uzul oficial, să se circumscrie cu o altă denumire care se va afla de corespunzătoare”” (prof. univ. dr. Gheorghe Sarău, lect. univ. dr. Delia Grigore, București, 12 decembrie 2010).

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

1. Ce părere aveți cu privire la utilizarea termenilor rrom și țigan?
2. Care este termenul corect pe care trebuie să îl folosim, **rrom** sau **țigan**? Încercați să argumentați!

În procesul de cunoaștere a etniei rrome, a realităților istorice și culturale specifice acestei etnii, inevitabil, atenția se oprește și asupra unor aspecte de ordin terminologic: *rrom/țigan*. Utilizarea termenilor care definesc un grup etnic sunt convenții de natură socială și de aceea este important să utilizăm termenul corect.

Din perspectivă istorică, termenul „țigan” este un exonim, deoarece nu aparține limbii. Termenul are proveniență grecească din „athinganos”. S-a văzut, într-o lecție anterioară, că, după plecarea din India, în conformitate cu ipotezele emise de către istorici, prima atestare documentară plauzibilă privind prezența unei populații din India, la jumătatea secolului al XI-lea, în Imperiul Bizantin, provine dintr-un text hagiografic, numit „Viața Sfântului Gheorghe”, scris între 1058 - 1068. După majoritatea cercetătorilor, este posibil ca populația amintită în document să aibă origine indiană. Termenul *athinganos* a fost preluat de alte limbi, îmbrăcând un fonetism asemănător: *cigáni* – Slovacia; *ciganie* - Polonia; *ciganos* – Portugalia; *czigányok* – Ungaria; *cikáni* – Cehia; *ațigani* apoi *țigani* – în spațiul românesc; *sigayner* – Norvegia; *tsiganes* – Franța; *țigane* – Rusia; *țigani* – Bulgaria; *Zigeuner* – Germania; *zingari* – Italia etc. De asemenea, merită menționat faptul că datele istorice care sunt folosite pentru a descrie istoria rromilor se referă întotdeauna la grupuri distincte, dar separate, și numai în ceea ce privește comportamentul social și ocupațional. Mărturiile au legătură, în principal, cu apariția și nu redau aspecte despre istoria sau cultura acestora. Astfel de realități nu le puteau furniza decât proprii lor reprezentanți, elita culturală. Problema majoră, în acest sens, este că e foarte greu să trasezi istoria rromilor, neexistând documente istorice. Cu toate acestea, în cercetarea originii și a traseelor migratorii ale rromilor, cercetările lingvistice și-au adus o contribuție fundamentală – „*Adevărata istorie a rasei țigănești stă în studiul propriei sale limbi*”, afirma lingvistul Alexander Paspatis. Și în privința subiectului pe care îl tratăm, limba reprezintă o adevărată poartă de deschidere către adevăr.

În demersul de aflare a adevărului, trebuie avut în vedere faptul că în limba vorbită cuvântul „țigan” nu există. Aproape toți cercetătorii au fost de acord că termenul *athinganos* provine din limba greacă medievală (bizantină), având semnificația „*de neatins*” sau „*oameni față de care se recomandă o anumită precauție*”. Documentele care atestă prezența acestei populații în Europa evidențiază caracteristici de viață socio - ocupațională. Evidențierea aspectului etnic se petrece mult mai târziu, în epoca modernă. De remarcat este faptul că rromii sunt percepuți ca o populație distinctă, prin viața nomadă, prin ocupații meșteșugărești care le asigură existența, dar care sunt practicate, pentru europeni, într-un mod atipic

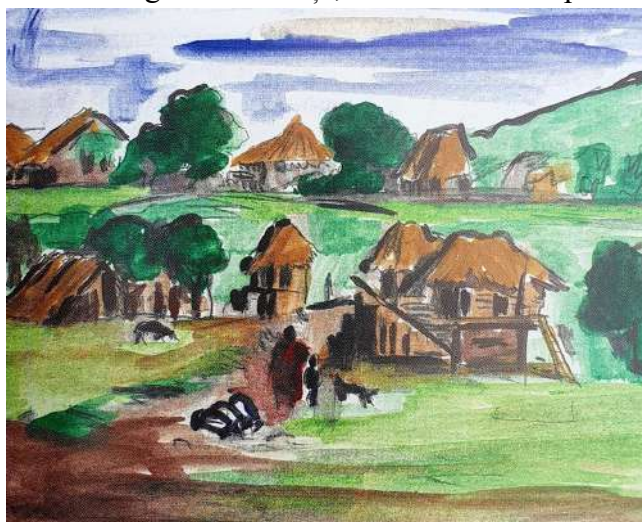

Fig. 1. Sat de rromi. Desen: Eugen Raportoru

sistemului de viață urbană meșteșugărească a Europei, prin practici mistico - religioase.

De-a lungul timpului, unii dintre rromi și-au pierdut identitatea lingvistică, în sensul că nu au mai vorbit limba strămoșilor, fapt care a generat acceptarea termenului *țigan* ca formă de autoidentificare. Cauza acestei situații rezidă într-o istorie caracterizată prin marginalizare și chiar exterminare. Vorbitorii nativi sunt cei care folosesc în mod natural, firesc, termenul rrom.

Din momentul apariției rromilor în spațiul românesc, până în prezent, putem distinge două etape în evoluția terminologiei pentru desemnarea etniei rrome: una - cu caracter social, cealaltă - cu caracter etnic. Astfel, prima atestare **confirmă un statut social** pe care l-au avut timp de aproape 500 de ani, respectiv, cel de robi, astfel că termenul **țigan** nu reflecta apartenența etnică, ci condiția socială, de oameni lipsiți de libertate. Robia a constituit o realitate specifică organizării sociale în Muntenia și Moldova, până la jumătatea secolului al XIX-lea, dar, din păcate, **termenul țigan a avut și are și semnificația apartenenței etnice**. Mulți oameni consideră că termenul rrom este o creație artificială, apărută după anul 1990, când minoritatea rromă a fost recunoscută ca minoritate națională.

Dovezile privind **existența termenului „rrom”**, în limba vorbită, sunt clare. În spațiul românesc, cel care s-a oprit, pentru prima dată, asupra studierii limbii acestei etnii a fost Mihail Kogălniceanu. În anul 1837, acesta publica, la Berlin, un studiu despre istoria rromilor. Pentru întâia oară, un autor român scria despre realități specifice vieții și istoriei acestei populații, arătând că, în limba vorbită, aceștia își spun rromi.

Mihail Kogălniceanu:

„...Iar Țiganii ei singuri se numesc în limba lor rromnicel (fiul femeii) sau rrom (oameni)...” (v. studiul *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens*, Berlin, 1837)

În anul 1878, o impresie deosebită provoca lucrarea *Probe de limba și literatura țiganilor din România*, apărută sub semnătura profesorului de la Institutul de Teologie, Barbu Constantinescu. Remarcăm faptul că Barbu Constantinescu adună folclor rrom în limba vorbită de rromi, ca atare, este reflectată des utilizarea termenului *rrom/ rromni* în mostrele folclorice rrome. Termenul *rrom* este menționat în dicționare și enciclopedii românești. Astfel, în anul 1904, Enciclopedia română, editată de ASTRA, arată că „ei (țiganii) înșiși se numesc rromi”.

În perioada interbelică, momentul de reprezentare reală și de început, de fapt, al emancipării rromilor, termenul se impune, devenind un reper fundamental în efortul de construire identitară etnică.

Un moment reprezentativ pentru a marca apariția pe scena societății românești a rromilor, ca un grup etnic care invocă respectarea unor drepturi de reprezentare distinctă, reală, se petrece după anul Marii Uniri, în anul 1919. Minoritățile naționale din Transilvania și celelalte provincii istorice românești, care s-au unit cu România la anul 1918, salutau actul Unirii, prin întruniri și elaborare de declarații de sprijin față de acest act de importanță istorică.

În acest demers s-au înscris și rromii, momentul cel mai cunoscut fiind actul de la Dumbrăveni - Ibașfalău, din 27 aprilie 1919 (v. mai jos *Doc. 1* și *Fig. 4*).

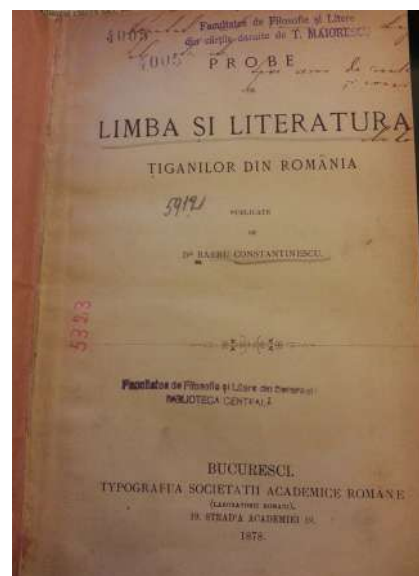

Fig. 2. Cartea lui Barbu Constantinescu din 1878, republicată în anul 2000, de Ed. Kriterion.

Fig. 3. Castelul Apafi și Bastionul (Foto: pagina facebook a Catelului Dumbrăveni – Ibașfalău)

Au participat 89 de delegați rromi, care au elaborat un Memoriu către Regele Ferdinand, cerând anularea utilizării termenului *țigan*.

Perioada interbelică a însemnat și apariția pe scena politică a țării a primelor organizații politice ale rromilor, ca o evoluție firească în spiritul modernității. Apare ideea de reprezentare generală a rromilor la nivel național, într-o organizație unică - Uniunea Generală a Romilor. Un obiectiv major al liderilor din această perioadă l-a constituit impunerea termenului *rrom*, „emanciparea și redeșteptarea neamului rrom” - ca denumire oficială a etniei, obiectiv în consonanță cu autorii memoriului de la Ibașfalău. Uniunea Generală a Romilor își propunea să acționeze în așa fel încât „*soarta neamului nostru rrom să se îmbunătățească, ca să putem sta alături de conaționalii noștri, fără să ne fie rușine...Ceasul emancipării și redeșteptării neamului Rrom a sunat*” (Ziarul „Glasul Romilor”, I, nr. 1, 1 - 15 noiembrie 1934, p.1 - 2). Preocuparea acestei organizații pentru promovarea și recunoașterea etnonimului rrom reiese foarte clar din titlul ziarului – „Glasul Romilor” – și este explicat într-un fragment al unui articol care analizează cauzele „înapoierii” rromilor: „Recunoaștem însă că am rămas în urma tuturor popoarelor – și aceasta nu din vina noastră. Cauza? Țigani! Cuvânt de batjocură și sfidare ... compromitere. Iată de ce intelectualii noștri se feresc a ne veni în ajutor și se feresc a se afișa în public ca îndrumători ai rromilor”(„Glasul Romilor”, II, nr. 1, august 1935, p. 2 - 3).

Dorința de impunere a termenului *rrom*, în defavoarea cuvântului *țigan* (care reflecta condiția socială de rob, iar de-a lungul timpului a căpătat conotații negative), arată dorința de cunoaștere a adevărului istoric privind etnia rromă și de recunoaștere a identității corecte.

În prezent, în contextul deschiderii europene, din ultimii ani, termenul *țigan* și derivatele acestuia sunt percepute ca fiind nedrepte față de dorința de reprezentare a unei etnii cu termenul specific folosit în limba vorbită - *rrom*. Cuvântul *rrom* este un cuvânt vechi al limbii rromani, folosit dintotdeauna pentru desemnarea apartenenței etnice a rromilor. Termenul corect pentru denumirea membrilor acestei etnii este, așadar, cel de **rrom**. Acest cuvânt nu este o invenție specifică unei perioade istorice, ci este o vocabulă cu care, în limba vorbită, rromii se autoidentifică. Membrii etniei, se prezintă ei înșiși, în limba vorbită, ca **rromi**, în contrast cu termenul *țigan*, care nu există în limba vorbită și care are conotații negative, inițial fiind un cuvânt folosit, timp de sute de ani, pentru a desemna condiția de *om lipsit de libertate*.

Fig. 4. La 99 de ani, în 24 iunie 2018, de la întâlnirea romilor de la Castelul Apafi, din Ibașfalău (azi, Dumbrăveni, în județul Sibiu).

Doc. 1.

„...Subsemnații, reprezentanți ai țiganilor români transilvăneni, ca urmași ai înaintașilor noștri, care de veacuri au locuit pe pământul Ardealului și, laolaltă cu celelalte popoare și îndeosebi cu națiunea română, au adus toate jertfele cerute pentru susținerea și înaintarea acestei țări și patria noastră iubită, îndemnați de dragostea noastră față de neamul românesc și față de noua noastră patrie, România Mare, declarăm sărbătorește și pentru totdeauna și totodată ne și rugăm cu supunere ca să ni se împlinească și nouă, celor oropsiți până acuma, dorințele noastre.

Art. I. Atât noi cât și urmașii noștri, să fim considerați ca cei mai supuși și credincioși fii și cetățeni ai României Mari, conform punctului I al hotărârii aduse în Adunarea Națională românească ținută la Alba Iulia la 18 noiembrie / 1 decembrie 1918.

Art. II. Ca fii și cetățeni ai mării Națiuni Române, nevoind și neputând fi considerați ca popor străin în țară străină, după cum am fost considerați de veacuri, ne rugăm:

1. Să fim primiți în sânul marelui popor român, nu numai cei cu limbă, port și datine românești, ci și ceilalți locuitori de origine țigănească, care și - au pierdut acest caracter, aflători în toate ținuturile Ardealului, Banatului și părțile ungurești alipite acum României Mari.

2. De asemeni, ne rugăm ca, de aici înainte, în toate actele oficiale românești să nu se mai folosească pentru noi și următorii noștri numirea (poreclă) ca batjocură „țigan”....”.

REȚINEȚI

- Termenul *țigan* este un exonim, nu aparține limbii vorbite de romi.
- Cuvântul **rrom** este folosit dintotdeauna de către vorbitorii limbii rromani, ca formă de autoidentificare, de stabilire a apartenenței etnice.

DICTIONAR!

lingvistica – știință care studiază limbile și legile lor de dezvoltare.

etnie – grup uman de aceeași origine, limbă și tradiții culturale.

identitate – faptul de a fi identic cu tine însuși.

exonim – numele sub care este cunoscut un grup etnic, dat de către cei din afara grupului etnic respectiv.

etnonim – numele poporului exprimat în propria limbă.

perioada interbelică – perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale.

ACTIVITĂȚI

1. Explicați proveniența numelui *țigan*, atribuit astăzi rromilor!
2. Alcătuiți propoziții cu conținut istoric, având în vedere următorii termeni: etnonim, exonim, perioadă interbelică!
3. Analizați *Doc. 1* și precizați:
 - a. Adunarea de la Ibașfalău (Dumbrăveni, jud. Sibiu) are loc după un eveniment major pentru pentru istoria României. Despre ce moment este vorba?
 - b. Identificați provincia istorico - geografică unde s-a desfășurat întâlnirea reprezentanților rromilor.
 - c. Ce susțineau semnatarii documentului?
4. Vorbiți despre importanța zilei de 27 aprilie 1918, pentru rromii din România! Evidențiați rolul avut de organizația Uniunea Generală a Romilor, în ceea ce privește recunoașterea etnonimului **rrom**.

ȘTIATI CĂ...?

- în perioada interbelică au existat mai multe publicații ale rromilor, precum: „Neamul țigănesc” (1934), „O Rom” (1934), „Glasul Romilor” (1934 - 1941), „Foaia Poporului Romesc” (1935), „Țara Noastră. Ediție specială săptămânală pentru Romii din România” (vara 1937)?

- din comitetul director al organizației Uniunea Generală a Romilor făceau parte Patriarhul României, Miron Cristea, cât și liderul organizației politice aflate la extrema dreaptă a scenei politice românești, Legiunea Arhanghelul Mihail, Corneliu Zelea Codreanu?

5. AȘEZAREA RROMILOR ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ȘI REALITĂȚI SOCIAL - ECONOMICE DIN EPOCĂ

CAPTAREA ATENȚIEI

- Colectați informații din diverse surse și vorbiți despre domnitorii înfățișați în imaginile de mai jos! Arătați în care din Țările Române au domnit și ce legătură au cu rromii!

Fig. 1. Mircea cel Bătrân

Alexandru cel Bun

Desene: Eugen Raportoru

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

„Ele nu numai că nu s-au confundat niciodată - *robia* și *rumânia* - dar nici măcar nu s-au atins. Erau două stări cu totul deosbite. Față de rob, *rumânul* sau *vecinul* era socotit ca om liber” (Constantin Giurescu, „*Despre rumâni*” = *Studii de istorie socială. Vechimea rumâniei. Despre rumâni. Despre boieri*, București: Editura Universul, 1943).

Citește textul și numește cele două categorii sociale evidențiate!

ATESTĂRI DOCUMENTARE

Prima atestare documentară privind prezența rromilor în spațiul românesc datează din 1385, când domnitorul Țării românești, Dan I, dăruia Mănăstirii Tismana și „*40 de sălașe de ațigani*”. Posesiunile dăruite Mănăstirii Tismana aparținuseră Mănăstirii Vodița, care, în contextul evenimentelor militare de la sfârșitul domniei lui Vladislav Vlaicu (1364 - 1377), a fost închisă. Ulterior, informațiile despre *țigani*, în Țara Românească, devin tot mai

numeroase. Astfel, în anul 1388, domnitorul Mircea cel Bătrân dăruia Mănăstirii Cozia, care era ctitoria sa, „300 de sălașe de țigani”. Din secolul al XV-lea, toate mănăstirile și marii boieri posedau robi rromi.

Fig. 2. Mănăstirea Vodița – jud. Mehedinți. La 3 octombrie 1385
– prima menționare a rromilor în spațiul geografic românesc (Foto: *Gheorghe Sarău*, 2016)

La est de Munții Carpați, în Moldova, o primă atestare documentară privind existența rromilor datează de la anul 1414, din vremea domnitorului Alexandru cel Bun, care dăruia trei sate slujitorului său, Toader Pitic, pentru „credincioasa lui slujbă”. De remarcat faptul că textul acestui document deși datează din anul 1414, el se referă la o situație anterioară - „unde au fost cneji Lie și Țigăneștii”. Același domnitor dăruia Mănăstirii Bistrița, în anul 1428, „31 de sălașe de țigani și 12 bordeie de tătari”. De asemenea, și în Moldova, informațiile privind robi rromi ai mănăstirilor și ai boierilor se înmulțesc.

În Transilvania, prima informație privind prezența rromilor provine dintr-o donație sau confirmare făcută de domnitorul Mircea cel Bătrân către boierul Costea din Țara Făgărașului.

Fig. 2. Rromi – robi mănăstirești. Desen de **Eugen Raportoru**

Astfel, acesta avea în stăpânire și 17 țigani de cort. În cadrul relațiilor politice și militare dintre Țara Românească a domnitorului Mircea cel Bătrân și Regatul Ungariei, condus de regele Sigismund de Luxembourg, confirmate prin tratatul de la Brașov, din anul 1395, domnitorul român stăpânea cu titlu de feud Țara Făgărașului. Rromii au sosit în Țările Române nu într-un singur val, ci pe parcursul mai multor secole, determinați,

probabil, și de evenimentele politice și militare din Peninsula Balcanică, în contextul invaziei turcilor otomani. De asemenea, în timpul acțiunilor militare antiotomane, desfășurate de voievozii români la sudul Dunării, mai ales în secolul al XV-lea, probabil că au fost capturați și rromi.

Putem presupune o prezență mult mai timpurie a rromilor, la nordul Dunării, în spațiul românesc, față de atestările menționate, astfel că începuturile existenței politice a statelor feudale românești coincide cu prezența rromilor.

ASPECTE SOCIALE ȘI ECONOMICE

Situația Țărilor Române, la sfârșitul secolului al XIV-lea se prezenta astfel: Transilvania avea statut de voievodat vasal Ungariei, iar Țara Românească și Moldova se aflau după perioada de întemeiere statală.

După constituirea ca state, în cele două țări extracarpătice asistăm la un proces de dezvoltare instituțională. Principala instituție era domnia care era asumată de un „mare voievod și domn”, cuvântul „Io”, din titulatura de domnie, reflectând și calitatea de proprietar de drept al întregii țări și al locuitorilor, inclusiv al robilor. Moldova și Muntenia sunt statele feudale românești, în cadrul cărora, alături de celelalte categorii sociale specifice, exista și clasa socială a robilor. Astfel, identificăm următoarele clase sociale: **boierii** (în Țara Românească și Moldova; în Transilvania se numeau *nobili*), **orășenii** (puțini ca număr în Moldova și Țara Românească), **țăraniii liberi** (*moșneni* - Țara Românească și *răzeși* - Moldova), **țăraniii aserviți** (*rumâni* – Țara Românească, *vecini* - Moldova, **iobagi/ jeleri** - Transilvania), **robii** (sau *țigani* – Țara Românească și Moldova). În ceea ce privește statutul avut de rromi în Transilvania, aceștia au fost *oameni liberi*.

În economia medievală românească, agricultura avea un rol preponderent. Alături de grâu se cultivau meiul, orzul, secara, ovăzul, inul, cânepa, trifoiul. Pe scară largă se practicau viticultura, pomicultura, legumicultura, creșterea animalelor. Mineritul era practicat mai ales în Transilvania, în timp ce în Țara Românească și Moldova se exploata sarea. De asemenea, meșteșugurile aveau un rol important în economia Țărilor Române, fiind dezvoltate, mai ales, în Transilvania, unde exista o intensă viață urbană. Țările Române erau traversate de importante căi comerciale care legau Europa de Orient, astfel că activitatea comercială era intensă.

Istoricul român Petre P. Panaitescu considera că rromii au fost supuși procesului de înrobire din motive strict economice – v. „Istoria țiganilor în Țara Românească și Moldova aparține istoriei economice a acestor două țări”. Nevoia de brațe de muncă resimțită în Țările Române, în Evul Mediu, i-a determinat pe domnitorii români să acorde un interes deosebit față de instituția robiei. Invazia otomană, ocuparea de către otomani a porturilor românești de la Dunăre și Marea Neagră, marile descoperiri geografice au anulat statutul lor ca țări de tranzit la marele comerț care lega Europa de Orient.

Fig. 3. Rromi – robi boierești.
Desen de Eugen Raportoru

Marile proprietăți rurale aveau nevoie de meșteșugari. Un observator al realităților din cele două țări române, I. St. Raicewich, remarcă faptul că aici „toate artele mecanice sunt în mâinile țiganilor sau ale străinilor din țările apropiate”. Meșteșugul lor preferat era fierăria. În tot Evul Mediu românesc, această ocupație este menționată atât în actele de cancelarie domnești, cât și în relatările unor cronicari sau umaniști străini. Pastorul luteran și poetul umanist sas transilvănean Christian Schesaeus, în *Ruinae Pannonicae* (apărută în anul 1571, Wittenberg), evidențiază această îndeletnicire a *țiganilor* („Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IV, 1926 - 1927). Societatea românească, agricolă prin excelență avea nevoie de meșteșugari străini.

Datorită numărului mare de rromi stabilit în statele medievale românești, robia a devenit un fenomen de amploare, rromii monopolizând această instituție. Cuvântul „țigan”, de proveniență grecească, devine sinonim cu cel de „rob”, reflectând astfel o stare socială – *robia*. Identitatea individului era dată, în primul rând, de apartenența la clasă socială și de religia de care aparținea. În istoria rromilor, Țara Românească și Moldova ocupă un loc special, putem spune, de tristă faimă, deoarece aici rromii au avut statut de robi răstimp de circa 500 de ani.

Fig. 4. Meserii practicate de rromii boierești. Desene de Eugen Raportoru

REȚINEȚI!

- În spațiul românesc, rromii sunt atestați, pentru prima dată, în Țara Românească, la sfârșitul secolului al XIV-lea (1385).
- În Transilvania, rromii au avut statut de oameni liberi.
- În Țara Românească și Moldova, rromii au fost robi, vreme de circa 500 de ani.
- Robul era omul lipsit de libertate.
- Primii stăpânitori de robi au fost domnitorii. Aceștia puteau să dăruiască mănăstirilor și boierilor mai multe bunuri, printre care și *țigani* = robi.

DICȚIONAR!

sălaș – denumire dată familiei de rromi. În general, la rromi, sălașul desemnează o familie lărgită, adică mai multe familii de rromi înrudite.

feudalism – sistem politic, economic și social întemeiat pe fidelitatea personală dintre suzeran și vasal.

țărani aserviți – țărani lipsiți de libertate personală.

țigan – conform realităților specifice feudalismului românesc, însemna rob.

rob – persoană lipsită de libertate.

ACTIVITĂȚI

1. Numiți principalele categorii sociale în epoca medievală!

2. Răspundeți cu adevărat (A) sau fals (F):

În Evul Mediu, identitatea individului era definită, în primul rând, de apartenența la un popor _____

- Țăranii aserviți, din Țara Românească, se numeau rumâni
- Domnitorul român, de care se leagă prima atestare documentară a rromilor în spațiul românesc, a fost Dan I _____
- Înrobirea rromilor, în Țara Românească și Moldova s-a datorat și unor nevoi economice _____

3. Cum explicați migrarea rromilor din Peninsula Balcanică în Țara Românească?

4. Numiți categoriile sociale și instituțiile medievale, din Țara Românească și Moldova, care puteau deține robi!

5. Priviți desenele de mai jos, consultați-vă între voi și spuneți despre ce este vorba și cum se explică existența și a unor astfel de categorii de rromi? Vorbiți despre statutul lor!

Fig. 5. Rromi practicând diverse meserii. Desene de **Eugen Raportoru**

ȘTIATI CĂ...?

- apariția rromilor în spațiul geografic românesc a fost pusă, în mod eronat, în legătură cu invazia tătară - mongolă, din anul 1241? La această teorie s-a renunțat însă în urma descoperirilor lingvistice, care atestă că rromii au urmat traseul bizantin și au intrat în Europa Centrală, venind din Sudul Dunării.
- foarte mulți rromi au ajuns în Moldova în timpul domnitorului Ștefan cel Mare (1457-1504), care, în anul 1471, în urma campaniei asupra lui Radu cel Frumos, domnul Munteniei, capturează și 17.000 de țigani (robi)? Se spune că la fel procedeză și în anul 1474, în urma campaniei asupra lui Basarab Țepeluș?
- pe tronul Moldovei, în anul 1595, a ajuns ca domnitor un rrom pe nume Ștefan Răzvan?

Fig. 6. Desen de **Eugen Raportoru**

6. STUDIU DE CAZ

CIVILIZAȚIA INDIANĂ

Civilizația indiană sau a *Indusului*, după denumirea fluviului de-a lungul căruia s-a dezvoltat, începând cu mil. III î. Hr., a fost o civilizație urbană și agrară, la fel ca civilizațiile dezvoltate între fluviile Tigru și Eufrat în Mesopotamia și de-a lungul fluviului Nil. Persanii denumeau această apă sacră pentru indieni *Hindhu*, iar grecii îl numeau *Indos*, care a dat numele *Ind* în terminologia europeană. Peninsula înconjurată din trei părți, Sud, Est și Vest, de Oceanul Indian, este delimitată în nord de cei mai înalți munți ai lumii, Himalaya, din care izvorăsc cele trei ape sfinte: *Ind*, *Gange* și *Brahmaputra*. De-a lungul fluviilor s-au format câmpii fertile, favorabile agriculturii.

Civilizația Indusului a fost inaugurată de dravidieni, primii locuitori ai Indiei. În urma cercetărilor arheologice, au fost descoperite sute de așezări, printre care se evidențiază Harappa și Mohenjo - Daro. Se constată că aceste așezări erau bine sistematizate, străzile

pavate cu piatră, casele ridicate din cărămidă arsă în cuptor, existau sisteme de canalizare, de aducțiune a apei potabile și de evacuare a apei menajere. Locuitorii se ocupau cu agricultura și cu meșteșugurile specifice epocii și aveau relații comerciale cu populațiile și civilizațiile vecine.

Din mil. al II-lea î. Hr., în India de Nord - Vest începe pătrunderea triburilor de indo - arieni, păstori nomazi și războinici, care se suprapun peste populația indiană, în postura de cuceritori.

Fig. 1. Indusul marcat pe harta Pakistan, India și Bangladesh. <https://www.mapsofindia.com/neighbouring-countries-maps/>

Urmează o perioadă a stratificării sociale, din perspectivă religioasă, într-un mod extrem de riguros. Societatea a fost strict împărțită în patru caste, varne, apartenența fiind stabilită din naștere, trecerea în altă castă fiind imposibilă. Este epoca vedică, vedele fiind cărțile sacre ale indo - arienilor.

Marea epopee *Mahabharata* conține peste 100.000 de versuri, fiind cel mai mare produs literar al umanității. Creația își are originea în epoca războaielor vedice. La noi, primele fragmente traduse au fost realizate de G. B. Duică (*Savitri. Poveste indică din Mahabharata*, Sibiu, 1891) și de poetul George Coșbuc (*Antologie sanscrită*, Craiova, 1897, 84 p.)

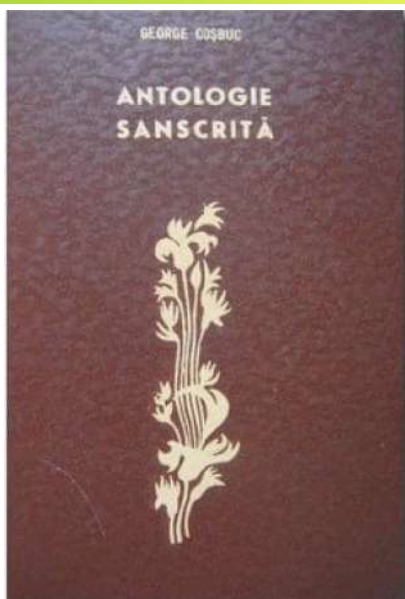

Fig. 2. Ediția din anul 1966
tipărită la București: EPL, 124 p.

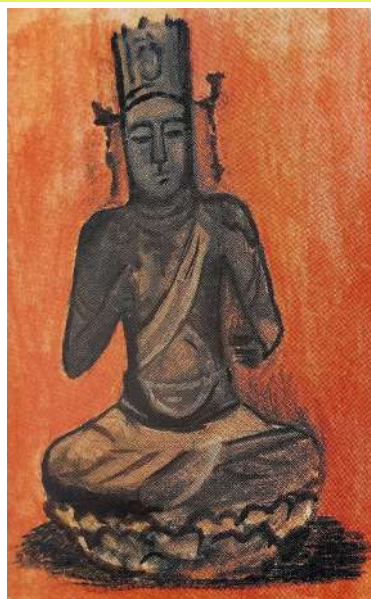

Fig. 3. Buddha – Desen:
Eugen Raportoru

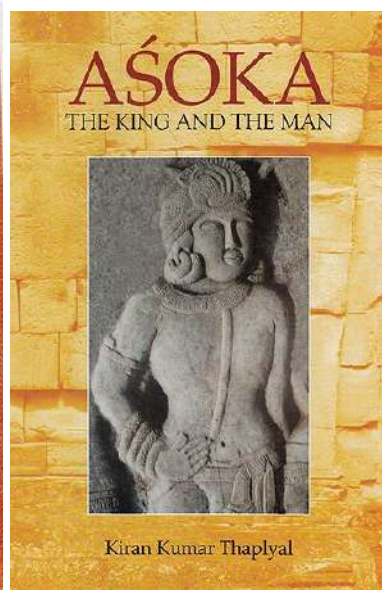

Fig. 4. Regele Ashoka

Leagăn de civilizație a umanității, India este și spațiul apariției unora dintre cele mai vechii religii ale umanității. Din secolul VI î. Hr., apare religia budistă.

Primul stat indian, care a cuprins aproape întreaga Peninsulă Hindustan, în afară de extremitatea sudică, e cel al dinastiei Maurya (322–185 î. Hr.). Campania lui Alexandru cel Mare a avut, probabil, un impact important în dezvoltarea politică ulterioară a Indiei. Țările încorporate de Imperiul Maurya alcătuiau câteva provincii vaste. Apogeul puterii politice și al realizărilor culturale este atins în timpul regelui Ashoka (Ashoka Maurya, ns. 300/ 304 î. H. - m. 232 î. H.), al treilea și cel mai mare rege al acestui imperiu, după moartea căruia acest stat începe să se destrame.

Destrămarea Imperiului Maurya a permis înflorirea a numeroase regate. În secolul al IV-lea d. Hr., cea mai mare parte a Indiei este din nou reunită sub o unică autoritate, Imperiul Gupta, cunoscând pentru o perioadă de 200 de ani o epocă de prosperitate, o epocă de aur a culturii indiene. Cu această perioadă se încheie istoria Indiei Antice, după care urmează o epocă confuză, de invazii. Cei care au afectat situația politică și religioasă din India au fost *hunii*, deși conducerea lor a fost de scurtă durată. Epoca clasică intră în declin și începe epoca medievală.

Fig. 5. Doamna Sushma Swaraj, Ministrul de Externe al Indiei, primește la data de 12 februarie 2016, la New Delhi, cărți în limba romani oferite de *Gheorghe Sarău*

India rămâne un spațiu în care delimitarea timpului este inexistentă, cu o diversitate unică în lume care îți dă senzația că te afli într-o lume distinctă și chiar în epoci distincte /.../.

Rromii au fost recunoscuți recent (în 2016) de India ca făcând parte din diaspora indiană, în cadrul unui seminar internațional desfășurat la New Delhi (v. Fig. 5).

ACTIVITATE

Cu ajutorul internetului, realizați, în grupuri de lucru (din câte 3 sau 4 elevi), o prezentare narativă, în scris sau ca power - point, a celor mai importante obiective istorice și culturale ale Indiei!

Fig. 6. Aranjament floral pe pardosea. Foto: *Gheorghe Sarău*, India - 2016

Fig. 7. Dăruire și migală, la meșterii bijutieri argintari

În stânga, **bijutier indian**, semnalat nouă de scriitorul indian, *Dev Bhardwaj*, inițiatorul proiectului pentru contacte între literații rromi de pretutindeni și, în dreapta, talentatul **bijutier rrom argintar** din România – București, **Florea Florentin** (zis **Icruş**). Foto: familia *Florea Florentin*.

7. STUDIU DE CAZ

IMPERIUL BIZANTIN

Istoria acestui imperiu, este, de fapt, o parte a istoriei Imperiului Roman. Imperiul Bizantin a continuat istoria politică și culturală a Romei.

Mutarea capitalei Imperiului Roman, pe malurile Bosforului, în vechiul oraș elen Byzantion, numit Constantinopol (330 d. H.), de la numele împăratului care a luat această decizie, Constantin cel Mare (306-337), a însemnat un prim moment în procesul de concentrare a autorității politice imperiale în zona de est a imperiului. „Noua Romă” va deveni un adevărat centru al creștinătății, la fel de important ca Alexandria și Ierusalim. În anul 325 d. Hr., Constantin cel Mare construiește la Constantinopol (azi, Istanbul) Biserica Sf. Sofia (arsă într-un incendiu în anul 404, apoi reconstruită), care a fost Catedrala Patriarhiei de la Constantinopol.

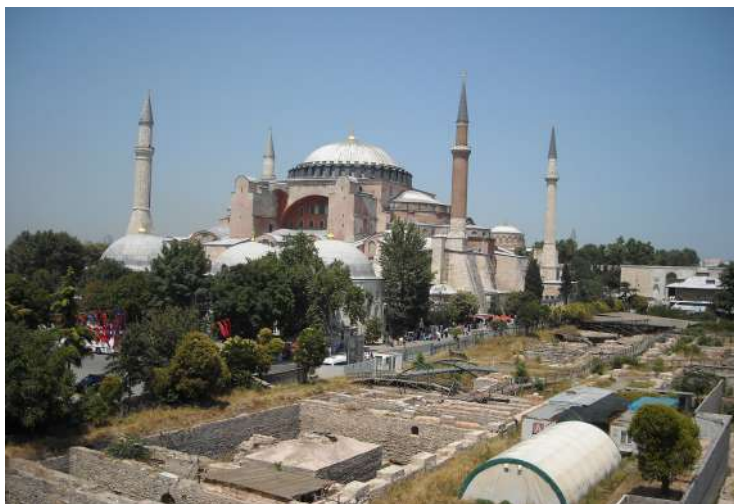

Fig. 1. Catedrala Sf. Sofia din Istanbul.

Foto: Gheorghe Sarău – 2012

fiind cucerit de goți, iar însemnele imperiale sunt trimise la Constantinopol. Imperiul Roman de Răsărit va exista în timp, aproape încă 1000 de ani, până la anul 1453, când capitala Constantinopol este cucerită de către turcii otomani conduși de sultanul Mahomed al II-lea, „Cuceritorul”, după cum vom vedea mai jos.

Prosperitatea acestui imperiu s-a datorat și poziționării strategice a orașului Constantinopol (Bizanț), între Europa și Asia.

Treptat, în noul imperiu, elementul grecesc devine preponderent și, inevitabil, limba și cultura greacă încep să se impună. Din secolul al VII-lea, imperiul era grecizat, astfel că istoricii au numit acest stat Imperiul Bizantin.

În anul 395 d. H., la moartea împăratului creștin *Teodosie I cel Mare*, Imperiul Roman a fost împărțit între cei doi fii ai săi: Arcadius - care primește partea de răsărit a imperiului și Honorius – căruia îi revine partea de apus, cu capitala la Ravenna.

Din acest moment, apar două state imperiale, Imperiul Roman de Răsărit și Imperiul Roman de Apus, care vor avea o evoluție distinctă. În anul 476, Imperiul Roman de Apus se prăbușește,

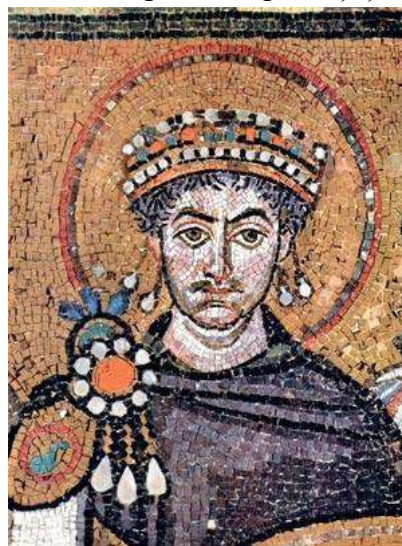

Fig. 2. Împăratul Justinian I

Perioada de maximă dezvoltare a imperiului a fost atinsă în timpul împăratului Justinian (527 d. Hr. – 565 d. Hr.).

Acesta a reușit să asigure o legislație clară a imperiului, *Codul lui Justinian*, fiind una dintre cele mai importante culegeri de legi cunoscute în istorie. De asemenea, imperiul a redobândit controlul asupra Mării Mediterane și asupra teritoriilor: Peninsula Italică, sudul Peninsulei Iberice, nordul Africii.

Orașul Bizanț devine un centru de spiritualitate ortodoxă, împăratul Justinian construind aici și cea mai mare biserică a ortodoxiei timpului, Basilica „Sfânta Sofia”, o bijuterie a arhitecturii bizantine. După moartea lui Justinian, imperiul a luptat din greu împotriva unor inamici, precum: slavii, arabii, perșii, turcii selgiucizi (cei care au provocat și dislocarea de populație indiană din NV-ul Indiei, la începutul mil. II).

În anul 1204, Bizanțul era cucerit de cavalerii cruciați, în timpul celei de-a IV-a Cruciade. A fost restabilit, în anul 1261, și, în timp, din cauza ofensivei turcilor otomani, este redus la statutul de oraș cu teritorii imediat învecinate. În anul 1453, la 29 mai, a fost definitiv cucerit de către sultanul Mahomed al II-lea.

Bizanțul a avut un rol important în istoria creștinismului și a constituit un model cultural, religios și politic pentru întreaga Europă.

Fig. 2. Sultanul Mahomed al II-lea
(v. Sarayi Album, Wikipedia)

REȚINEȚI!

- Popasul făcut de rromi în spațiul bizantin a avut ca efect intrarea în limba rromani a multor cuvinte din limbile greacă și turcă. Astfel, din limba greacă au rămas elemente lexicale precum: *aramă, bunic, bunică, căldare, căpăstru, coțofană, curea, cheie, cui, floare, fluture, fustă, pălărie, ștevie, taxă (vamă, oraș), urzică* ș.a. Din turcă au fost împrumutate altele, dar, mai ales, în dialectul rromilor spoitori (cositorari), ca: *însă, albastru, miel, minge* ș.a.

ACTIVITĂȚI

1. Realizați o fișă de personaj (conducător politic, militar etc.), care a avut un rol important în istoria Imperiului Bizantin!
2. Traduceți în limba rromani cuvintele de mai sus, provenite din limbile greacă și turcă!

8. RECAPITULARE

I. Pe baza cunoștințelor dobândite, precizați:

1. spațiul istorico - geografic de proveniență a rromilor!
2. cauzele migrației strămoșilor rromilor de azi!
3. termenul prin care membrii etniei rome se autoidentifică!

II. Realizați un glosar de termeni specifici lecțiilor despre spațiul istorico - geografic de proveniență a rromilor și despre clasele sociale specifice perioadei feudale românești!

III. Descrie așezarea rromilor în spațiul geografic românesc!

EVALUARE

I. Stabiliți corespondența dintre termenii din cele două coloane:

A	B
1. Rromi	a. Al Utbi
2. Turci selgiucizi	b. cuceresc „Țara Sfântă”
3. „Cartea Yaminilor”	c. etnonim, formă de autoidentificare
4. Shiva	d. denumire întâlnită în textul hagiografic „Viața Sf. Gheorghe”
5. Athinganos	e. Zeul din mitologia hinduistă

II. Construiți, cu fiecare din termenii istorici regăsiți în lista de mai jos, câte o frază referitoare la un fapt din istoria rromilor!

Lista termenilor istorici: *caste, sălaș, robi, țigani, exonim, perioada interbelică.*

III. Citiți, cu atenție, textul de mai jos:

„Aveam un împărat mare, un Rrom. El era prințul nostru. Era padișahul nostru. Rromii locuiau pe atunci cu toții laolaltă într-o țară, într-un vilaiet bun. Numele acestui vilaiet era Sindh... Aceasta era o țară curată (frumoasă). Găseai acolo multă fericire și multă bucurie. Toți o duceau bine. Numele împăratului nostru era Maramengro Dev. El mai avea doi frați. Numele lor erau Rromano și Singan. Toate bune și frumoase, dar se întâmplă un mare război. Musulmanii l-au făcut. Soldații au distrus țara Rromilor. Au pârjolit pământul. Toți Rromii au fugit din țara lor... Cei trei frați și-au purtat oamenii pe drumuri îndepărtate. Unii au mers în Arabia, unii în Armenia și alții în Bizanț. În acele țări [ținuturi] au devenit săraci.” (Gheorghe Sarău, *Rromii, India și limba rromani*, București: Editura Kriterion, 1998, p. 13 - 14).

Pornind de la acest text, răspundeți la următoarele cerințe:

- Transcrieți din text informația despre spațiul istorico - geografic de proveniență a rromilor!
- Indicați, pe baza textului, un posibil factor al migrației rromilor!
- Precizați o sursă care atestă prezența rromilor în Imperiul Bizantin!
- Prezentați, pe scurt, așezarea rromilor în spațiul românesc, având în vedere:
 - prima atestare documentară!
 - statutul social - juridic avut de rromi în spațiul feudal românesc!

IV. Realizați un eseu în care să exprimați un punct de vedere privind utilizarea termenilor **Rrom**/ *Țigan*, luând în calcul următoarele aspecte:

- etimologiile termenilor!
- dovezile care confirmă existența termenului **rrom** în vorbirea curentă!
- argumente privind utilizarea termenului rrom!

UNITATEA a II-a

Rromii. Identitate asumată și identitate atribuită

1. Istoria orală – Mărturii ale memoriei colective

- I. Studiu de caz: Mostre folclorice – Cântecul rromesc
- II. Studiu de caz: Mostre folclorice – Basmele și povestirile rromesc

2. Repere ale culturii tradiționale:

- A. Familia (Statutul copilului) și comunitatea.
- B. Neamurile de rromi și ocupațiile lor tradiționale
 - I. Studiu de caz: Prelucrarea fierului
 - II. Studiu de caz: Prelucrarea aramei
 - III. Studiu de caz: Prelucrarea metalelor prețioase
 - IV. Studiu de caz: Lăutăria

3. Rromii în folclorul și literatura română. Stereotipuri negative și pozitive

4. Recapitulare

5. Evaluare

6. Studiu de caz. Anton Pann

1. ISTORIA ORALĂ – MĂRTURII ALE MEMORIEI COLECTIVE

CAPTAREA ATENȚIEI

Cunoașteți relatări, întâmplări, proverbe, cântece, povești, basme rrome auzite în familiile voastre sau trăite de bunicii și străbunicii voștri?

Fig. 1. Familie de rromi la sfat

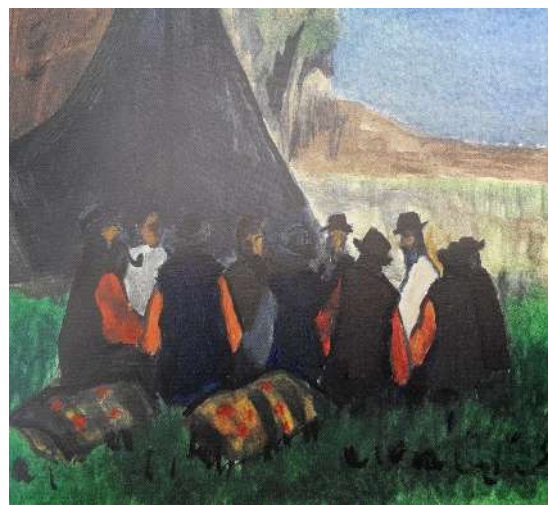

Fig. 2. Sfatul bărbaților rromi

Desene de: Eugen Raportoru

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Proverbe rrome

*But çhave, but baxt.
Me manreça, tu barreça.
Vi e kale khajnă0ar si parno o anro.
O rrom e rromes n-aști te xoxavel les.
E maripnaça çi keres khanć e çhavoreça,
nùmaj e laveça!
Te si o çhavo e avresqo, te si mirro -
kamen s-ol duj te xan!*

Mulți copii, mult noroc.
Eu cu pâinea, tu cu piatra.
Și din găina neagră oul e alb.
Rromul pe rrom nu-l poate minți.
Cu bătaia nu faci nimic cu copilul, ci numai
cu vorba!
De-i copilul altuia sau de-i al meu, vor
amândoi ca să mănânce!

În cultura tradițională rromă există, la gabori, un pahar special, transmis din taă în fiu, numit *taxtaj*, simbol al unității familiei și al autorității, care se folosește în cadrul obiceiurilor de căsătorie și la masa de împăcare, prilej cu care se rostesc versurile:

„Ušten, ušten, mo, rromalen,
Te dikhen so çi dikhlân!
So si Devla, an-taxtaj,
O taxtaj o rupunno?
Othe-i o rat le Devlesqo,
Thaj o spiko le givesqo,
Taj o kipo le Devlesqo!”

Sculați, sculați, rromii mei,
Să vedeți ce n-ați văzut!
Ce e, Doamne, în potir,
În potirul de argint?
Acolo-i sângele Domnului
Și spicul grâului,
Și chipul Domnului!

De la sosirea lor în Europa, în sec.al XIV-lea, rromii au devenit o realitate etnică firească, în aproape toate țările europene. Fenomenul migrației și al deportării au determinat ca importante comunități de rromi să trăiască și peste ocean, în America (în special în Brazilia, unde rromii au fost deportați de către guvernul portughez, în perioada colonială). Deși trăiesc de sute de ani în Europa, sunt oare cunoscuți cu adevărat? Din păcate, rromii sunt încă văzuți ca străini, chiar în țările unde trăiesc de secole, percepție care a dus la robie, persecuție, discriminare, deportări și chiar la exterminare.

- Vorbiți, pe larg, despre tot ceea ce vă sugerează aceste texte!
- Ce putem face noi astăzi, încât conviețuirea dintre gajei (non-rromi) și rromi să fie după rânduiala strămoșească și în consens cu regulile morale presupuse de diferitele culte?

I. ISTORIA ORALĂ

Istoria umanității, din perioada antică până în prezent, ne arată că oamenii au scris despre ei înșiși astfel, istoria unui popor, de cele mai multe ori, fiind scrisă de proprii săi reprezentanți. În ceea ce îi privește pe rromi, nevoiți să plece din țara - mamă, India, și să ducă o adevărată luptă pentru supraviețuire, în perioada nomadismului, nu se putea forma o pătură culturală, care să consemneze realitățile pe care rromii le-au trăit. Aceștia nu au avut o istorie scrisă de ei înșiși, care să asigure păstrarea memoriei trecutului pentru o perioadă lungă de timp și să determine cunoașterea reală a rromilor de către populațiile majoritare.

Locul istoriei scrise a fost luat de istoria orală, de relatările transmise din generație în generație pe cale orală. O astfel de transmitere fragmentară nu a asigurat păstrarea reperelor trecutului, uitându-se numeroase lucruri și, de asemenea, a contribuit la formarea unei imagini deformate despre rromi.

Din fericire, și astăzi, în comunitățile tradiționale de rromi, se mai pot auzi povești despre cum era viața rromilor cu mult timp în urmă. Aceste mărturii reprezintă un adevărat patrimoniu cultural, care încă așteaptă să fie valorizat, iar voi, copiii, puteți contribui la acest demers, realizând – sub îndrumarea profesorilor și a părinților voștri – mici încercări de aflare a trecutului propriei familii, despre viața și experiențele pe care le-au trăit părinții, bunicii și străbunicii voștri.

Fig. 3. Nunta, prilej de întâlnire între rromi și de păstrare a valorilor spirituale rrome. Desen de **Eugen Raportoru**

II. MEMORIA COLECTIVĂ

Memoria colectivă asigură cadrele definirii identității etnice și este reflectată de: limbă, termenul de autoidentificare (**rrom**), religie/ credințe/ obiceiuri, familie, comunitate, experiențe ale trecutului. Identitatea etnică la rromi se exprimă cu însăși numele etniei – **rrom**, numele fiind cel care definește identitatea etnică. Forma de autoidentificare, în limba vorbită, este rrom, fapt care impune și din perspectiva realităților istorice (menționate într-o lecție anterioară) recunoașterea și promovarea acestui adevăr.

Memoria colectivă se manifestă în folclorul rrom neritualic, precum: povești (*paramisă/ paramică*), cântece (*gilă, dilă*), proverbe, zicători (*purane godimata*), ghicitori (*puchimata/ garavde godimata*), dar și în folclor ritualic: descântece (*drabarimata*), blesteme (*armană*), cântece de nuntă (*biavesqe gilă/ dilă*), colinde (*kolinde*), bocete (*rovipnasqe gilă/ dilă*).

<p>Patrinörri štävıaqi Tu san sar bul kıkavăqi. -Sosθar, éhe, phenes kadă? Sim şukar sar kukoja, Kaj si îl lulugăça Tha bu�hol la Zamfira! -De la, phral!a, maj intă, Kă �i si şukar kadă! -Patrinörri kaş[t] parno, Kıkavări sanas, mo! -�i zanglem me z-akana, Kă tu san, phral!a, kadă!</p>	<p>- Frunzuli�a-a ştevíi, Eşti ca fundul căldării. - De ce, f�i, zici tu a�a? Sunt frumos ca şi aia, Care este cu floarea �i se cheamă Zamfira! - Frate, nu te mai uita, Că nu e frumoasă-a�a! - Frunzuli�a de lemn alb, De la c�ldăre mă trag! - Nu ştiam până acum eu Că eşti, frate, de-ăsta, zău!</p>
<p>(c�ntec cules de la Ioni�a Căldăraru cu locuin�a nestatornică, găsit in Ploieşti)</p>	<p>(Preluat din: Barbu Cosntantinescu, Probe de limba şi literatura rromilor din România, Bucureşti: Kriterion, 2000, p. 41-42, ed. a II-a)</p>

De asemenea, memoria colectivă propune și transmite generațiilor viitoare simbolurile reprezentative pentru rromi. Aceste simboluri au fost stabilite, atât în scopul de a asigura păstrarea memoriei colective și a sentimentului de apartenența etnică, c t și pentru promovarea cunoașterii valorilor culturale rome și a istoriei.

După Al doilea Război Mondial, asistăm la un proces de promovare a cunoașterii obiective a etniei rome, la nivel mondial, ca o continuare firească a mișcării rome din perioada interbelică. Astfel, apar organizații ale rromilor sau se iau măsuri dedicate lor: 1960, în Polonia - se înființează o asociație culturală a rromilor; 1962, în Franța - apare Asociația Gitanilor și a  iganilor din Franța; 1962,  n Irlanda - se creează Irish Traveller Community; 1962,  n Norvegia - se formează Comitetul Guvernamental pentru țigani; 1963, în Italia - demarează programul educațional „Opera Nomadi”; 1964,  n Irlanda - se constituie Grupul de acțiune itinerantă; în 1965 (după alții:  n 1967),  n Franța - organizația Communauté Mondiale Gitane, ce fusese fondată în 1960 și interzisă, dar un grup de organizații rome formează Comit  International Tzigane; 1966,  n Italia, la Roma - se fondează Centro Studi Zingari, iar în Anglia, în același an, se constituie organizația la nivel național, Gypsy Council („Comitetul

Țigănesc”). Momentul reprezentativ în acest demers l-a reprezentat organizarea primului Congres Mondial al Rromilor în perioada 8 - 12 aprilie 1971, în Anglia, la Orpington, lângă Londra.

La eveniment au participat 23 de reprezentanți din 14 țări: Belgia, Canada, Cehoslovacia, Finlanda, Franța, Germania, India, Iugoslavia, Irlanda, Marea Britanie, Norvegia, Spania, Statele Unite ale Americii, Ungaria, fiind prezent, așadar, și un observator din India, reputatul diplomat și lingvist, Weer Rajendra Rishi (1917 - 2002).

Reprezentanții rromilor au evidențiat necesitatea respingerii termenilor exonimi, ca Tsiganes, Zigeuner, Gitanos, Gypsies etc., în favoarea termenului **Rom** (*rrom, rromă, rromi, rrome, rromani* etc.).

Fig. 4. Steagul rrom

Congresul a stabilit atunci simboluri ale rromilor din întreaga lume: **Ziua de 8 Aprilie**, ca zi internațională a rromilor; **Steagul rromilor** de pretutindeni (în formă dreptunghiulară: jumătatea inferioară este verde - simbolul pământului înverzit, cea superioară este albastră - trimițând la culoarea cerului, iar în mijloc se află roata, colorată în roșu, aceasta reprezentând roata universului, „chakra”, **„Imnul rromilor - Gelem, gelem”** – un cântec din care răzbate durerea, suferințele îndurate de rromi, dar și speranța pentru o viață mai bună.

Ascultă Imnul rromilor *Gelem, gelem*, în interpretarea realizată de Gheorghe Sarău, în anul 2004, accesând: <http://www.nationalanthems.us/forum/YaBB.pl?action=print;num=1075709886>; **Download:** http://www.old.edu.ro/download/Gelem_gelem.mp3

Trebuie reținut faptul că stabilirea Zilei de 8 Aprilie, ca zi a rromilor de pretutindeni, a avut drept scop principal evocarea unui trecut caracterizat prin excludere socială, marginalizare și exterminare/ etnocid. Un exemplu clar legat de ceea ce a însemnat exterminarea l-a reprezentat politica dusă de Germania nazistă condusă de Adolf Hitler, în anii celui De-al doilea Război Mondial (1939 - 1945), când s-a adoptat „soluția finală” - un etnocid asupra populațiilor și grupurilor umane considerate a fi inferioare din punct de vedere etnic, social, politic, religios etc., săvârșit în locuri special amenajate, denumite lagăre de exterminare.

În categoria *popoarelor inferioare*, care trebuiau exterminate, alături de evrei s-au aflat și rromii. De aceea, în această zi de 8 Aprilie se comemorează și victimele din rândul etniei rrome, de-a lungul unei istorii tragice. „Primul

Fig. 5. Fotografie de la Congresul I al rromilor, desfășurat la Orpington, lângă Londra, între 8 - 12 aprilie 1971

Congres Internațional al Rromilor a stabilit ca principii fundamentale: respect față de toate idiomurile rrome – „*Toate dialectele sunt bune*”; necesitatea predării limbii rromani în școli; necesitatea luptei împotriva analfabetismului și a discriminării” (extras: *Ziua Internațională a Rromilor – 8 Aprilie*, Gheorghe Sarău, MEN - 2016).

La al doilea Congres internațional al rromilor, ținut la Geneva, în anul 1976, a participat și actorul rrom, Yul Brinner, cetățean american, provenind din Rusia, care s-a revendicat în viață ca fiind de etnie rromă.

Foto 6. Geneva, 1976. **Yul Brinner** în centrul fotografiei, în stânga lui, citind, președintele ales, medicul ginecolog **Jan Cibula**, rrom din fosta Cehoslovacia, stabilit în Elveția.

PROIECT

În echipe de câte doi elevi, realizați proiectul *Culegere de mărturii privind tradiția locală, reflectată în proverbe, legende, colinde, cântece etc.!*

În vederea prezentării, la nivel de clasă/ școală, culegeți mai întâi aceste mărturii, apelând la ajutorul bătrânilor din comunitate, cunoscători ai tradițiilor și obiceiurilor locale.

REȚINEȚI!

- Memoria colectivă, la rromi, este reflectată de folclor, povești de viață, amintiri privind experiențe comune.
- După cel De-al doilea Război Mondial apar organizații ale rromilor în mai multe țări ale lumii, care își propuneau promovarea cunoașterii etniei rrome, a valorilor culturale și istorice specifice.
- În anul 1971, la Orpington, lângă Londra, a avut loc primul Congres Internațional al Rromilor. Aici au fost stabilite principiile specifice recunoașterii și emancipării rromilor, precum și simbolurile internaționale ale acestora: 8 Aprilie – Ziua Internațională a Rromilor, steagul rromilor și imnul „Gelem, gelem”.
- Ziua de 8 Aprilie reprezintă pentru rromii din întreaga lume *O Rromano Maškarthemutno Dives/ Ziua Internațională a Rromilor* - o zi a comemorării rromilor care au suferit de-a lungul istoriei (vezi etnocidul practicat și față de rromi în anii celui De-al doilea Război Mondial în Europa nazistă, robia etc.), dar și un prilej al solidarității și bucurii între rromi.

DICȚIONAR!

memoria colectivă – patrimoniul cultural al unui popor sau al unui grup, care dă conștiință propriei identități.

istoria orală – reprezintă înregistrarea și analiza mărturiilor vorbite despre trecut, a cunoștințelor împărtășite cu privire la trecut și care au trecut din generație în generație pe cale orală.

etnocid – uciderea unui popor, a unei etnii.

holocaust – termen utilizat pentru a descrie uciderea a milioane de evrei, în anii celui de-al doilea război mondial. Termenul provine din limba greacă: *holos*, „complet” și *kaustos* „ars”.

VERI VERIFICAȚI-VĂ CUNOȘTINȚELE!

1. Care sunt simbolurile identității rromilor de pretutindeni?
2. Reprezentați grafic simbolurile identității rromilor!
3. Ce reprezintă Ziua de 8 Aprilie pentru rromii din întreaga lume?
4. Dar ziua de 27 Aprilie, pentru rromii din România?
5. Care este imnul internațional al rromilor?
6. Încercați să-l cântați!

Construiți enunțuri despre istoria rromilor, utilizând termenii *holocaust*, *etnocid*!

ȘTIAȚI CĂ...?

- în primele decenii de la sosirea rromilor în Europa existau rromi care știau că provin din India?
- imnul „Gelem, gelem” („Am călătorit, am călătorit”) a fost aranjat muzical, între alții, și de Jarko Jovanović și cântat, în 1967, de Olivera Katarina Vučo în filmul iugoslav „Am întâlnit și țigani fericiți”?
- că în anul 1969, tânărul rrom ursar, liceanul Marin Crețu, de la Liceul din Târgu Frumos (jud. Iași) – ulterior profesor de limba rromani în același loc - a publicat în „Miorița” (Revista Cenaclului literar al Liceului Tg. Frumos, nr. 2 – martie 1969), articolul *Observații asupra limbii țigănești* (p. 34 - 38), ce avea să se transforme în lucrarea sa de diplomă, la absolvirea liceului?
- organizația „Aven Amentza”, condusă de Vasile Ionescu, a acordat Premiile „Aven Amentza” pe anul 2001, în data de 8 aprilie 2002, cu ocazia „Zilei internaționale a rromilor și a celebrării a 1000 de ani de atestare a rromilor în Europa”, în cadrul unei ceremonii desfășurate la București, premiații fiind: *Ina Zoon*, *Adrian Mihai*, *Petre Matei*, *Valerian Stan*, *Marius Tucă*, *Loredana Groza*, *Gheorghe Sarău*, *Delia Grigore*, *MAE*, *MCC - Comisia Ministerială pentru Rromi*?
- din anul 2005 începe a fi serbată ziua de 8 aprilie - Ziua Internațională a rromilor, cu consecvență, în întreaga țară, iar prin Legea nr. 66/ 2006 este statuată această sărbătoare în România?

I. STUDIU DE CAZ: FOLCLORUL RROM

Cântecele rrome

Piese folclorice de mai jos reprezintă, dragi copii, producții din prima culegere de folclor rrom, *Probe de limba și literatura ȝiganilor din România*, apărută în România, în anul 1878, prin grija profesorului de patologie (despre viețile sfinților), dr. Barbu Constantinescu. Lucrarea este importantă și pentru faptul că se constituie într-un document de istorie a limbii rromani de la finele sec. al XIX-lea, pe care o consemnează prin aceste dovezi lexicale. Pe de altă parte, fiind editată bilingv – în rromani și română – culegerea îi ajută pe cercetători în abordarea folclorului rrom din perspectivă comparativă cu cel românesc și al altor popoare. În anul 2000, Gheorghe Sarău reeditează împreună cu studenții și colaboratorii săi rromi și nerromi această lucrare din 1878, procedând la stilizarea versurilor (Barbu Constantinescu, *Probe de limba și folclorul rromilor din România*, București: Editura Kriterion, 2000, v. Fig. 1), iar Julieta Moleanu publică, în anul 2016, o nouă lucrare în care inserează cântecele rrome culese de Barbu Constantinescu, dar rămase în manuscris (v. Barbu Constantinescu, *Cântece ȝigănești. Romané ghilea. Gypsy Songs*, București: Editura Muzeul Literaturii române, 2016, 625 p.).

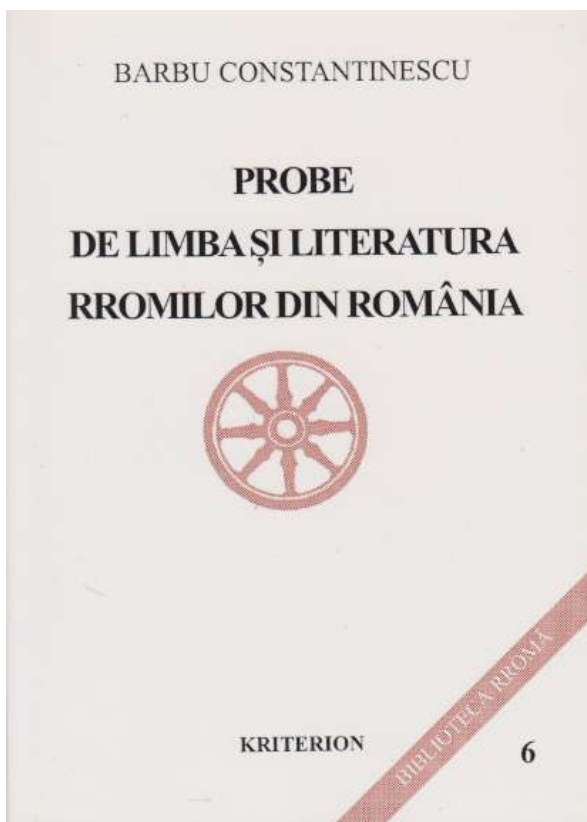

Fig. 1. Ed. a II - a „Gh. Sarău” – 2000

Fig. 2. Ed. „Cântece din manuscrise de Julieta Rotaru” - 2016

Selecție de cântece rrome extrase din prima ediție a culegerii lui Barbu Constatinescu, respectându-se, așadar, grafia de atunci utilizată de autor pentru limba rromani și forma nestilizată a versurilor:

<p>Patrinori șahoro, Kîkăveari semas mo, Me kăravas vi kîkae, Thai kăravas vi tigae, Javas lența ande kou foro Thai biknavas-le po-k polo Thai me trin ștar pol kăravas, Tărguivas thai kinavas, Thai me khăre telearavas. Pal akana so kărdem? Korkoro grasten ciordem, Trin bîrș phandado beșlem Thai d'abia astrilem. (zlătarisko)</p>	<p>Frunzuliță lemnișor, Căldărar am fost, mă, Eu făceam și căldări, Și făceam și tigăi, Mă duceam cu dânsese la târg Și le vindeam pe câte un pol, Și eu trei-patru poli făceam, Tărguiam și cumpăram, Și acasă plecam. Dar acum ce am făcut? Singur cai am furat, Trei ani legat am șezut Și d'abia am scăpat. (Ivan Dumitru, găsit în satul Buftea, jud. Ilfov, dar locuința nestatornică)</p>
---	--

<p>Le sivreya me marau, Ai ăl sastres sanearau, Li me bleahurea kărau, Thai me-l vurдона phandau, Ta kerau-len zurale Ta linghearen but kile, Ai nakhăn anda-l cika, Ci phagheol e osia Ai ma sem o Ivancea, Kerau saora bukea, Ta miril pe-i lumea sea. (lăiașisko)</p>	<p>Cu ciocanul eu bat, Și fierul îl subțiez, Și eu bleavuri fac, Și eu căruțe leg De le fac tari, De duc multe chile, Și trec prin noroaie, Nu se rupe osia, Și eu sunt Ivancea, Fac toate lucrurile, Și se miră lumea toată. (cântec cules de la Ioniță Ivancea din Budești, un sat in jud. Ilfov) „Cântec lăieșesc”</p>
--	---

Fig. 3. Căldărar. Desen: Eugen Raportoru

Fig. 4. Justiția. Desen: Eugen Raportoru

ACTIVITĂȚI

1. Citiți cântecele în rromani și traduceți -le fără să urmăriți traducerea din dreapta!
2. Confrunțați originalul cu traducerea autorului și vedeți ce corespunde și ce nu!
3. Realizați și voi o traducere în limba română în care versurile să rimeze!
4. Identificați meseriile la care se fac referiri în cântece și care sunt accesoriile și instrumentarul aferent!
5. Descrieți ce meserie sugerează *Fig. 3*!
6. Cunoașteți și alte meserii practicate de rromi? Detaliați!

O khamoro jal, perel,
Mo dadoro na mai avel.
Patrinori șahoro,
Rovel-man mo dadoro,
Ela, mi phen, ke phareau,
Șau-ma tele thai rovau.
Nana-s, nane, te mulo
Th' adaikha te n' aresto.
Opre-o plai ko zeleno
Kerdol o biau rromano.
Bikin, dade, li o sivri
Thai de-ma, kai si mo di.
Deba, dade, so mai desa!
Kai haning e mulani,
Dinea i grasni e jungali
Thai phagleas ki scafidi.
An e skoba tha o sivri
Te phandau ti scafidi.
(ricinearitiko)

Sorișorul merge, apune,
Al meu tătișor nu mai vine.
Frunzuliță verzișoară,
Mă plânge al meu tătișor,
Vino, a mea soră, că crăp,
Mă pui jos și plâng.
N-a fost, nene, să fi murit
Și aceasta să nu fi ajuns.
Pe acel deal verde
Se face nuntă țigănească.
Vinde, tată, și ciocanul
Și dă-mi, care este a mea inimă.
Dă, tată, ce vei mai da!
La puțul cel părăsit
A dat iapa cea rea
Și a sfârâmat a ta [covată].
Adu scoaba și ciocanul
Să leg a ta [covată].
(**Ursache Ion** din satul Rapile, jud. Bacău)

ALTE ACTIVITĂȚI

1. Dacă studiați limba rromani la clasă și cunoașteți alfabetul oficial rrom, transliterați textele rrome în grafia oficială rromă!
2. Vorbiți despre mesajul transmis de fiecare cântec în parte!
3. Citiți aceste cântece familiilor voastre și încercați să culegeți altele asemenea!
4. Învățați versurile!
5. Încercați să găsiți melodii potrivite pentru aceste texte!

Basmele și poveștile rome

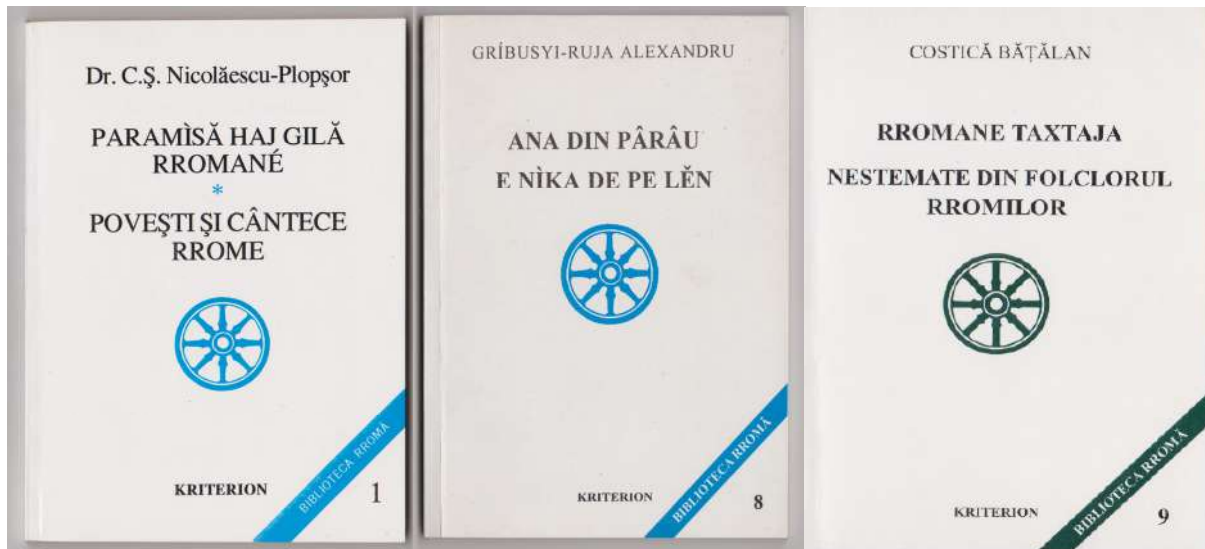

Fig. 5. Povești și povestiri rome apărute în colecția „Biblioteca rromani”, îngrijită de Gheorghe Sarău, la Ed. Kriterion, în perioada 1996-2001

O CİOHANO

Sas ek phuri ande-k gau. Thai kidineaonas raklea bare, ta katenas, ta kerenas klaka. Thai avenas îl flākaya, te astarenas le ceaya, thai trântinas-len, hai ciuvidenas len. Pale ekha na-s-la ibovniko te astarel-la hai te ciuvidel-la. Thai sas cei bari gageski barvaleski, thai ničî îndraznilas khonik gi trine ghesende. Hai oi dikhelas ka-l ceaya îl bare, kai sas de laki seama. Thai lasa ni ciolas-pes khonik. Sai ceii sas șukar, kai ni mai dovedilas-pes. Gadea avilo ek flākau șukar, thai la-la ande angali thai ciuvidas-la, thai beșlo lasa gi kai gilabadas o bașno. Thai kana bașlo o bașno gheseske, telearas. E phuri, kai sas în gazda late, dikhlas, kă se-l pînrfi bașneski. Thai dikhlas îl pînrfi le rakleski, thai phendas:

- Nișo, raklie barie, dikhlan - tu vare-so?
- Ni ciutem de seama.
- Apoi me ni dikhlem, kă sas les pînrfi bașneski?
- Mek-len, dale, ni dikhlen. Thai avili e cei khere, thai sutas, thai uștili, thai gheli sa odothe kai furka, kai sas rakhlea mai but, thai kerde klaka. Thai avile îl flākaya thai fitesaori las-pe i ibovnika. Thai ciuvide-pes thai beșle gi-ek vremea, thai telearde khere. Thai avilo i

STRIGOIUL

Era o bătrână într-un sat. Și se strâneau fete mari, de torceau, de făceau clacă. Și veneau flăcăii, de glumeau cu fetele și le și trânteau și le sărutau. Dar una nu avea ibovnic, să glumească cu dânsa și să o sărute. Și era fată mare de român bogat, și nu îndrăznea nimeni până la trei zile. Și ea se uita la fetele cele mari, care erau de seama ei. Și cu dânsa nu se puneau nimeni. Acea fată era frumoasă, care nu se mai dovedește. Așa a venit un flăcău frumos și a luat-o în brațe și a sărutat-o, și a șezut cu dânsa, până când a cântat cocoșul. Și când a cântat cocoșul de ziuă, a plecat. Bătrâna, unde era în gazdă la dânsa, a văzut că are picioare de cocoș. Și a văzut picioarele băiatului și a zis:

- Nișo, fată mare, ai văzut tu ceva?
- Nu am băgat de seamă.
- Apoi eu nu am văzut că avea picioare de cocoș?
- Lasă-le, maică, nu am văzut. Și a venit fata acasă, și a dormit și s-a sculat, și s-a dus tot acolo la furcă, unde erau fete mai multe și au făcut clacă. Și au venit flăcăii și fieșcare și-a luat ibovnica. Și s-au sărutat și au șezut până la o vreme, și au plecat acasă. Și a venit și flăcăul fetei celei frumoase și a luat-o în

o flăkao le rakleako le şukareako, thai la-la ande angali, thai ciumidas-la thai trântisailo lasa, thai beşlo lasa gi po maşkar le rakeako. Thai începosardas o başno, thai ghilabadas. Aşundas o flăkau, kai başlo o başno, thai teleardas. So phendas e phuri, kai sas ando bordeia:

– Niţo, ciutan tu de seama kă sas-les pînri grasteski?

[Gheorghe Stângă din satul Budeşti, jud. Ilfov]

braţe şi a sărutat-o şi s-a trântit cu dansa şi a şezut cu dânsa până la jumătatea nopţii. Şi a început cocoşul şi a cântat. A auzit flăcăul, unde a cântat cocoşul şi a plecat. Ce a zis bătrâna, care era în bordei?

– Niţo, ai băgat tu de seamă că avea picioare de cal?

ACTIVITĂȚI

1. Citiți textul în rromani mai întâi și traduceți-l fără să urmăriți traducerea din dreapta!
2. Confrunțați originalul cu traducerea autorului și vedeți ce corespunde și ce nu!
3. Realizați și voi o traducere în limba română!
4. Căutați în cartea lui Barbu Constantinescu restul textului pentru a vedea cum se termină basmul!
5. Vorbiți despre mesajul transmis de acest basm!
6. După cum cunoașteți cutumele și tradițiile rrome, acesta este un basm al rromilor sau al gajeilor? De ce?
7. Credeți că în conținutul basmului sunt aspecte, care, în viața reală, nu ar concorda cu tradiția, obiceiurile și cutumele rromilor?
8. Dacă studiați limba rromani la clasă și cunoașteți alfabetul oficial rrom, transliterați textul rrom de mai sus în grafia oficială rromă!
9. Citiți acest basm, în rromani și română, acasă, și aflați și părerile membrilor din familiile voastre!
10. Cunoașteți un basm asemănător? Care și în ce constă asemănarea?

Fig. 6. Alte cărți cu povești și povestiri rrome

Căutați-le pe internet sau la bibliotecă!

Citiți, la alegerea voastră, povestiri și povești din aceste cărți!

2. REPERE ALE CULTURII TRADIȚIONALE

A. FAMILIA (STATUTUL COPILULUI) ȘI COMUNITATEA

CAPTAREA ATENȚIEI

Vorbiți despre ceea ce știți din familie și din comunitate despre regulile transmise de bătrâni privitoare la viața rromilor!

Ce credeți că înfățișează scena din *Fig. 1*?

Ați auzit în familie despre această rânduială din comunitățile rrome? Ce anume?

Dar în *Fig. 2* ce credeți că se întâmplă? Argumentați!

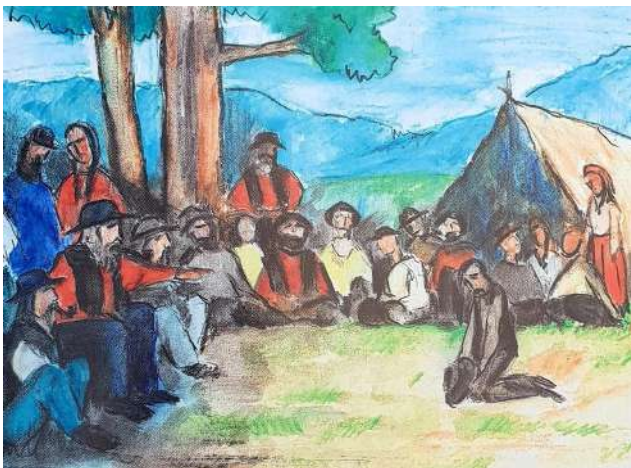

Fig. 1

Fig. 2

Desene de Eugen Raportoru

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Din momentul prezenței lor în Europa, rromii au fost supuși unui proces sistematic de marginalizare, de asimilare forțată și chiar de exterminare. De sute de ani au fost robiți, huliți, umiliți, discriminați, disprețuiți. De-a lungul timpului, rromii nu au avut un stat al lor sau o guvernare proprie care să-i apere. În ciuda atâtor probleme, au supraviețuit, tocmai prin păstrarea aproape intactă a tradițiilor, a specificului etnic reprezentat de limbă și cultură. Într-o lume a multiculturalității și a toleranței, trebuie promovată cunoașterea culturii și a valorilor spirituale ale rromilor. Este ceea ce ne propunem, în continuare, de a cultiva cunoașterea rromilor din perspectiva vieții de zi cu zi, a elementelor definitorii care constituie cadrul existenței rrome. Viața rromilor tradiționali se concentrează în jurul unui set de norme, interdicții, superstiții, credințe și norme comportamentale transmise din generație în generație. *După părerea voastră, cine credeți că sunt cei mai valoroși (importanți) membri ai unei familii tradiționale rrome? Argumentați!*

FAMILIA

Fig. 1. Botezul focului
Desen: Eugen Raportoru

Legea valorilor fundamentale ale rromilor poartă denumirea de **Rromanipen**, sistem de norme, de cutume, care se organizează în jurul modelului fundamental al culturii tradiționale: **familia**.

Rromannipen-ul se sprijină pe patru piloni în plan spiritual și existențial:

- **Phralipen** se traduce prin „frăție, sentiment de frățietate”, ajutor reciproc și se referă la faptul că întreaga comunitate este o adevărată familie largită - „între membrii săi existând relații de ajutor reciproc, responsabilitate comună și împărțirea destinului, având la bază respectul, onoarea, încrederea reciprocă, puritatea spirituală și trupească” (Delia Grigore [co-autor], *Rromanipen educațional*, 2008). Pentru a respecta politețea rituală și pentru a-și exprima și demonstra afectivitatea, rromii se adresează unii altora astfel: *murro phral* (fratele meu) sau *murri phen* (sora mea).

- **Pativ** (**Pakiv**) – cinste, onoare, respect, precum și păstrarea purității sufletești și trupești;

- **Baxt** – reprezintă cultul norocului. Se consideră că este prezent în viața celor care respectă legile frăției și ale credinței. Cei care nu respectă aceste legi vor avea parte de nenoroc, de griji, de neșansă – *bibaxt*. Norocul vine ca o dovadă că există **pativ**, o dovadă că Dumnezeu te iubește. De altfel, prima urare care se face la rromi este cea care se referă la noroc, „*Te avel tut baxt!*” - *Să ai noroc!, Te aves baxtalo!* – „*Să fii norocos!*”;

- Dihotomia **užo** - „pur, curat” - **maxrime** (*mahrime*) - „impur, spurcat”. Este esențial să existe o stare de puritate spirituală și trupească – **Užipen/ Užimos**.

Conceptul de **pur** implică două dimensiuni: una fizică și alta spirituală. Puritya trupească reflectă și puritatea spirituală. Viața rromilor dintr-o comunitate tradițională are la bază raportarea la *užo*, la conceptul de **puritate**.

Desen: Eugen Raportoru

În caz contrar, în situații *maxrime* - de spurcare, se strică echilibrul intracomunitar prestabilit printr-o serie de legi de comportament și conduită. Membrii cei mai valoroși ai familiei rrome tradiționale sunt copiii și bătrânii.

În educarea copiilor se are în vedere antrenarea lor în spiritul respectului față de valorile menționate. În momentul în care un copil are o deviere comportamentală, i se spune „*este rușine*”, iar dacă acesta persistă și întreabă „de ce?”, răspunsul este „*Dikhel tut o Devel*” – „*Te vede Dumnezeu!*”. Dar copiii trebuie să respecte legile familiei și pentru a nu-și face de râs părinții și neamul.

Bibliografie utilizată și de aprofundat în lecturile suplimentare ale elevilor: Delia Grigore, *Curs de antropologie și folclor*. Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității contemporane, București: Credis, 2001; Gabriela Alexandrescu [Coordonator], *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*, București: Salvați copiii, 2004; Delia Grigore [co-autor], *Rromanipen Educațional* [Suport de curs perfecționare], București: MECT, 2008; Gheorghe Sarău, Ion Sandu, Ionel Cordovan, Marius Căldăraru, Maria Koreck, Nicolae Iorga, *Rromanipen educațional*, București: Editura Vanemonde, 2014; Petre Petcu', Delia Grigore, Mariana Sandu, *Istoria și tradițiile minorității rromani*. Manual pentru clasele a VI-a - aVII-a, București: Editura SIGMA, 2005.

REȚINEȚI!

- Legea valorilor fundamentale ale rromilor poartă numele de **Rromanipen**.
- În viața rromilor, valorile esențiale sunt: phralipen, pativ, baxt, užo.
- Cei mai importanți membri într-o comunitate de rromi sunt copiii și bătrânii.

ACTIVITĂȚI

1. Cum explicați existența, în societate, a unor opinii critice față de membrii comunităților tradiționale de rromi?
2. Definiți termenii: *rromanipen*, *phralipen*, *pativ*, *baxt*, *užo* – *maxrime!*
3. Cum sunt educați copiii rromi într-o comunitate tradițională rromă?
4. Cine sunt cei mai valoroși membri într-o familie/ comunitate de rromi? De ce?

Fig. 2. Paharul frăției.

Fig. 3. Scena peștitului

DICȚIONAR!

rromanipen – sistem de norme, de cutume, de reguli, care se structurează în jurul familiei și al comunității rrome.

multiculturalitate – existența mai multor culturi, în cadrul aceluiași spațiu geografic.

toleranță – îngăduință, indulgență, acceptare.

ȘTIATI CĂ...?

- rufele se spală separat, cele de la brâu în sus în alte vase, iar cele de la brâu în jos într-alele, respectându-se regulile *užo – mahrime (maxrime)* „pur – impur”?
- hainele de femeie se croiesc și se poartă separat, unele de la brâu în sus (cămășile), iar altele de la brâu în jos (fustele)?
- bărbații poartă și ei cămașa pe deasupra pantalonului?
- tinerii nu se înfățișează în fața bărbaților și femeilor în vârstă sau a bătrânilor, fără să poarte pulover, vestă ori haină peste cămașă?
- femeile și bărbații nu poartă niciodată genunchii descoperiți?
- în comunitatea tradițională de rromi, politețea și respectul se exprimă prin adresări de tipul: unchiule/ nene (*káko*), mătușă/ tanti (*bibìe*)?
- în unele comunități tradiționale, în spiritul de *phralipen* (fraternitate), dacă o persoană moare, nu va ține doliu doar familia celui decedat, ci toată comunitatea?
- pe perioada de doliu, singura formulă de salut, între membrii comunității este *Dumnezeu să ierte!*?
- la rromii tradiționali, roșul este culoarea preferată, fiind simbol al norocului?

B. NEAMURILE DE RROMI ȘI OCUPAȚIILE LOR TRADIȚIONALE

CAPTAREA ATENȚIEI

Amaro niamo cáco niamo sí. Ame rrom sam, rrom cáce, rrom patívale. Amari buti sí but purani: o dad me dadesqë kërdea la, mo dad kërda la aj me kërau la i me akana, so kadia sikilem. Amari vorba sí vorba cáci. Maškar amenþe na-i xoxaimos.”

*

„*Neamul nostru este neam adevărat. Noi suntem rromi, rromi adevărați, rromi de onoare. Meseria noastră este foarte veche: a făcut-o tatăl tatălui meu, a făcut-o tatăl meu și acum o fac și eu, că așa am învățat. Vorba noastră e vorbă dreaptă. Între noi nu există minciună. Noi suntem rromi...*” (Ion Mihai, 60 ani, rrom **căldărar** din Sintești, jud. Ilfov)

CERINȚE

1. Pe baza textului, precizați principiul/ valoarea fundamentală la care se referă persoana rromă!
2. Numiți meseria evidențiată în text!
3. Comentați imaginile de mai jos și arătați care sunt ocupațiile ce sunt acolo evidențiate!

Fig. 1. Diferite meserii ale rromilor

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Rromii tradiționali se împart în mai multe neamuri, vițe. În cultura tradițională a rromilor, noțiunea de neam nu se referă la înrudirea de sânge, ci la gruparea rromilor în funcție de anumite aspecte, precum: meseria tradițională, structurile de organizare socială, obiceiuri de familie, sărbători, particularități lingvistice.

Clasificarea **neamurilor de rromi** este expusă riscurilor de interpretare. De aceea, propunem o clasificare, care să realizeze un tablou clar al neamurilor de rromi din spațiul românesc (clasificarea a fost realizată în anul 1986, de prof. univ. dr. Sarău Gheorghe și de sociologul rrom Nicolae Gheorghe (n. 1946 - m. 2013), având ca reper principal criteriile de clasificare propuse de etnograful Ion Chelcea (n.1902 – m.1991), însă sunt extinse și nuanțate substanțial.

PROIECT

Realizați:

1. un proiect de grup în care să prezentați, pe echipe, în urma activității de explorare a comunității, asemănări și deosebiri între familii tradiționale de rromi și familii nerrome (românești sau de o altă etnie)!
2. un proiect de grup în care să prezentați, pe echipe, modul de viață, cutume, caracteristici specifice unor neamuri de rromi (familii mari) din comunitate!

Comentați proverbul!

O gad e kovačesqo si melalo, tha' andar kodoja si vov baxtalo! (“Cămașa fierului este murdară, dar datorită ei este el plin de noroc!”)

CLASIFICAREA NEAMURILOR DE RROMI

Clasificarea neamurilor de rromi după cele șapte criterii stabilite de Gheorghe Sarău și de Nicolae Gheorghe (1986, 1998):

1. Criteriul de stabilitate. Se referă la modul de viață avut, nomad sau sedentar – *rromii vătrași*. În perioada de sfârșit a robiei, din secolul al XVIII-lea și până în secolul al XIX-lea, asistăm la un proces de sedentarizare a rromilor, știindu-se și faptul că, după dezrobire, în starea de confuzie apărută, mulți dintre foștii robi au revenit la modul lor de viață nomad. Acest mod de viață era determinat, pe de o parte, de lipsa condițiilor necesare unei vieți stabile și, pe de altă parte, de necesitatea practicării meșteșugurilor, ca formă de asigurare a existenței.

Fig. 2. Produse ale căldărarilor vâlceni.

Foto: Călin Damiant

2. Criteriul ocupațional. Putem spune că este criteriul principal sau reprezentativ pentru a departaja neamurile de rromi, în funcție de meșteșugul practicat (Fig.1). Astfel, conform acestui criteriu, distingem principalele neamuri de rromi din România:

Căldărarii a căror meserie tradițională este prelucrarea aramei/ a cuprului, din care confecționează cazane, căldări, tăvi, ibrice sau, astăzi, oferta este adaptată din perspectiva modernității, cum se poate vedea din Fig. 2.

Ursarii, pe vremuri, „umblau cu ursul”, „jucau ursul”, adică practicau „ursăritul” prin sate și orașe, în bălciuri, de sărbători etc. Gheorghe Sarău a văzut, de pildă, în anul 1997,

pe străzile Sofiei, un ursar cu ursul său viu, care ofereau, contra cost, demonstrații de acest tip. Dar ursăritul constituia și o practică cu implicații magico - religioase. Ursul era considerat un animal cu proprietăți taumaturgice și apotropaice - „dacă-ți joacă ursul în bățatură nu te mai calcă ursul toată iarna”; inițiatică, de fertilizare și de fecundizare, după caz („călcătura ursului” este un joc ritualic prenuptial la feciori și la fete); taumaturgică („călcătura ursului” vindecă de iele, de sperietură, de deochi, de farmece, de cununii legate și de alte „boli”);

Fig. 3. Ursar și ursul său odihnindu-se (v.<https://www.tubebg.com/45117-stara-mechkadarska-pesen-narodna-muzika>)

Fig. 4 Desen de Eugen Raportoru

Lăutarii. Cei mai mulți lăutari provin din rândul foștilor ursari. Este un neam de romi reprezentativ prin renumele unor mari lăutari, cunoscuți în țară și peste hotare: *Barbu Lăutaru* (este memorabilă întâlnirea cu marele muzician Franz Liszt, care a fost profund impresionat de talentul și virtuozitatea lăutarului rrom), *Cristache Ciolac*, *Sava Pădureanu*, *Petrea Crețu Solcanu*, *Grigoraș Dinicu*, *Fănică Luca* ș.a. Muzica lăutărească interpretată vocal a fost și ea bine reprezentată de voci inegalabile, precum ale lui *Zavaidoc*, *Constantin Eftimiu*, *Dona Dumitru Siminică*, *Romica Puceanu*, *Constantin Angheluță* ș.a.

Rudarii - sau **băieșii** - se ocupau inițial cu extragerea din râuri a firicelelor de aur, ca ocupație de bază vara, iar iarna - cu prelucrarea lemnului, cu împletitul răchitei etc. În funcție de obiectul confecționat, s-a produs o divizare a lor în subgrupuri socio-profesionale: *lingurari* - cei care confecționează linguri, bliduri, cupe, polonice etc.; *fusari* - rudarii care confecționau fusele necesare în casa românească rurală pentru îndrugat (desprinderea din pala de lână de pe furcă a firului de lână); *butnari*, *blidari* - cei care pe vremuri confecționau blide, donițe, maiuri de bătut rufe; *covătari* sau *albieri* - cei care confecționau albii și coveți; *lădarii* confecționau mobilierul necesar în gospodăria țărănească românească de altă dată, mai ales lăzi de zestre și hambare; *corfarii* - cei care împleteau corfe sau coșuri din nuiiele de răchită, salcie sau alun. Rudarii (băieșii) nu vorbesc limba rromani, ei se exprimă în limba română, nu numai în România, ci în toate țările balcanice (Albania, Bulgaria, Grecia, Turcia), dar și în Serbia, Ungaria, Croația.

Spoitorii se ocupau, până acum 30 de ani, cu spoitul (cositoritul, costoritul) vaselor de metal din bucătărie (tingiri, tigăi, furculițe, linguri, cuțițe, vedrele de apă, căldările mari de fier apă, de topit jumările pentru obținerea unturii ș.a.). Rromii spoitori au trăit, înainte de a se stabili în așezările dunărene din sudul României (Baziaș, Orșova/ ../ Tulcea), în Bulgaria și Turcia, de unde au împrumutat unele cuvinte în dialectul lor spoitoresc. Astăzi, pot fi văzuți chiar și în centrul Bucureștiului colectând fier vechi, metale în general, strigând cu voci de stentor: „Fiare luăm, fiare cumpărăm!”. Înainte vreme strigau: „Costorim tingiri, costorim căldări”.

Fig. 5. Linguri, spatule, mojară, umerășe, clești de rufe, tocătoare, ciocănele ș.a. - produse ale rudarilor dâmbovițeni. Fotografie realizată în București de *Gheorghe Sarău*, în 22 dec. 2016

Fig. 6 Georgică Fieraru, tânăr potcovar din Drăgănești – Olt, profesor de limba romani și de istoria și tradițiile rromilor.
Foto: familia sa (14.08.2018)

Fierarii se ocupau cu prelucrarea fierului, cu feroneria și lăcătușeria, confecționau unelte din fier, legau căruțe și potcoveau caii etc. Erau într-o simbioză perfectă cu sătenii, cu agricultorii.

Florarii se ocupau și încă se mai ocupă, mai ales în marile orașe ale țării, cu comercializarea florilor. La București, sunt cunoscuți ca **florari boldeni**, denumirea de „boldeni” venind de la numele satului „Bold(u)” – zona Pipera (Pădurile Runcu, Băneasa, din județul Ilfov, un sat dispărut azi), de unde femeile rrome veneau de cu noapte, cu florile puse în coșuri purtate pe cap, ca să le vândă la București, în Piața Universității, după cum ne relatează dl. *Petre Gheorghe* – zis *Cocoș*. Soții lor erau zidari și angajau lucrări în București și în alte localități.

Ulterior, „boldenii” s-au mutat în spatele Palatului Ghica – Tei (zonele Teiul Doamnei, Doamna Ghica, Bucur Obor), dar, și azi, cei mai mulți florari sunt tot aici, în sectorul 2 al Bucureștiului.

Ceaunarii turnau și încă modelează din fontă ceaune, crățiți, tigăi, de pildă, la Toflea, în jud. Galați, la Calvinii - în jud. Buzău – unde, un alt profesor de romani, **Ionuț Răzvan Călin**, continuă în paralel cu activitatea sa din școală meseria de ceaunar.

Fig. 7. Ustensile și materiale utilizate la ceaunărit de către tânărul meșter ceaunar și intelectual, Ionuț Răzvan Călin

Fig. 7. Geambaș. Desen de **Eugen Raporotu**

Geambașii „de cai” (lovarii) se ocupau cu negustoria de cai (creșteau, cumpărau, schimbau cai). Au intrat și în folclorul vechi românesc, ca stereotip, ca „hoți de cai”: „Spune, spune, moș bătrân,/ Spune-mi, cailor când se fură?/ Noaptea pe fulgeratură,/ Când e negură și ceață,/ Atuncea cailor se înhață?”.

3. Criteriul aculturării. Se referă la influențele culturale și lingvistice pe care rromii le-au adoptat de la populațiile majoritare cu care s-au aflat în contact, sau pe lângă care s-au aculturat. Dacă în Țara Românească și în Moldova, rromii s-au grupat, preponderent, pe lângă populația românească majoritară, fiind astfel influențați sau aculturați, atunci, în Transilvania și Banat, situația a fost cu totul diferită, întrucât, pe lângă populația românească majoritară, existau încă două comunități numeroase – maghiară și săsească/șvabă – fapt care a condus la nuanțări, mai cu seamă de natură lingvistică. Evident, extrapolând și în alte comunități minoritare din România, pot fi identificați și rromi - sârbești, rromi - ucraineni, rromi - turcești (mahomedani) etc.

4. Criteriul istorico - geografic. După provincia istorică sau localitățile în care trăiesc, rromii pot fi numiți: *regățeni, moldoveni, ardeleni, bănățeni, olteni, dobrogeni*, respectiv, *boldeni, tismănari* etc.

5. Criteriul conștiinței apartenenței de neam pe bază de rudenie. Potrivit criteriului „de sânge” rromii se grupează în neamuri, care trimit la numele unui strămoș ori stăpân: Ioneștii, Dănceștii, Pituleștii, Modoranii, Gaborii etc.

6. Criteriul socio - lingvistic stabilește principalele dialecte ale limbii rromilor în România, precum: *căldărăresc, ursăresc, spoitoresc, carpatin*.

7. Criteriul istorico - juridic. Se referă la perioada robiei, care s-a întins pe o durată de aproape cinci veacuri. Se distingeau următoarele categorii de robi, care, în epocă, puteau fi numite neamuri, astfel: *rromii robi ai domnitorului sau ai statului; rromii robi ai mănăstirilor sau ai bisericilor; rromii robi ai boierilor*, cei care aveau să devină cei mai numeroși.

REȚINEȚI!

- În prezent, în mare măsură, câteva din meseriile tradiționale menționate nu mai sunt practicate.
- Alte domenii profesionale tradiționale ale rromilor pierdute sunt cele ce priveau activitățile de prelucrarea osului, a pieilor și a părului de animale, cărămidăritul, ocupațiile pieptănarilor, ale cocălarilor, ale ciurarilor, ale masalagiilor ș.a.
- Pe vremuri, nomadismul rromilor era motivat și susținut de necesitatea practicării meseriilor de pe urma cărora aceștia își duceau existența.

DICȚIONAR!

nomadism – mod de viață, caracterizat prin lipsa unei așezări stabile.

vătrași – stabili, statornici.

taumaturgic – vindecător.

apotropaic – proprietatea magică de a feri pe cineva de farmece și boli.

ACTIVITĂȚI

1. Numiți meseriile tradiționale legate de prelucrarea lemnului!
2. Ascultați aici (<https://www.tubebg.com/45117-stara-mechkadarska-pesen-narodna-muzika>), muzică populară veche din Bulgaria având ca tematică ursăritul!
3. Priviți-i, mai jos, pe cei doi reprezentanți celebri ai muzicii lăutărești vocale, Dona Dumitru Siminică și Romica Puceanu, și instrumentale, Toni Iordache. Întregiți galeria acestora folosind diferite surse!

Romica Puceanu

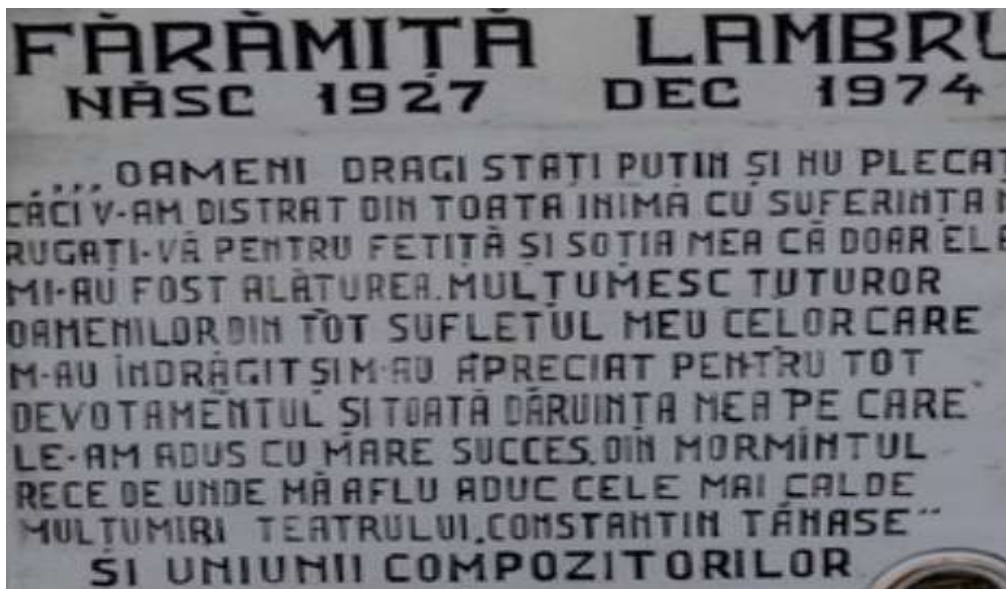
Dona Dumitru Siminică

Toni Iordache

Desene de *Eugen Raportoru*. Foto: prof. *Daniela Ion*

4. Enumerați meseriile tradiționale ale rromilor, care au dispărut sau sunt pe cale de dispariție!
5. Arătați ce meserie tradițională se practică în comunitatea voastră de proveniență? În ce constă această meserie?
6. Cum comentați, din perspectiva gândirii și a cutumelor rrome, textul lui **Fărămiță Lambriu**, încrustat pe crucea de pe mormântul său din Cimitirul “Izvoru Rece”, din București?

ȘTIAȚI CĂ...?

- rudarii se ocupau, inițial, după cum le arată și numele (v. slavul „ruda” = minereu), cu spălarea nisipurilor aurifere din râuri?
- unul dintre rudari, care a făcut performanță la acordeon, versuri și voce – în muzica lăutărească – a fost Cosntantin Angheluță?
- în Evul Mediu, lăutăria era considerată o îndeletnicire de rușine a robilor? „*Alăutarul care le zice cu vioara și alăuta și pre la soboruri, și pre la nunți, și pre la târguri, nu poate să ia față de om bun sau de boiaru, că unii ca aceia sunt batjocura lui Dumnezeu și a oamenilor*” (M. Gr. Poslușnicu, *Primele manifestări muzicale la români*, în „Rromathan”, vol. 1, nr. 2/ 1997, p. 119)
- maneaua, ca gen muzical, aparține muzicii turcești?

STUDII DE CAZ:

A. Prelucrarea fierului

B. Prelucrarea aramei (a cuprului)

C. Prelucrarea metalelor prețioase

D. Lăutăria

A. Prelucrarea fierului

Cea mai importantă ocupație tradițională a rromilor este prelucrarea metalelor, fierăritul fiind reprezentativ, știut fiind faptul că, în tot Evul Mediu românesc, rromii au deținut monopolul acestui meșteșug. Ceea ce aduc nou **fierarii rromi** este specializarea pe domenii ale fierăritului. Astfel, prelucrarea fierului cuprinde specializările: *fierăria* propriu-zisă, *potcovăria*, *lăcătușeria*, *caretăria* și *feroneria*.

Fierul este un metal cu un punct de topire ridicat, ce se obține din minereu prin reducere directă, adică prin înlăturarea - sub influența temperaturilor înalte - a componentilor neferoși sau pământoși din minereu. În urma acestei operații efectuate în cuptoare speciale se obține o lupă (calup) de fier spongios ce putea fi prelucrată în ateliere de fierărie.

Inventarul unui atelier de **fierărie** cuprinde: *nicovala*, *foalele*, *vatra de foc*, *ciocamul*, *dalta*, *cleștii*. Pe vremuri, foalele erau confecționate din piele de capră sau de oaie, care aveau aspectul unui burduf cu pereți plisați, servind la comprimarea și la suflarea aerului în cuptor, astfel asigurându-se o creștere a temperaturii necesare prelucrării fierului. Prezența fierarilor în satele românești de altădată era absolut necesară, deoarece aceștia confecționau: unelte agricole (pluguri, sape, greble, seceri, cazmale), obiecte de uz gospodăresc (topoare, cuțite, dălți, ciocane).

Fig. 1. Foto: George Fieraru

Fig. 2. Instrumentarul utilizat în potcovărie. Foto: prof. George Fieraru (în atelierul său)

În mediul rural românesc există, și în prezent, **potcovării**, iar potcovirea cailor și a boilor constituie o adevărată meserie. Pe vremuri, potcovarul era considerat și vraci de animale, sau veterinar. Tehnica de potcovire era următoarea: curățarea copitei cu ajutorul unui cuțit special, eliminându-se orice umflături, iar cu un foarfece special se tăia marginea prea mare a copitei, avându-se grijă să nu se taie prea mult, pentru a nu provoca durere animalului. Urma apoi pilirea copitei, în vederea asigurării unei suprafețe plane și rotunde. Astfel, se prevenea așchiera copitei. Această intervenție trebuie făcută la fiecare șase săptămâni.

Fig. 3. George Fieraru, profesor de limba rromani și potcovar, într-o demonstrație făcută special în 14 aug. 2018, pentru elevii rromi care vor învăța din acest manual (Drăgănești, jud. Olt). Vezi filmul pe YouTube

Urma apoi așezarea potcoavei pe copită. Capetele potcoavei trebuie să fie egale. Se trecea la introducerea cuielor (caielelor) în fiecare gaură marcată și se bătea cu ciocanul în copită. Cuiile pentru prinderea potcoavelor sunt din oțel moale și se cheamă *caiele* (sg. *caia*). Există mai multe tipuri de potcoave: potcoave pentru caii care calcă într-o parte, numite potcoave de coseală; potcoave pentru gheață.

Fierarul - lăcătuș face și repară lacăte, zăvoare, încuietori/ zăvoare, clanțe, balamale, chei, cercevele, porți etc.

Caretăria era/ este o altă specializare în cadrul atelierului de fierărie, ce constă în „legatul” căruței, respectiv, în trasul șinelor de fier pe roțile căruței, în confecționarea și montarea legăturilor de fier ale căruțelor, ale săniilor pe timp de iarnă.

Feroneria reprezintă arta prelucrării artistice a fierului, ornamentarea obiectelor din fier cu motive decorative: grilajele porților și ferestrelor, ancadramente de uși și de ferestre, suporturi pentru glastre de flori, pentru protecția corpurilor de iluminat etc.

Pentru că lucrau cu focul, element primordial, sacru și purificator, fierarii se bucurau de un prestigiu deosebit, fiind considerați și vraci.

*

Ceaunarii, în schimb, obțin din fontă ceaune, crățiți, tigăi, dispozitive pentru fixat capacele pe borcanele de sticlă etc.

În *Fig. 4* îl regăsim pe tânărul ceaunar **Ionuț Răzvan Călin**, din Calvinii – jud. Buzău, profesor de limba rromani, de istoria și tradițiile rromilor, în postura de vânzător al propriilor produse.

Fig. 4. Vase obținute prin turnare ale meșteșugarilor ceunari

ȘTIATI CĂ...?

- fierul, denumit de către vechii greci *sideros* (piatră venită din cer) a fost descoperit de către hitiți în secolul al XIV-lea î. Hr.?
- un text egiptean, datat ca fiind din jurul anului 1300 î. Hr., consemnează faptul că valoarea fierului era de cinci ori mai mare decât cea a aurului?
- în India, în orașul Delhi, se află un stâlp din fier, vechi de mii de ani, care nu a ruginit niciodată, având o înălțime de 7,2 metri și numit „Stâlpul lui Ashoka”?
- Ashoka a fost un mare împărat, ce a domnit peste aproape întregul subcontinent indian și a rămas cunoscut pentru reformele sale?

B. Prelucrarea aramei (a cuprului)

Cuprul este un metal de culoare roșcată și a fost folosit de oameni din cele mai vechi timpuri, arheologii descoperind obiecte din acest metal ca datând din 8700 î. Hr. Arama are câteva proprietăți, care o apropie de metalele nobile: maleabilitate (trasul în foi), ductibilitate (trasul în fire), conductibilitate termică și electrică.

Tehnica de prelucrare cuprinde etapele: *topire, decălire, baterea cuprului (a aramei)* și așa-numita „*alămire figănească*”. De acest meșteșug se ocupă căldărarii, cei care dețin tehnica de alămire, procedeu vechi, o adevărată artă meșteșugărească, transmisă în cadrul familiei din moși-strămoși, care vizează abilitatea de îmbina părților componente ale unui vas de aramă. Îmbinarea se realizează prin batere, călire (introducerea obiectului sau a unei părți componente în groapa cu jăratec care are foale de groapă), asigurându-se, astfel, durabilitatea și soliditatea încheieturii.

Fig. 4. Produse executate de meșterii căldărari, azi

Alămirea presupune și curățarea prin tratare cu *apă tare* (acid azotic, HNO₃). În cadrul operației, se folosește și un strat de șpan și borax, se presară sare de bucătărie, vasul se pune apoi pe jăratec și se ridică temperatura. Operațiunile de bază rămân alămirea și ritmul de ciocănire. Și în prezent, rromii căldărari mai confecționează și repară vase de aramă pentru uz gospodăresc – cazane mari, cazane de țuică, căldări, tigăi, tăvi – sau de cult bisericesc – cristelnițe, căldărușe pentru ținerea agheazmei, pocale/ potire.

Dar, cel mai mult, astăzi, cei mai mulți și-au organizat magazine de prezentare și de vânzare a produselor lor, care sunt adaptate în pas cu cerințele vieții actuale, participă la târguri locale și naționale. Unii dintre aceștia sunt cu aplecare spre scris, editează reviste, scriu cărți și le publică (*Luminița Cioabă, Valerică Stănescu*). Redactorul publicației vâlcene „Vocea Rromilor”, *Călin Diamant*, este, de asemenea, realizator al unei emisiuni TV locale a rromilor, autor al volumului „Șatra cu diamant”.

Fig. 5. Produse expuse la un târg vâlcean de către meșterii locali: căldărari, olari și rudari. Fotografie de *Călin Diamant*.

ȘTIAȚI CĂ...?

- arama se prezintă amestecată cu alte materii, dar, mai ales, cu pucioasă și se poate dobândi curată prin topirea mineralului de aramă?
- la umezeală, arama prinde un fel de rugină verzuie, numita cocleală, care este foarte otrăvitoare pentru om?
- vasele de aramă, pentru a se putea întrebuința la fierberea bucatelor, trebuie să fie cositorite (spoite cu cositor)?
- că activitatea de cositorire a vaselor de aramă o realizau rromii spoitori?

C. Prelucrarea metalelor prețioase

Foto 5. Tănărul argintar **Florea Florentin** (zis **Icruș**), din București, la masa de lucru (Fototeca familiei sale)

Prelucrarea aurului și a argintului constituia meseria zlătarilor, a argintarilor. Aceștia confecționau obiecte de podoabă (inele, cercei, salbe, brățări, coliere etc), piese de harnașament (de ex., pintenii care se montau la cizma călărețului), diferite piese de îmbrăcăminte (nasturi, butoni), obiecte religioase (cădelnițe, ferecăturile cărților de cult ortodox, sfeșnice, candelă, linguri, lingurițe, potire, cruci încrustate cu pietre prețioase și lucrate în tehnica filigranului = lucrătură artistică cu aspect de dantelă, realizată din fire subțiri de aur, sudate între ele), obiecte de uz casnic folosite, mai ales, în casele boierilor și domnitorilor (tacâmuri, tăvi, cupe, cești etc).

Astăzi, argintarii și-au diversificat oferta produselor, venind în întâmpinarea noilor cerințe, după cum se poate vedea din fotografia de mai jos, fiind prezenți la târguri și bâlciuri, în piețe printru a-și desface marfa. Și acolo, în postură de vânzători, ei se așează „turcește” și își întind pe un carton sau pe o pânză, o prelată, instrumentarul și lucrează

Se poate afirma faptul că rromii, prin varietatea meseriilor legate de prelucrarea metalelor, constituiau o adevărată clasă socială a societății medievale românești, de care Țările Române (în primul rând Muntenia și Moldova) aveau mare nevoie economică.

Fig. 6. Un alt tânăr argintar, bijutier rrom
- Nevers Droma, din București.

ȘTIAȚI CĂ...?

- în cultura tradițională a rromilor, aurul nu reprezintă o valoare care poate fi schimbată pe bani, ci un simbol al statutului social al familiei?

D. Lăutăria

Lăutăria este una dintre cele mai cunoscute meserii tradiționale ale rromilor, o ocupație veche, la fel ca și celelalte meserii amintite mai sus. O istorie a lăutăriei este, de fapt, și o istorie a rromilor din România. Această meserie se practică în grup, în formație. Instrumentele folosite în cadrul unei formații sunt: vioara, lăuta, țambalul, apoi acordeonul, basul, clarinetul, goarna etc. Muzica lăutărească conține multă improvizație, este bogată, variată și combină armonios muzica locală cu influențele muzicale orientale, este o muzică a patimii și, de aceea, se spune că instrumentele lor plâng sau râd ca și oamenii. Se mai spune că se aseamănă cu

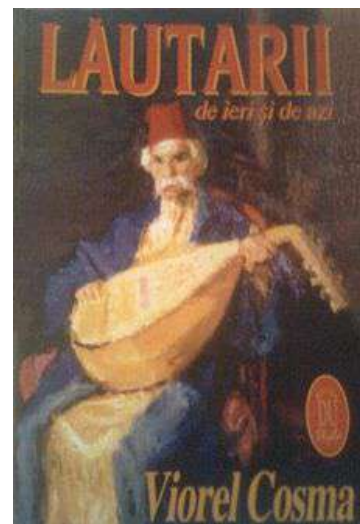

Fig. 5. Barbu Lautaru

jazzul, de aceea i s-a și spus „jazz românesc”, pentru că se bazează pe improvizație și pe talentul curat, real, al muzicanților care nu aveau studii muzicale. În istoria muzicii românești, lăutarul este o figură prezentă și respectată, el fiind muzicantul care cânta la un instrument cu coarde (lăuta/ cobza).

Unul dintre cei mai renumiți lăutari a fost, fără nici o îndoială, **Barbu Lăutaru**, care a trăit între anii 1780-1858. El a fost rob, iar meseria lăutăriei o deprinsese în familie, întocmai cum și în prezent se întâmplă în familiile de lăutari. În timp, și-a întemeiat un taraf propriu. Barbu Lăutaru avea darul de a cânta la mai multe instrumente. El este înfățișat cântând la cobză, dar în desenul-schiță făcut de Carol Popp de Szathmáry – ce

se păstrează la Biblioteca Academiei Române – Barbu Lăutarul este surprins de pictor, cântând la nai. De asemenea, el era cunoscut și pentru talentul său de a cânta din voce. În istoria muzicii românești, acest lăutar rrom este primul, din pleiada de mari lăutari, unii devenind adevărați artiști, recunoscuți de mari muzicieni ai timpului. A rămas, de pildă, memorabilă întâlnirea muzicală dintre celebrul pianist și compozitor Franz Liszt cu Barbu Lăutaru. Adică, la o serată muzicală, organizată de boierul Alecu Balș, unde era invitat și celebrul Liszt, atmosfera era întreținută de taraful lui Barbu Lăutaru, care atunci cânta la scripcă (vioară). Ascultându-l pe Barbu, Franz Liszt a fost într-atât de impresionat de interpretarea lăutarului încât a exclamat - „Ah, cât e de frumos!”, și a pus un pumn de galbeni în paharul lui Barbu Lăutaru și apoi au ciocnit paharele pentru bucuria acelei întâlniri. Tot ca recompensă, Liszt a trecut la pian să-i arate lui Barbu Lăutaru ce poate, la rândul său, să facă la acel instrument, cântând o muzică pe care boierii n-o înțelegeau, dar, pe care, desigur, Barbu Lăutaru a înțeles-o, a reținut-o în minte și apoi... a reprodus-o la vioară “fără să uite nimic, nici trilurile, nici arpegiile, nici variațiile cu notele repetitive, nici acele adorabile treceri din ton în semiton”. Liszt a venit la Barbu l-a sărutat și a exclamat: *Dumnezeu te-a făcut mai mare decât mine!* (“La Vie Parisienne”, 1874), luându-și rămas bun de la un mare artist popular” (v. Viorel Cosma, *Lăutarii de ieri și de azi*, București, Ed. I (1976), Ed. a II-a (1996, București: Ed. Du Style). Barbu Lăutaru a murit la Iași, muzica lui rămânând peste timp ca dovadă a măiestriei și a talentului avut.

Românul George Enescu, unul dintre cei mai mari muzicieni ai secolului al XX-lea, a apreciat în mod deosebit muzica lăutărească și îi prețuia pe lăutarii rromi, ca fiind adevărații păstrători ai muzicii populare românești. În anul 1921, în revista „Muzica”, s-a publicat un interviu luat muzicianului român, în care acesta spunea despre lăutarii rromi: „Lor să le mulțumim, că ne-au păstrat muzica, această comoară ce abia acum o prețuim. Numai dâșii au dezgropat-o, au trecut-o și au dat-o în păstrare din tată-n fiu, cu acea grijă sfântă ce o au pentru ce le e mai scump pe lume - cântecul”.

Fig. 6. Sava Pădureanu – cel care era invitatul special al țarului Rusiei

Viorel Cosma (cercetător pasionat de viața lăutarilor, de muzica pe care aceștia au creat-o și transmis-o până în prezent) scria în „Actualitatea muzicală” că Enescu i-a avut drept colaboratori apropiați pe următorii șase mari lăutari: *Nicolae Filip* - zis *Laie Chioru* din Râureni Moldovei, țambalistul *Lică Ștefănescu*, *Sava Pădureanu* (bunicul solistului Aurel Pădureanu și al regretatului lider rrom, viorist și el – Constantin Pădureanu), *Cristache Ciolac* - de la care a cules peste 40 de melodii, *Nicu Buică* - cunoscut în toată lumea și alături de care Enescu a cântat, în câteva concerte, muzică clasică. Odată, după interpretarea unei piese grele, a unei Sonate de

Ludwig van Beethoven, uluit de tehnica interpretării la vioară a lăutarului rrom, George Enescu a exclamat: “*Măi, Buică, tu nu ești om, ești un drac!*”. În semn de prețuire, i-a dedicat lui Enescu, o miniatură muzicală, rromanța „Pour le coeur”, tipărită la Leipzig).

Al șaselea era *Gheorghe Dinicu* - lăutarul cel mai iubit de Enescu, „de suflet”, cum îi plăcea să spună. „Dragă Dinicule, cântă-mi ceva care să mă odihnească. Mi-e dor să fiu liniștit”, îi cerea marele muzician prietenului său lăutar (*Viorel Cosma, Op. cit.*).

Unul dintre marii muzicieni și lăutari ai României, a fost **Grigoraș Dinicu**, care provenea dintr-o familie de lăutari ai Bucureștilor de altădată, unde a studiat muzica la Conservatorul din București. Pe când era student, acesta cânta și prin cârciumile și restaurantele orașului București, deoarece trebuia să-și asigure existența, unde interpreta, cu o virtuozitate impresionantă, atât muzica lăutarilor, dar și a marilor muzicieni, ca: Bach, Beethoven, Paganini. Marele muzician român George Enescu venea să-l asculte la restaurantul unde cânta, la fel și tânărul muzician Yehudi Menuhin și dirijorul Ionel Perlea. Deși ajunsese un violonist de faimă internațională, Grigoraș Dinicu și-a asumat identitatea etnică rromă și a devenit un promotor al emancipării culturale a rromilor, înființând și o organizație numită “Junimea Muzicală Romă”. A murit în anul 1949, iar la înmormântarea sa a fost însoțit pe ultimul drum de toată suflarea lăutărească a României și de zeci de mii de oameni.

Fig. 6. Grigoraș Dinicu

Toni Iordache

Desene de *Eugen Raportoru*

Ionel Budișteanu

Fig. 7. Ion Voicu
(arhiva familiei Voicu)

Nu putem să nu-l amintim pe unul dintre cei mai mari violoniști ai lumii, ce era de etnie rromă, **Ion Voicu**, care provenea dintr-o familie de lăutari din Budești (era văr primar cu violonistul și dirijorul Ionel Budișteanu), apoi din București. A susținut concerte în întreaga lume, era apreciat și îndrăgit de George Enescu. Drept recunoștință pentru munca și realizările sale, statul român îi dăruiește, în anul 1956, un exemplar din celebrele viori *Stradivarius*, fabricată la anul 1702. De aceeași statură artistică era și prietenul său, tot rrom, careianul **Ștefan (István) Ruha**.

În perioada comunistă, mari voci ale muzicii lăutărești au încântat, deopotrivă, sufletele rromilor și ale românilor. Titanii muzicii lăutărești vocale au fost, fără a greși, **Dona Dumitru Siminică** și **Romica Puceanu**, dar foarte multe alte

voci au întregit cununa de aur a acestui gen de muzică, atât de iubită și astăzi, ca, de pildă, cele ale cântăreților *Constantin Eftimiu, Florică Roșioru, Gabi Luncă, Fărămiță Lambru, Mioara Lincan, Constantin Angheluță, Panseluța Feraru, Cornelia Catanga, Valentina Mocanu, Rela Miron* etc.

Muzica lăutărească a fost inegalabil transpusă instrumental de o serie de maeștri rromi, precum: „Dinastia Ciuciu”, Toni Iordache, familia Miu – la țambal, Marcel Budală, Ilie Udilă, Ion Onoriu, Fărămiță Lambru, Vasile Pandelescu, Constantin Angheluță ș.a. – la acordeon, Florea Cioacă, Alexandru Țitruș - la vioară, Ionel Budișteanu, Ion Albeșteanu - violoniști și dirijori, Lăutarii din Clejani, virtuozul instrumentist clarinetist George Udilă, dar și alți instrumentiști ca Mieluță Bibescu ș.a.

ACTIVITATE

Fig. 8. Lăutari în trecut și...azi. Desene de **Eugen Raportoru**

PROIECT

- Elaborați un proiect despre rromii rudari (băieși), utilizând resursele on - line!
- Nu uitați să faceți referiri la multitudinea de nume pe care aceștia le poartă după ocupațiile alternative din timpul verii, respectiv, al iernii (lingurari, fusari, blidari/ găvănari, albieri/ covătari, coșnițari/ corfari, rogojinari, cărămidari ș.a.).
- Arătați, în lucrare, de ce aceștia se cheamă *rudari* în Țara Românească, Moldova, Bulgaria, Albania, Grecia, Turcia, Serbia etc., iar în Transilvania, Banat, Ungaria, Croația, Slovenia sunt denumiți *băieși*!
- Nu uitați să menționați că rudarii/ băieșii – indiferent unde ar viețui – sunt românofoni, adică au ca limba maternă limba română!
- Specificați, de asemenea, care era ocupația lor principală, pe timp calduros, când puteau intra în apele râurilor, și cum decurgea procedeul de lucru!
- Referiți-vă și la porecla dată rudarilor/ băieșilor, de către rromii vorbitori de rromani, pornind de la faptul că rudarii/ băieșii nu vorbesc această limbă!
- Menționați ce sărbătoare marchează rudarii/ băieșii primăvara? Dacă aflați din comunitate cum se desfășoară, puteți face referiri în proiect!

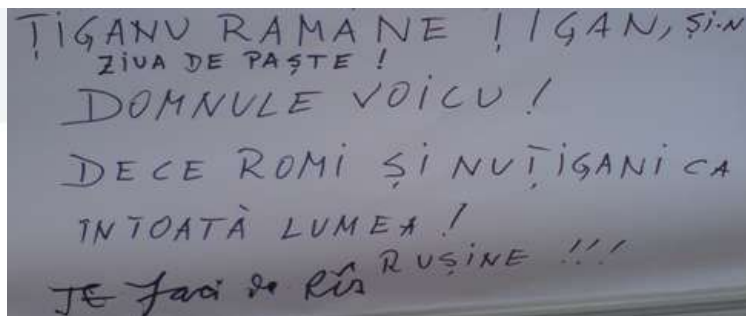
3. RROMII ÎN FOLCLORUL ȘI LITERATURA ROMÂNĂ. STEREOTIPURI NEGATIVE ȘI POZITIVE

CAPTAREA ATENȚIEI

1. Spuneți ce părere aveți despre imaginea pe care o au rromii în societatea românească!
2. Interpretați imaginile de mai jos!

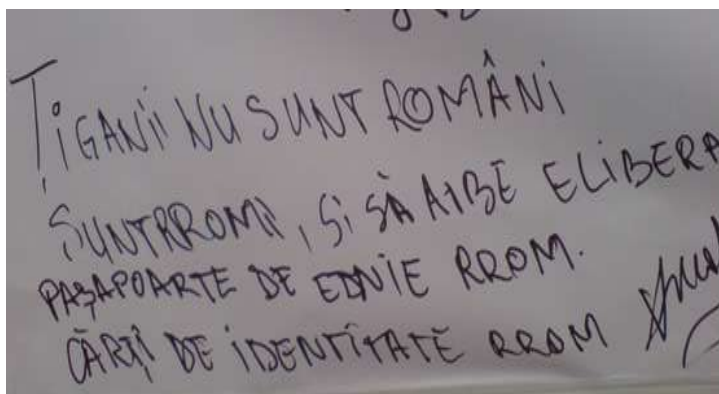
Sigur sânt țigani spurcați ,nu romi

Chiar acum Îmi place
Răspunde

ȚIGANU RAMANE ! IĞAN, ȘI-N
ZIVA DE PAȘTE !
DOMNULE VOICU !
DECE ROMI ȘI NU ȚIGANI CA
INTOATĂ LUMEA !
JE faci de RŪ RUSINE !!!

Țineva scrie un comentariu...

ȚIGANI NU SUNT ROMĂNI
SUNT ROMA, SI SĂ AIBĂ ELIBERA
PAȘAPOARTE DE ETNIE RROM.
CĂRȚI DE IDENTITATE RROM

MOARTE
ȚIGANILOR

3. Ați văzut și în alte locuri imagini ori înscrisuri, de tipul: „Ne rezervăm dreptul de a ne selecta clienții”, „Interzis țiganilor și persoanelor cu câini”, „Interzis cocalarilor” etc. ?

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

- Istoria reprezentărilor despre rromi poate începe cu numele eronat dat rromilor, cel de „țigan”. Așa cum ați învățat într-o lecție anterioară, cuvântul „țigan” nu există în limba rromani.
- O parte importantă a folclorului românesc (proverbe, snoave, basme) demonstrează o gândire stereotipică față de rromi, marcată de ironie și de dispreț. De cele mai multe ori, rromii sunt văzuți ca hoți, perfizi, spurcați, criminali. Reprezentările despre rromi se bazează pe prejudecăți și stereotipuri, din păcate, întreținute încă de oamenii mai puțin instruiți.

Doc. 1

Stereotipuri de care să ne ferim!

- Țiganul e rudă cu dracul, de aceea e așa tare de rabdă la ger și focul nu-l pârlăște, nu are urât și frică, în miez de noapte dormind pe sub corturi.
- Pe ce pune mâna țiganul se spurcă. Așa că dacă e lucru de mâncare, să-l lepezi, dacă e vreun vas sau altceva - ori să-l arzi în foc, ori să-l speli în patruzeci de ape și să-l aghezmuiești cu apă de la Bobotează!
- Cu țiganul nu e bine să mănânci dintr-o strachină, ori să bei dintr-un pahar, că te spurci.
- Dacă va intra vreun țigan în vreo biserică, trebuie târnosită de-al doilea.
- Dacă ar fi apucat vreun țigan vreo femeie româncă numai de cămașă să taie și să lepede peticul acela, căci e spurcat.
- La țigan nu e bine să dai ceva de pomană, că-ți fură cioara puii de la cloșcă.
- Biserica țiganilor a fost de zid și a românilor de caș, ușile de slănină de porc, lacătul un purcel fript. Țiganii au râvnit la biserica românilor și au cerut să schimbe. Românul a vrut să schimbe cu condiția ca să le fie țiganii robi cât o fi lumea. Țiganii au vrut și de aia au fost robi la români!
- Cu țiganul nu e păcat: poți să-i faci orice-i vrea, căci toți țiganii din lume nu fac cât un creștin al lui Dumnezeu.

(„ziceri” despre rromi în folclorul românesc, culese de Iuliu Zanne (v. Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*. Vol. X, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1912 [1903])

Cunoașterea unor astfel de mostre stereotipe prezintă mare importanță, pentru că perpetuarea lor poate determina atitudini și comportamente nepotrivite față de rromi. În contextul absenței informațiilor despre rromi, clișeele de gândire și de limbaj sunt singura cale de așa-zisă cunoaștere a rromilor (v. *Doc 1*). De asemenea, și proverbele reflectă o viziune stereotipă (v. *Doc. 2*)

Doc. 2 *Țiganul nu-i om; Țiganul când a ajuns împărat, întâi pe tatăl său l-a spânzurat; Dacă ar face toate muștele miere, ar mânca și țiganii cu lingura; Nici răchita pom de bute;/ Nici țiganul om de frunte; Nici salcia nu-i ca pomul / Nici țiganul nu-i ca omul; Țiganul tot țigan și-n ziua de Paște; Știe țiganul/ Ce e șofranul?/ Îl vede pe tarabă/ Și crede că-i otravă;/ Țiganul până nu fură nu se ține om; Țiganul când a ajuns la mal, acolo s-a înecat; Dracul a mai văzut țigan popă și nuntă miercurea; Noroc și bani și moartea în țigani!; A cere ca un țigan; A cere ca la ușa cortului; A se certa ca țiganii; A se certa ca la ușa cortului; A se întinde ca o pomană țigănească; Nici răchita nu e pom,/ Nici țiganul nu e om./;Țiganul e om doar de departe; Nici zăpana nu e neagră,/ Nici țiganul om de treabă!/ etc etc.*

„*Dracul a mai văzut țigan popă și miercurea nuntă?*” – se spunea ironic și neîncrezător de către gajei, nefiind de imaginat ca un rrom să ajungă preot. Astăzi, iată că doar într-o singură familie, din Ialomița, au ieșit doi preoți frați: *Daniel Gangă* și *Nicolae Gangă*.

Spre deosebire de folclor, în literatura scrisă, mai ales din secolul al XIX-lea, când se dezvoltă curentul aboliționist (mișcarea de susținere a eliberării rromilor din robie), apare tema duioasă a „bunului țigan” și imaginea exotico-romantică și tragică a femeii rrome, care este văzută drept model de frumusețe fizică și sufletească. Menționăm autori care susțin aceste imagini pozitive: *Radu Rosetti*, *Leon Negruzzi*, *Vasile Alecsandri*, *Mihail Kogălniceanu* ș.a.

În perioada următoare, în secolul al XX-lea, se formează imaginea exotica a unei lumi cu obiceiuri sălbatice și misterioase.

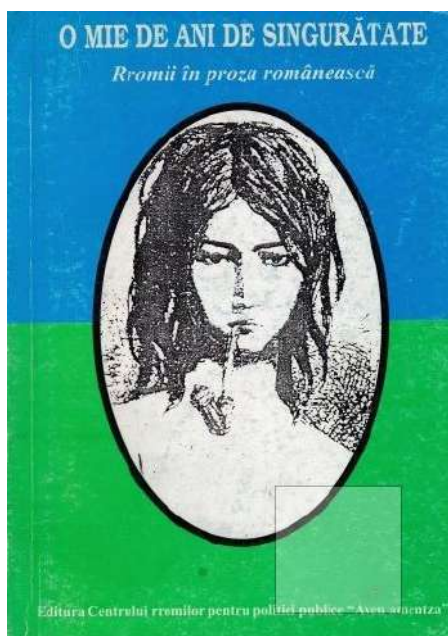

Fig. 2. Preotul rrom Nicolae Gangă slujind

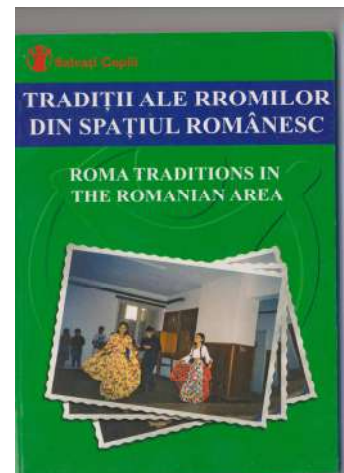
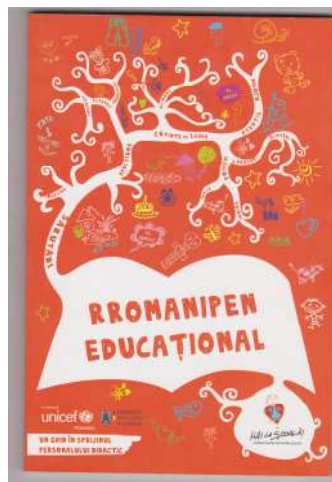
În acest curent se înscriu: *Gala Galaction* cu „Copca rădvanului”, *Ion Agârbiceanu* cu „Faraonii” și *Mihail Sadoveanu* cu „Fântâna dintre plopi”. Modelul magic și misterios al imaginii rromilor atinge punctul culminant în lucrarea lui *Mircea Eliade*, „La țigănci” și în „Sakuntala” lui *Vasile Voiculescu*.

După cum constatăm, imaginile negative coexistă cu cele pozitive, căci atât stereotipul negativ din folclor, cât și cel pozitiv din literatură nu sunt altceva decât imagini deformate despre rromi, reflecție a faptului că aceștia nu sunt cunoscuți în mod real și obiectiv, din perspectivă culturală și istorică.

După anul 1989, au apărut lucrări de literatură rromani, destinate atât rromilor, cât și cititorilor majoritari, dar și cărți în care este ilustrată aplecarea scriitorilor români de-a lungul vremii față de lumea și spiritualitatea rromă, așa cum este antologia realizată de Vasile

Ionescu, *O mie de ani de singurătate* (Rromii în proza românească, București: Editura Aven Amentza, 2000, 628 p.). Scriitori rromi ca *Gheorghe Păun Ialomițeanu*, *Vasile Ionescu*, *Ștefan Fuli*, *Luminița Cioabă*, *Valerică Stănescu*, *Marian Ghiță*, *Sorin Aurel Sandu*, *Nelu Sorin Stancu* ș.a. au publicat în ultimele trei decenii o serie de cărți de proză și poezie, în limbile rromani și română. Ca o concluzie, putem spera ca stereotipurile și prejudecățile față de rromi să se poată corija, dar pentru aceasta populațiile majoritare trebuie să accepte să se informeze, să cunoască valorile fundamentale ale rromilor, romanipenul. Iată, există astfel de cărți, care îi ajută pe cei ce doresc să capete cunoștințe despre cutumele rrome, despre istoria tragică a acestora, despre personalitățile rrome ș.a.

REȚINEȚI!

- Stereotipurile reflectă părerile/ opiniile față de o realitate apropiată, având un caracter subiectiv.
- În secolul al XIX-lea apare o tendință nouă în literatura românească, aceea de apreciere a rromilor și de evidențiere a nevoii de eliberare a acestora din robie.

DICȚIONAR!

stereotip – tipar, clișeu de gândire;

prejudecată – părere „pripită”, idee preconceptută, eronată, pe care și-o face cineva asupra unui om/ oameni, adoptată, de obicei, fără cunoașterea directă a faptelor acestuia/ acestora sau dobândită din familie ori din societate.

ACTIVITĂȚI

- Cum sunt văzuți rromi în folclorul românesc?
- Dar în folclorul altor popoare?
- Comentați “zicerile” și proverbele privitoare la rromi, culese de Iuliu Zanne!
- Dați exemple de enunțuri pe care le-ați văzut ori auzit și în care se vehiculează păreri, îndemnuri incorecte și intolerante față de rromi!
- Ați văzut sau auzit astfel de subproducții umane și la adresa altor etnii sau popoare? Exemplificați!
- Pot fi auzite spuneri nepotrivite, intolerante, jignitoare, rasiste, xenofobe etc. pe stradă, la locul de muncă sau în școală, pe stadioane, în mass-media sau în alte părți? Dați exemple!
- Ce-ar însemna discriminare? Căutați, la nevoie, în DEX!
- Considerați că ați fost vreodată discriminați? Dacă da – în ce context, care au fost motivele, consecințele și ce ar trebui să se învețe din astfel de experiențe neplăcute?
- Cunoașteți acte normative care incriminează discriminările?
- Ce facem în situațiile în care ne simțim discriminați?
- Care este instituția care protejează nondiscriminarea în țara noastră? Când și cum ne adresăm pentru a sesiza o discriminare?

4. RECAPITULARE

1. Împărțiți-vă în echipe, astfel: Grupa 1/ Grupa 2 / Grupa 3/ Grupa 4 și pregătiți câte 4 întrebări despre următoarele aspecte:

- Identitatea rromilor;
- Rromanipen;
- Multiculturalitate;
- Neamuri de rromi și ocupațiile tradiționale;
- Cauze, efecte, combaterea stereotipurilor și prejudecăților.

- Grupa 1 și ----- -2/ Grupa 3 și 4 împart fișele cu întrebări în vederea rezolvării.
- Se trece la redactarea răspunsurilor și fiecare grupă le prezintă celorlalte grupe.

2. Realizați un glosar de termeni cu cuvintele noi, specifice acestui capitol și elaborați enunțuri din care să reiasă o realitate istorică.

5. EVALUARE

I. Elaborați enunțuri care să evedențieze o realitate istorică, cu următorii termeni: *etnocid, memorie colectivă, rromanipen, nomadism, stereotip!*

II. Răspundeți la următoarele cerințe:

1. În anul 1971, la Orpington, lângă Londra, a avut loc un eveniment de o mare importanță pentru procesul de emancipare a rromilor. Despre ce eveniment este vorba?

2. Citiți *Doc. 1* expus anterior și exprimați un punct de vedere cu privire la cauzele acestor clișee!

3. Numiți cel puțin patru neamuri de rromi și prezentați, la alegere, un neam, având în vedere criteriul ocupațional!

4. Numiți cei patru stâlpi de susținere ai *Rromanipen*-ului și explicați ce înseamnă fiecare!

Fig. 1. *Femeie tradițională rromă, în vârstă.* Reproducere după pictura realizată de artistul rrom **Eugen Raportoru**

III. Realizați o scurtă prezentare a elementelor de identitate rromă, reprezentate în imaginea alăturată!

IV. Descrieți portul femeilor rrome vârstnice din comunitatea

pe care o cunoașteți mai bine! Încercați să identificați în concepția vestimentară legătura cu unul din cele patru elementele ale rromanipenului!

6. STUDIU DE CAZ

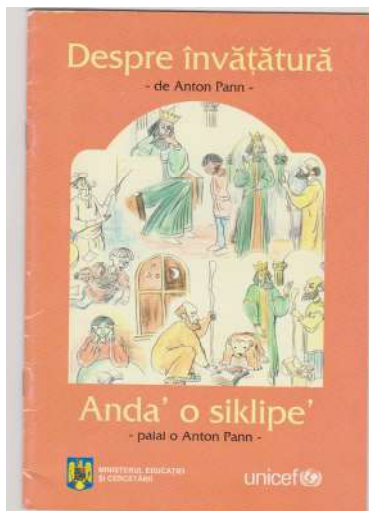
ANTON PANN

Un reprezentant important al folclorului românesc a fost Anton Pann, care aparținea, pe jumătate, etniei rromice, din neam de căldărari. S-a născut la sudul Dunării, în Bulgaria de astăzi, la Sliven, probabil în anul 1796, și a decedat în noiembrie 1854, la București. Numele său adevărat a fost Antonie Pantaleon Petroveanu, fiul lui Pantaleon Petrov și al Tomaidei. În timpul războiului ruso-turc, dintre anii 1806 - 1812, mama sa, Tomaida, rămasă văduvă, pribegeste cu cei trei copii în nordul Dunării, întâi la Chișinău, apoi Anton Pann stabilindu-se, în 1812, la București. Aici, având o voce neobișnuit de frumoasă, a fost primit în corul Bisericii Sfinților și, în paralel, era paracliser la Biserica Olari. Anton Pann a fost însă și un interpret iscusit la cobză și lăută. Învăță doi ani la Școala de psaltichie, înființată în 1816 de Petru Efesiu, deținător și al unei tipografii, în care Pann va lucra ca tipograf, apoi, mai târziu, chiar o va și conduce. Între anii 1826 și 1828, A. Pann este profesor de muzică la o școală a Episcopiei din Râmnicu Vâlcea, iar în 1828 ajunge cântăreț bisericesc la Biserica Șchei din Brașov. A fost unul dintre fondatorii literaturii populare culte românești, cel care a scris muzica pentru imnul României „Deșteaptă-te române!”, autor inventiv, care descoperă rimele dificile, etimologiile fanteziste, calamburul. „El știe în acest domeniu, cât știe și Rabelais” (Șerban Foartă, *Prefață la Anton Pann – „Povestea vorbii”*, Editura Minerva, București, 1971). Dintre scrierile lui A. Pann s-au tipărit mai întâi lucrările sale de muzică ecleziastică, iar după anul 1840 Anton Pann va scoate mai multe lucrări cu caracter bisericesc. După victoria Revoluției în Țara Românească, Anton Pann a participat alături de oficialitățile orașului, la 29 iulie 1848, în Parcul Zăvoi din orașul Râmnicu Vâlcea, la ceremonia organizată cu prilejul „sfințirii stindardelor libertății naționale după noua Constituție”, anume, „*Proclamația de la Islaz*”, care stabilea și dezrobirea rromilor. În acest sens, *Guvernul revoluționar de la București, începuse să emită biletele de dezrobire*. Aici, s-a cântat pentru prima oară marșul revoluționar „Deșteaptă-te, române!”, pe versuri de Andrei Muresanu, a cărui muzică o compusese A. Pann, adaptând melodia cântecului „Din sânul maicii mele”. Acest moment a reprezentat prima intonare a viitorului Imn de Stat al României. Între 1852 - 1853, scrie celebrele sale *Culegeri de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și iarăși la lume date*, lucrări care l-au făcut unic în literatura românească. Aflat la o vârstă înaintată, Anton Pann afirma că „*Muzica e însuși glasul și cuvântul care l-a insuflat Dumnezeu în om*”, iar în prefața la „*Fabule și istorioare*”, apărută în 1841, spunea că „Eu

Fig. 1. Anton Pann (www.str.crestin - ortodox.ro/ foto/)

altele n-am învățat, decât, din mica copilăria mea, mi-am bătut capul să ajung desăvârșit în meșteșugul muzicii bisericești”. George Călinescu (istoric literar, scriitor, publicist, academician) numește poezia „Un răsunset”, drept „Marseilleza română”, iar pe Anton Pann îl consideră „acel Rouget de Lisle român”, comparându-l cu Claude Joseph Rouget de Lisle (1760-1836), ofițerul francez care a compus Marseilleza, imnul Revoluției franceze de la 1789.

Mihai Eminescu, autorul poeziei „Epigonii”, a scris o adevărată inscripție literară pentru Anton Pann: „*S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb*”.

Dar și romii s-au aplecat asupra creației lui Anton Pann, ca, de pildă, tânărul actor rrom, Sorin Aurel Sandu, care, în anul 2005, a tradus și a publicat *Despre învățătură*, într-o ediție bilingvă rromani – română, cu ilustrațiile aceluiași talentat pictor rrom, Eugen Raportoru.

Remarcabil, la inițiativa profesoarei și inspectoarei rome braïlence, Gina Anton, o școală din cartierul „Lacul dulce” din orașul Brăila poartă numele talentatului muzician, pe jumătate rrom, pe jumătate bulgar – Anton Pann – bun român.

PROIECT

- Scrieți despre personalități importante ale României, care sunt de etnie rromă sau despre persoane de etnie rromă din comunitatea voastră, care s-au ridicat prin muncă susținută și educație!
- Scrieți, de asemenea, despre fenomenul invers, anume, când persoane nerrome din România s-au dedicat, după 1989, propășirii rromilor, promovând, cu consecvență, limba, folclorul, istoria și, în general, cultura și valorile poporului rrom, sprijinindu-i, totodată, pe rromi și din perspectiva socio - politică și administrativă! Porniți de la persoane ca: *Gabriel Andreescu, Renate Weber, Elena și Cătălin Zamfir, István Haller, Smaranda Enache, Călin Rus, Gheorghe Sarău, Andrei Marga, Dan Oprescu, Simona Botea, Florin Moisă, Claudia Macaria, Gabriela Alexandrescu, Mamina Miralena, Maria Koreck, Betty Almășan, Michaela și Bogdan Logofătu, Vasile Chiș, Leonida Pop, Cristian Tomescu, Viorel Achim, Petre Matei, Lucia Wald, Nadia Anghelescu, Jancu Fischer, Emil Constantinescu, Mircea Itu, Julieta Moleanu, editorii Constantin Floricel, Szabó Gyula, Boris Sienger, Alexandru Calmăcu, ziaristii Florin Antonescu, Anca Florea (și muzicolog), redactor radio Craiova Ludovic Vulea, dir. CNCR Doru Tufiș, insp. pentru rromi și autor de cărți rome Lucian Cherata, Înaltpreasfințitul Varsanufie Prahoveanu – Arhiepiscopul Vâlcei etc etc.*

UNITATEA a III-a

III. STATUTUL SOCIAL, JURIDIC ȘI ECONOMIC AVUT DE RROMI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

1. ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA ROBIEI,
STAREA DE ROBIE ȘI STAREA DE SERVITUTE

2. MODUL DE VIAȚĂ: NOMADISM ȘI SEDENTARIZARE

3. ORGANIZAREA SOCIALĂ A RROMILOR.
FORME DE CONTROL ȘI SANȚIUNE INTRACOMUNITARĂ

4. LOCUL RROMILOR ÎN ECONOMIA ȚĂRILOR ROMÂNE
STUDIUL DE CAZ: DOMNITORUL ȘTEFAN RĂZVAN

5. VOIEVODATUL ȚIGANILOR (RROMILOR) CA FORMĂ DE
AUTONOMIE

6. POLITICI DE ASIMILARE ÎNȚĂRATE DE ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI
HABSBURGIC: MARIA TEREZA ȘI IOSIF AL II-LEA

7. RROMII ÎN SCRIERILE ILUMINISTE

8. RECAPITULARE

9. EVALUARE

1. ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA ROBIEI. STAREA DE ROBIE ȘI STAREA DE SERVITUTE

CAPTAREA ATENȚIEI

- Comentați imaginea alăturată!
- Ce statut aveau acești oameni?
- Este normal ca un om să-l aducă pe un alt om într-o astfel de stare?

Fig. 1. Desen de Eugen Raportoru

Doc. 1

„Trecerea rromilor în nordul Dunării a fost un proces lent și eminent economic. Conflictele din Balcani au jucat un rol major în circulația acestora, fără să fie determinante. Documentele mai târzii, din secolele XVI - XIX, atestă mișcări ale grupurilor de rromi în scopul îndepărtării de zona de conflict, pentru a reveni la locul de baștină după terminarea acestuia, uneori chiar după câteva decenii...”

(Petre Petcuț, *Rromii. Slavie și libertate. Constituirea și emanciparea unei noi categorii etnice și sociale la nord de Dunăre 1370 – 1914*, București: Centrul Național de Cultură a rromilor, 2016, p. 4).

Comentați *Doc. 1* și *Doc. 2* și imaginea alăturată, evidențiind:

- cauzele deplasării rromilor, către Nordul Dunării,
- primele atestări documentare privind prezența rromilor în spațiul românesc,
- statutul social - juridic avut de rromi în Transilvania, Țara românească și Moldova,
- clasele sociale care existau în Țara Românească și Moldova,
- categoriile de robi!

Doc. 2

„În secolul al XIV-lea, țiganii începuseră să treacă Dunărea, în grupuri mici; pe măsură ce soseau erau reduși la robie de către domnitorii și marii proprietari din Țara Românească...”

(Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București: Humanitas, 1995 [Ed. I românească. Traducere din franceză de Maria Carpov a ed. din 1989, Paris].

1. Originea și evoluția robiei

Robia a constituit un fenomen social - juridic normal pentru Peninsula Balcanică și inclusiv pentru Țările Române. Așadar, robia nu a constituit o realitate specifică doar Țărilor Române. În mod cert, instituția robiei exista în spațiul medieval românesc înainte de sosirea rromilor. În evoluția acestui statut, pe teritoriul românesc, constatăm că problema robiei, cel puțin până la începutul epocii moderne, nu se referă doar la robia rromilor. Robi erau și tătarii și turcii în urma războaielor, devenind prizonieri de război.

Rolul rromilor în istoria robiei, în Muntenia și în Moldova, constă în faptul că, datorită numărului mare de rromi stabiliți aici, robia devine un fenomen de amploare. În timp, rromii sunt cei care „monopolizează” această instituție.

Prima atestare a rromilor, în Țara Românească (Muntenia) și Moldova, confirmă statutul social de robi. La venirea în Țările Române, rromii erau oameni liberi. Pe măsură ce seoseau la nordul Dunării, o mare parte a rromilor era supusă procesului de înrobire. Deplasarea din Peninsula Balcanică spre Dunăre s-a datorat, pe lângă aspecte de natură economică, și evenimentelor politico - militare care survin în Peninsula Balcanică, odată cu invazia otomană.

Fig. 2. Rob fugar prins și adus înapoi stăpânului.

Desen de Eugen Raportoru

În Muntenia și Moldova, așa cum atestă documentele istorice, rromii robi beneficiau de libertatea de mișcare, în interiorul țării, pentru a-și practica meșteșugurile, plătind doar o dare anuală către stăpâni – domnitor, în timp, ca stăpâni de robi devin și boierii și bisericile (mănăstirile). Robii fugari erau aspru pedepsiți de către stăpânii lor și autorități.

De reținut faptul că nu toți rromii care trăiau în Muntenia și Moldova, din momentul prezenței lor aici, au devenit robi. Sunt cunoscute situații, în secolul al XVIII-lea de pildă, când încă existau rromi liberi, care, în condiții de restriște, își vindeau libertatea pentru a-și asigura existența.

Doc. 3

„Scris-am eu Dumitru, feciorul lui Vreamăș, acesta al meu zapis cum se știe că m-am vîndut eu cu fâmeea mea și cu totul jupânului Stan neguțătorul ot Târgoviște, de a mea bună voie să-i fiu **Țigan de moșie**”

1718 „... fiindu mare lipsă și grea foamea și văzând că perim de foame, ne-am sculat noi și am vîndutu un copil al nostru, anume pe Budrumea în lei 12, ca să fie **robu** în veci, neavîndu nici noi pe nimeni stăpînu”.

(Nicolae Iorga, *Anciens documents de droit roumain*. Volume I, Paris - Bucarest, 1930, p. 253; p. 254).

REȚINEȚI

- Rromii au ajuns în Țările Române, venind din sudul Dunării, din Peninsula Balcanică.
- Cauzele deplasării din Peninsula Balcanică spre Europa Centrală au fost atât economice, cât și politico - militare - în contextul invaziei otomane asupra Europei.
- În Țara Românească și Moldova, rromii au fost robi, adică oameni lipsiți de libertate.
- În timp, cei mai mulți robi ajung să fie din rândul rromilor, de aceea termenul **țigan** capătă caracter de sinonim, anum, **rob**.
- În Transilvania, rromii au avut statut de oameni liberi.

DICȚIONAR!

rob – om aflat în stare de dependență de stăpânul feudal, fără ca acesta să aibă dreptul de a-l omorî. În Țara Românească și Moldova, calitatea de stăpân feudal asupra robilor o aveau: domnitorul, boierii și mănăstirile. „a monopoliza” – a acapara. În contextul la care ne referim, rromii *au dominat* instituția robiei, în sensul că cei mai mulți robi erau rromii.

Fig. 3. Familie de robi rromi la vânzare în spațiul public.
Desen de **Eugen Raportoru**

ACTIVITĂȚI

1. Cum a fost posibilă migrarea rromilor din Peninsula Balcanică în Muntenia, Moldova și Transilvania?
2. Elaborați enunțuri cu termenii: *robi, domnitori, țigan!*
3. Numiți clasele sociale ale epocii feudale din Muntenia și Moldova!
4. Aranjați în ordinea corectă următoarele evenimente: înrobirea rromilor/ vânzarea de robi/ migrarea rromilor/ sosirea rromilor la Nordul Dunării!
5. Căutați informații pe internet, pentru a vă informa despre robie/ sclavie, de-a lungul istoriei

ȘTIAȚI CĂ...?

- robia mai este numită și sclavie?
- sclavia a fost o realitate pentru societatea umană din cele mai vechi timpuri?
- Cuvântul *sclav* provine din termenul de origine greacă *sklabos*, prin care erau desemnați slavii?
- Vikingii, în urma războaielor duse cu slavii răsăriteni, îi vindeau pe prizonierii de război slavi în Imperiul Bizantin?
- înainte vreme, în Imperiu, se folosea termenul *servus* = servitor?

Starea de robie și starea de servitute

Așa cum s-a constatat, *starea de robie* implica starea de dependență față de stăpân, acesta neavând dreptul de a-l ucide. La începutul prezenței rromilor la Nord de Dunăre, procesul de înrobire a însemnat dependența de un anumit stăpân, care, din perspectivă instituțională și social - juridică, stăpânii erau: *Domnitorul, boierii și Biserica ortodoxă (mănăstirile)*. Existența acestor stăpânitori de robi a adus și primul criteriu de stabilire a tipurilor de robi. Astfel, din acest punct de vedere, robii erau: **domnești, boierești, mănăstirești**.

Robii domnești erau cei care aparțineau domnitorului țării. De-a lungul timpului, ei apar în documente cu titlaturile de: *țigani domnești, țigani robi domnești, țiganii domniei, țiganii statului* (în secolul al XIX-lea). În Moldova sunt atestați și *robii Doamnei*, adică robii care aparțineau soției domnitorului țării.

Robii domnești aveau denumiri specifice, în funcție de meseriile pe care le practicau: aurari (zlătari), rudari (băieși, dar care aveau și denumiri alternative: lingurari, blidari, fusari etc.), cărămidari, lăeși/ lăieți (nomazi, care ublau cu laia = ceata și puteau fi căldărari, pieptănări, geambași etc.), ursari, spoitori, fierari, lăutari, clopotari etc.

Domnitorul țării avea calitatea de stăpân absolut, fapt care-i permitea să ofere daniile domnești, așa cum se reflectă și în primele atestări documentare ale rromilor în Țara Românească și Moldova (*ex. vezi într-o lecție anterioară: dania domnitorului Dan I al Țării românești, de la anul 1385*). În felul acesta, apar celelalte categorii de robi. De asemenea, robii proveneau și din vânzări - cumpărări, moșteniri, zestre, pradă de război.

Robii boierești aparțineau boierilor țării, cuprindeau *țigani de curte* - aveau ocupații, precum: slujitori în casele boierilor, bucătărese, spălătorese, pitari, vizitii, cizmari etc. - și *țigani de ogor*, care munceau pe moșiile boierilor, mai ales din secolul al XVIII-lea, când, în așa numita epocă fanariotă, s-a desființat legarea de pământ a țăranilor, aceștia devenind țărani clăcași. Se resimțea nevoia de forță de muncă pe pământurile boierilor. Argații, văcarii, porcarii, bivolarii, herghelegii, găinăresele etc. reprezentau o categorie aparte a robilor. Peste acești robi erau puși vătafi, cel mai adesea selectați dintre rromi, care deveneau răspunzători față de boieri pentru îndeplinirea sarcinilor.

Robii mănăstirești proveneau din daniile domnitorilor și ale boierilor. Mănăstirile ajung să dețină un număr mare de robi. Erau folosiți la munca câmpului și ca meseriași (meșteșugari). Robii erau buni la orice, fiind echivalent de schimb pentru bunuri materiale și animale (*v. Tabelul 1, cu referiri extrase din lucrarea lui George Potra, Contribuțiuni la istoricul țăganilor din România* (București: Fundația Regele Carol I, 1939, p.: 205, 208, 225, 226-227).

Tabelul 1

1600, Iași - Zapisul lui Alexandru feciorul Tudosiei, nepotul lui Nădăbaico, prin care vinde lui Gligorie Bogdan pe un Ursul țiganul, pentru un cal bun prețuit la 15 galbeni.

1614, octombrie 12 - Zapisul Mariei fata lui Staico, postelnic de Bucov, prin care vinde un sălaș de țigani lui Stoica, logofăt de Târceni, drept 10.800 aspri gata.

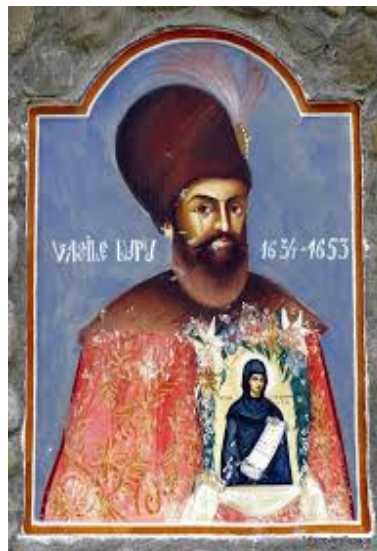
1643, 7 mai - Zapisul părintelui Climis, egumenul Mănăstirii de la Vaideei, prin care vinde părintelui Neofit, egumenul Mănăstirii de la Meledic a lui Vintilă Vodă, un țigan drept 100 de vedre de vin.

1644, 27 iulie - Zapisul ieromonahului Ștefan, egumenul M-rii Cozia, prin care dă [în] schimb o țigancă arhiepiscopului Ignatie al Râmnicului, pentru niște bivoli.

Starea de robie nu implica neapărat legarea de moșie, ci de stăpân. Indiferent de apartenența la un anumit stăpân, a existat un drept al robilor, adică un statut juridic bine definit diferit de cel al altor categorii sociale aflate pe o treaptă inferioară. Dreptul robilor se referă la obligațiile pe care robii le aveau față de stăpâni, pedepsele de care erau pasibili. Mult timp, în Țările Române extracarpătice nu au existat legi scrise. Robia ținea de *dreptul consuetudinar* (nescris).

Fig. 4. Matei Basarab

Vasile Lupu

Legile privitoare la drepturile și obligațiile robilor au fost:

- *Cartea românească de învățătură* - 1646, a domnitorului Vasile Lupu al Moldovei;
- *Pravila de la Govora* – 1640, din Țara Românească;
- *Îndreptarea legii* – 1652, din perioada domniei lui Matei Basarab.

Astfel, robul era obligat să-și îndeplinească îndatoririle față de stăpân. Robii particulari erau scutiți de obligații față de stat. Stăpânul nu avea drept de moarte asupra robului. Robii se puteau căsători doar cu acordul stăpânului, iar dacă aveau stăpâni diferiți aceștia se înțelegeau

Fig. 6. Domnitorul fanariot Constantin Mavrocordat

ori prin plata unei sume de bani, ori prin schimb cu un alt rob. Majoritatea documentelor specifică *țigan pentru țigan, după cum este legea*. În cazul căsătoriei dintre robi și oameni liberi, până în secolul al XVIII-lea, regula era ca soțul liber prin căsătoria cu un rob să intre în condiția socială a robului, ca și copiii născuți. Domnitorul Constantin Mavrocordat, domnitor fanariot de la jumătatea secolului al XVIII-lea, a încercat să adopte legi moderne în spiritul epocii. Astfel, în ceea ce privește situația robilor, a stabilit ca omul liber care se căsătorește cu un rob să își păstreze statutul de om liber, în timp ce partenerul își menținea statutul de rob, fiecare cu condiția socială inițială. Noutatea era ca toți copiii rezultați să fie oameni liberi. În Țara Românească, această prevedere a fost respectată, în timp ce în Moldova a trebuit să fie anulată, datorită

opoziției marilor boieri. S-a ajuns chiar la măsura de a interzice preoților să officieze actul religios de cununie între oameni liberi și robi, iar dacă actul căsătoriei avea loc, protagoniștii erau imediat despărțiți. Copiii aveau șansa să rămână de „parte moldovenească”, adică să fie oameni liberi. Mult timp, inclusiv în secolul al XIX-lea, s-au păstrat astfel de interdicții.

Până la prima dezrobire a rromilor, din secolul al XIX-lea, legile adoptate cuprindeau și capitole care priveau robia. Chiar dacă se recunoștea faptul că *sunt împotriva firescului drit [drept] al omului*, existența robiei era justificată prin faptul că *a fost moștenită din vechime – Codul Callimach*.

În Evul Mediu românesc, în Muntenia și Moldova, *neliberi*, alături de robii din rândul rromilor, erau și țărani legați de pământ - *rumâni și vecini*, aflați în stare de servitute față de stăpân (domnitor, boier, mănăstire). În ordinea ierarhică, a structurii sociale, robii se situau pe ultimul loc, fiind considerați bunuri care oricând puteau fi comercializate. Starea de robie nu numai că i-a plasat pe rromi în afara societății, dar le-a și anulat calitatea de ființe umane, devenind chiar un obiect al disprețului, al exploatărilor și abuzurilor de tot felul.

Robul nu era om, ci obiect, gata să fie cântărit și prețuit ca orice alt bun material sau animal, astfel că nici familia de rromi nu era recunoscută ca o structură umană specifică unei comunități.

„Dacă țiganul Domnesc, ori boieresc, ori monastiresc sau oricui va lua țigancă Domnească, boierească, monstirească, sau a oricui va fi, pentru ca să nu rămână pe urmă împărțeala copiilor, să fie dator stăpânului țiganului a da altă țigancă în locul celeilalte părți, ca să rămână la stăpânirea lui sălaşul întreg; iar când stăpânul țiganului nu va avea țigancă să dea, să fie volnic stăpânul țigăncii să dea țigan pentru țigan, și să ia sălaşul, și când nu va avea nici acel cu țiganul să dea altă țigancă, nici acel cu țiganca să dea alt țigan, atunci să fie volnic stăpânul țiganului să dea cincizeci de lei prețul țigăncii, iar de nu va vrea, să fie volnic stăpânul țigăncii să dea pentru țigan șaptezeci de lei, și partea la care va rămâne vânzarea să ia zapis încredințat de la mâna vânzătorului”.

(Alexandru Ioan Mavrocordat voievod, *Sobornicescul Hrisov*, 1785)

Fig.7. Căsătorie dintre doi tineri robi rromi cu binecuvântarea stăpânului.
Desen de **Eugen Raportoru**

REȚINEȚI!

- În funcție de stăpânul avut, identificăm 3 categorii de robi: *domnești, mănăstirești, boierești*.
- Starea de robie nu implica neapărat legarea de moșie, ci de stăpân.
- În stare de servitute erau și țărani lipiți de pământ – *rumânii și vecinii* (în Muntenia și Moldova).
- Robul era considerat un bun ca orice altul, ce putea fi oricând comercializat.
- *Așezământul* lui Constantin Mavrocordat interzicea căderea în robie a persoanelor libere care se căsătoreau cu robi. Copiii care se nășteau erau oameni liberi.

VERIFICARE

- Ce se întâmpla când rromii se căsătoreau fără știrea stăpânilor lor?
 - De ce credeți că aveau robii nevoie de aprobare de la stăpân?
- Ce credeți că se putea întâmpla dacă viitori soți aveau stăpâni diferiți?

DICȚIONAR!

- *starea de servitute* - stare de dependență de aservire.
 - *vătăf* - supaveghetor al robilor sau al slugilor de la curtea unui boier.
 - *rumân/ vecin* – condiția de aservire, de apartenență la un stăpân.
 - *herghelegii* – păzitori, îngrijitori ai unei herghelii de cai.
 - *zapis* – act.
 - *drept consuetudinar* – nescris, consacrat prin datină, prin obicei.
- drit al omului* – drept al omului.

ACTIVITĂȚI

1. Cine avea dreptul de a deține robi în Țările Române?
2. Robul se bucura de vreun drept?
3. Numiți cele trei categorii de robi și dați exemple de ocupații specifice fiecărei categorii!
4. Ce criteriu de clasificare a nemurilor de rromi reflectă cele trei categorii de robi?
5. În epoca feudală românească, toți rromii prezenți în spațiul românesc au fost robi?

ȘTIAȚI CĂ...?

- au fost situații, când robi erau eliberați din robie pentru fapte deosebite?
- a existat o dinamică ocupațională la rromi, în acord cu transformările economice care survineau în societatea românească, în Evul Mediu apoi în epoca modernă?
- robii se puteau răscumpăra, devenind astfel liberi?

Fig. 8. Rob care se răscumpără, devenind liber. Desen de Eugen Raportoru

2. MODUL DE VIAȚĂ: NOMADISM ȘI SEDENTARIZARE

CAPTAREA ATENȚIEI

Fig. 1. „Lăieți” cu statut „semi - nomad” din localitatea teleormăneană Cârlomanu, fotografiați de sociologul pensionar Ștefan Cună, în primăvara anului 2018, în satul său natal, Segarcea Deal.

- Comentați imaginile de mai sus!
- Ce credeți că însemna „nomad” și ce-ar înseamna „semi - nomad”?
- Puteți reproduce grafic un cort, respectând cortul din fotografie? Încercați să „descifrați” părțile component ale unui cort rrom (de ex.: furca cortului (i beli), chilodoreaua (i țilodori/ i kilodori = e kilengi dori), grinda (o berand), prelate)!
- Ce anume credeți că determină un astfel mod de viață?
- Credeați că mai există rromi semi - nomazi și în alte părți ale țării?
- De ce credeți că sunt denumiți „lăieți”, lăieși?

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Dar, tot în județul Teleorman, întâlnim astăzi case moderne ale foștilor nomazi căldărari, cum sunt, de pildă, cele din localitatea Buzescu.

CERINȚE

- Priviți *Fig. 1* și *Fig. 2* și încercați să comparați situațiile înfățișate în acestea!
- Ce ocupație credeți că are familia din *Fig. 1* și care ar putea fi ocupațiile de astăzi ale căldărarilor cu bună stare materială?
- Cunoașteți persoane din rândul căldărarilor care și-au realizat studii universitare, așa cum, de pildă, doi tineri rromi căldărari din localitatea Buzescu au terminat facultăți, anume, Ionuț Filișan și Dobrin Căldăraru?

Fig. 2. Casă în localitatea Buzescu din jud. Teleorman. Fotografie realizată de tânărul rrom căldărar, *Ionuț Filișan*, absolvent al secțiilor limba rromani – limba engleză din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine – Universitatea din București

ALTE CERINȚE

- Revedeți lecțiile anterioare și analizați pasajele și ilustrațiile care au legătură cu ocupațiile rromilor!
- Întocmiți o listă cu acele ocupații păstrate și astăzi și o alta cu acelea care s-au pierdut în timp! Menționați perioadele când credeți că acestea au dispărut!
- Încercați să vă imaginați ce ocupații avea populația majoritară din spațiul geografic românesc între sec. al XIV-lea – al XVIII-lea?

Prin urmare, constatăm că rromii au avut pe teritoriul românesc, din momentul prezenței lor aici, un mod de viață și de organizare proprii, diferite de cele ale populației majoritare. Reminiscențe ale acestui mod de viață întâlnim și în zilele noastre în comunitățile tradiționale.

Nomadismul constituie reflecția unui mod de viață, a unor realități istorice de marginalizare pe care rromii le-au trăit. Pe de o parte, unii au rămas nomazi, pentru că practicarea meșteșugurilor implica - în mod firesc - o viață itinerantă, deoarece ei erau atât meșteșugari, cât și comercianți ai propriilor produse. Documentele de cancelarie și relatările unor călători străini prin Țările Române fac o distincție clară între **rromi** și **români**, din perspectivă ocupațională. Folosirea rromilor pentru munca agricolă și, implicit, sedentarizarea lor datează dintr-o perioadă recentă.

Pe de altă parte, au fost situații în care rromii erau expulzați, izgoniți sau, realmente, vânați precum animalele. Nomadismul rromilor nu trebuie văzut ca fiind un mod de viață absolut. În epoca feudală, rromii se deplasau între granițele țării, iar iarna reveneau pe moșiile stăpânilor. Era un nomadism sezonier, limitat și bine controlat de autoritățile vremii. Așezările compacte de rromi încep să fie numite *țigăni domnești*, *mânăstirești* sau *boierești*.

Începând cu epoca modernă, nomadismul începe să fie interzis, fapt care determină procesul de sedentarizare, care i-a apropiat de țărani români, fapt care determină, treptat dar sigur, pierderea etnicității, a identității lingvistice. Această realitate era remarcată de Mihail

Kogălniceanu, un promotor al drepturilor rromilor la o viață liberă, anume, că robii care aveau locuințe fixe, adică erau vătrași, de vatră, doar cu numele mai erau *țigani*, fiindcă și-au uitat limba, moravurile și obiceiurile, nemaiputând fi deosebiți cu mult de români. Ceea ce atrage atenția este mobilitatea mare a rromilor, existența aceluși fond psihologic care predispune la deplasare. De aceea, putem afirma că nomadismul a reprezentat și un element specific culturii rrome. Afirmații de genul: „călătoria o avem în sânge, este mai puternică decât noi” sau „noi suntem ca păsările cerului” nu trebuie trecute cu vederea. Aceștia li se alătură refuzul unor reguli prestabilite legate de organizarea timpului, a orarului zilnic, stabilirea unui ritm personalizat al activităților, preferința pentru spațiu, spiritul colectiv de fraternitate, prețuirea deosebită acordată calului și, nu în ultimul rând, practicarea unor meșteșuguri care nu puteau aduce foloase imediate, decât dacă exista o viață itinerantă.

Și astăzi, asistăm la pelerinaje ale rromilor ocazionate de anumite sărbători, de exemplu, deplasarea anuală a rromilor vest - europeni, în zilele de 24-25 mai, în localitatea Les Saintes Maries de la Mer, din zona Camargue - Coasta de Azur, din sudul Franței, pentru a o venera pe *Sara Kali*, prin scoaterea statuiei negre a zeței din subsolul bisericii și aducerea acesteia în apa Mării Mediterane.

Fig. 3. Statuia Sf. *Sara Kali*. Fotografie realizată în 25 mai 2018 de specialistul în etnografeii rromă, bulgarul *Veselin Popov*. Alături de statuie, soția lui, etnografa *Elena Marushiakova*.

Este de remarcat și faptul că, la inițiativa profesorului Gheorghe Sarău, *Sara Kali* este pictată, pentru prima dată în lume, într-un lăcaș de cult ortodox, anume, în Biserica „Cuvioasa Parascheva” din localitatea Segarcea Vale (jud. Teleorman), de către pictorul Ion Alexe. Acest fapt este laudabil și poate constitui exemplul de armonie religioasă între diferitele culte practicate de rromi, mai cu seamă după 1989.

Rromii, sosind în secolul al XIV-lea în spațiul românesc și îmbrățișând religia ortodoxă, participă în fiecare an la câteva pelerinaje importante pentru ei, de ex., la Costești, în jud. Vâlcea, de Ziua Nașterii Maicii Domnului, și la Iași, în data de 14 octombrie, la moaștele Sfintei Cuvioase Parascheva.

Fig. 4. Sf. Sara. Pictură de Ion Alexe, în Biserica „Cuvioasa Parascheva” din Segarcea Vale, jud. Teleorman. Foto: *Gheorghe Sarău* - 2001

REȚINEȚI!

- Nomadismul rromilor este, pe de o parte, una dintre valorile culturii rromilor, iar pe de altă parte - un rezultat al excluderii istorice a acestora.
- Procesul de sedentarizare, forțat sau liber consimțit, a dus în timp, pentru unii rromi, la pierderea identității lingvistice, respectiv a limbii rromani.

DICȚIONAR!

nomadism – mod de viață caracterizat prin lipsa unei așezări stabile.

itinerant – care se deplasează din loc în loc pentru a desfășura o anumită activitate sau meserie.

sedentarizare – acțiune care are drept scop stabilirea unei populații nomade pe un anumit teritoriu.

ACTIVITĂȚI

1. Prezențați, pe scurt, care a fost evoluția în istorie a nomadismului la rromi, având în vedere plecarea din India și până în prezent!
2. Cu ajutorul hărții, identificați țările pe care rromii le-au traversat din India până în Europa!
3. În comunitatea sau localitatea de proveniență trăiesc rromi care mai au un astfel de mod de viață?

PROIECT

Documentează-te și realizează o prezentare, alegând unul din pelerinajele amintite mai sus!

ȘTIAȚI CĂ...?

- cele mai multe legi nescrise (cutume) ale rromilor își trag seva din perioada de nomadism primar (din India spre Imperiul Bizantin)?
- anumite practici, gesturi etc. își au explicația în drumul lung parcurs de stră-rromi: spălatul frecvent pe mâini, aruncatul mâncării rămase (lăsarea pe pământ pentru păsări și animale), deci, nepăstrarea mâncării rămase; purtatul mai multor fuste pe femeia rromă; neîntoarcerea pe același drum, dacă cineva din grup a răposat; spălatul separat al rufelor, în mod disociat (de la brâu în jos în unele vase, de la brâu în sus – într-altele) etc etc.

3. ORGANIZAREA SOCIALĂ A RRROMILOR. FORME DE CONTROL ȘI SANCTIUNE INTRACOMUNITARĂ

CAPTAREA ATENȚIEI

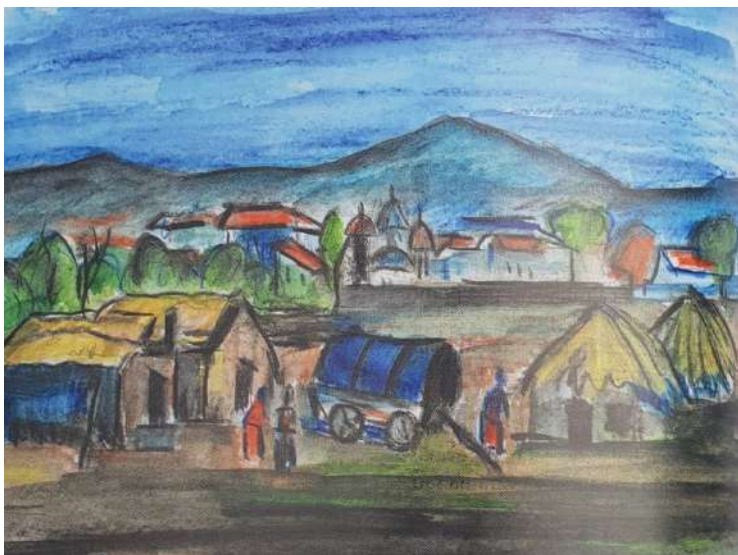

Fig. 1

Desene de Eugen Raportoru

Fig. 2

- Analizați imaginile și comentați!

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

„Acești țigani să se împartă în vătășii pe cât se va putea mai potrivite și mai înclinate a familiilor și să li se orânduiască vătăfi spre împlinirea birului...”

(Proiect pentru îndreptarea orânduiei țiganilor Statului din Țata Românească - 1832)

„Orice pricini de judecăți și de împlinile vor fi între dânșii, numai vătăful și vornicii lor să le caute cu dreptate, după vechiul obicei, iar ispravnicii și alți dregători să nu se amestece cât de puțin, fără numai când se va întâmpla moarte de om...”

(extras din Reglementare din anul 1804 a drepturilor vătăfilor).

- Citiți cele două texte și precizați:
 - numele dat formei de organizare a „țiganilor”!
 - numele dat responsabilului de „țigani”!
- Ce credeți că evidențiază aceste documente, în ceea ce privește organizarea rromilor?

CITIȚI DOCUMENTUL ȘI COMENTAȚI!

Doc. 1

„Orice pricină de judecăți și de împlinire - executări ale hotărârilor judecătorești - vor fi între dânșii cu oricine, numai epistații și vornicii lor să le caute cu dreptate după vechiul lor obicei, iar ispravnicii sau alți dregători să nu se amestece cât de puțin, fără numai când s-a întâmplat moarte de om” (Hrisovul din 25 martie 1793, dat de Mihail Șuțu, domnitorul Moldovei).

În țările medievale românești, rromii au avut o organizare aparte, distinctă de cea a populației majoritare. Modul în care rromii se organizau, formele de control și sancțiunile intracomunitare, specifice anumitor perioade, se reflectă până în prezent, în comunitățile tradiționale.

Cercetarea modului de organizare a rromilor, în Evul Mediu, a modului cum în interiorul comunităților își rezolvau problemele, scoate în evidență impactul exercitat de societatea feudală românească asupra vieții rromilor, dar și elementele de specificitate și continuitate a organizării interne și a modalităților de gestionare a relațiilor interumane la nivel de comunitate.

Aflați în migrație sau în nomadism, rromii trăiau organizați în grupuri, care cuprindeau mai multe familii. În documentele din Muntenia și Moldova, familia apare cu denumirea de **sălaș**, iar în Transilvania - cu cea de **cort**. Tipul de familie era același ca la populația majoritară - părinți și copiii alături de bătrâni.

Atunci când erau în nomadism sau deplasări, mai multe familii formau *grupuri* sau *cete* (în Muntenia și Moldova), respectiv, *companii* în Transilvania. Acestea se constituiau, ca și în prezent, în funcție de meseriile practicate: ursari, căldărari, zlătari, pieptănari etc.

Bărbații din ceată/ companie își alegeau un șef de-al lor, care era reprezentativ prin „onoare”, înțelepciune și prin capacitatea de relaționare cu autoritățile și comunitatea (v. Mariana Sandu, *Rromii din România. Repere prin istorie*, București: Vanemonde, 2005, p. 6, v. Fig. 3), dar și capitolul *Repere ale culturii tradiționale: familia (statutul copilului)*.

Fig. 3. Lucrări de istorie adresate copiilor și tinerilor rromi

Alegerea se petrecea în cadrul unei adunări la care participau toți membrii grupului și se desfășura după un anumit ritual. Probabil că la aceste adunări participau, alături de bărbați și femeile bătrâne ale comunității, așa cum astăzi la judecățile tradiționale pot participa doar femeile bătrâne care se bucură de un respect deosebit - „phuri daj”, deoarece binecuvântările ei pot păzi de orice rău. Funcția mai marelui cetei/ companiei era

deținută pe viață, dar nu era ereditară, deoarece nu exista garanția aptitudinilor urmașului. Acestea trebuiau dovedite, deoarece calitatea de *pativ* se obține printr-o viață raportată strict la cutumele, normele și valorile comunității.

Șeful era numit *jude* sau *giude* - în Muntenia și Moldova și *voievod* în Transilvania. Acești conducători se bucurau de o ascultare deplină din partea semenilor, după cum aflăm despre această realitate din documentele epocii. Astfel, din documente emise, în secolele al XV-lea, al XVI-lea, de regi maghiari și voievozi ai Transilvaniei, știm că șeful cetei avea drept de judecată a pricinilor dintre rromi, putând aplica pedepse (*și în prezent, în unele comunități tradiționale, se mai practică o astfel de modalitate de rezolvare a conflictelor la nivel de comunitate, prin așa numita judecată tradițională*). Probabil că și atunci, ca și în prezent, pedepsele vizau aspecte de natură compensatorie. În astfel de cazuri, autoritățile administrative locale nu aveau niciun fel de prerogative. Autoritățile statului interveneau doar dacă rromii se aflau în litigiu cu cineva din afara cetei.

„Acesta este aspectul cel mai important al autonomiei de care se bucurau comunitățile de țigani nomazi în Transilvania și în Ungaria medievală, ca și în Țara Românească și Moldova. Judecata pe care voievozii, juzii și bulibașii o făceau în fața comunității urma, evident, normele nescrise ale acestei populații (Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București: Editura Enciclopedică, 1998, p. 58-60).

După cum constatăm, liderul comunității din epoca medievală, conducătorul cetei *judele/voievodul*, era responsabil pentru bunul mers al vieții rromilor.

O altă responsabilitate importantă a vremurilor era de a se strânge taxele pe care rromii le datorau către stăpân (domnitori, boier, mănăstire). Pentru această responsabilitate, conducătorul era scutit de dajdia către stăpân.

Fig. 4. În anul 1998 apăreau două cărți despre istoria rromilor, aceasta din imagine (Fig. 4), a istoricului Viorel Achim, și alta - din perspectivă indiană și a limbii rromani - a profesorului Gheorghe Sarău (*Rromii, India și limba rromani*, București: Kriterion).

Important este faptul că modul intern de organizare a rromilor, conform tradiției, *după vechiul lor obicei*, era acceptat și respectat. Mai târziu, în epoca modernă (din secolul al XVIII-lea), în Muntenia și Moldova, mai multe cete de rromi, care practicau același meșteșug, erau puse sub ascultarea unui *vătaf de țigani*, formându-se astfel o *vătășie*. Vătaful era ales din rândul rromilor care aveau responsabilități în cadrul cetei sau grupului (juzi/ voievozi) și se mai numea *bulibașă* (v. Fig. 2), termen pe care îl întâlnim și astăzi în comunitățile tradiționale de rromi, desemnând liderul sau conducătorul neoficial al comunității.

Atribuțiile bulibașei erau fiscale și judecătorești. Astfel, era responsabil cu strângerea și predarea dijmei, cu judecarea certurilor dintre rromi, judeca înșelăciunile, agresiunile care se soldau cu vătămări corporale, având dreptul de a aplica pedepse. Bulibașa era scutit de plata dijmei. Nu era în atribuțiile sale judecarea litigiilor dintre rromi și oameni din afara cetei și nici cazurile de omor. Supravegherea generală a robilor care aparțineau

domnitorului, mai târziu ai statului, se realiza de către funcționari numiți de către stat - *cnezi de țigani, vornici de țigani*. Aceștia nu erau rromi, în Muntenia responsabilitatea revenea *marelui armaș*, iar în Moldova, din secolul al XVII-lea, *hatmanului*.

Procesul de sedentarizare nu a anulat, în toate comunitățile de rromi, modul tradițional de organizare internă. Și în prezent, se constată realitatea raportării și a ascultării de un lider care este reprezentativ prin onoare, muncă, înțelepciune, familie numeroasă, este bun meșteșugar deține capacitatea de a reprezenta comunitatea în relațiile cu autoritățile. Aceste structuri reprezintă realități sociale și juridice interne, care au la bază un mod de existență și care era recunoscut de autorități încă din Evul Mediu.

REȚINEȚI!

- Fiecare stăpân - domnitor, boier, mănăstire - își avea organizați robii într-o *țigănie* (*țigănia domnească etc*).
- Responsabili pentru bunul mers al vieții într-o *țigănie* erau *vătafii*. Aceștia aveau atribuții judecătorești și fiscale. Pricinile mai grave nu le puteau judeca, acestea intrau în atribuțiile statului.
- Termenul bulibașă, în timp, a ajuns să semnifice, până astăzi, calitatea de lider al unei comunități.
- Termenul corect este **bulibașă** (masculin, singular), care la plural are forma: **bulibași**. Deci: un bulibașă, al (a, ai, ale) bulibașei / doi bulibași, al (a, ai, ale) bulibașilor.

DICȚIONAR!

jude – demnitar cu atribuții judecătorești.

dijmă – taxă de o zecime, percepută din câștigul unei familii; *zeciuială*.

ereditar – transmis din generație în generație.

armaș – dregător domnesc însărcinat cu paza și cu aplicarea pedepselor corporale.

hatman – conducătorul oștirii moldovene.

ACTIVITĂȚI

1. Șefii grupurilor de rromi, purtau numele de: **a.** Juzi, **b.** Conți **c.** Duci
2. Șefii rromi, ai *țigăniilor*, judecau pricinile:
 - a. dintre rromi și oameni din afara comunității;
 - b. dintre rromii dintr-o *țigănie*;
 - c. în urma unor fapte foarte grave, cum ar fi omorurile.
3. În prezent, în comunitățile tradiționale de rromi, conducătorii mai sunt numiți bulibași? Ce atribuții au?
4. Comentați imaginea din *Fig. 2*! Imaginați-vă, lucrând în grupuri de câte 4 - 5 elevi, o problemă apărută în comunitate sau în sațră și pe care bulibașa o poate rezolva. Modalitatea de prezentare o stabiliți voi, putând fi joc de rol sau expunere.

ȘTIAȚI CĂ...?

- Termenul *Bulibașă*, spre deosebire de ceilalți termeni care reflectă calitatea de conducători (*jude, voievod*) și aparțin vocabularului administrativ medieval românesc, era de proveniență turcească, începând cu secolul al XVIII-lea (probabil, odată cu instaurarea domnitorilor *fanarioți*)?

4. LOCUL RROMILOR ÎN ECONOMIA ȚĂRILOR ROMÂNE

CAPTAREA ATENȚIEI

„Fiindcă, după trebuința lucrului ce este să se facă la Giurgiu, se cere a se trimite și de aici, din București, câteva cujnițe pentru lucratul fierului, cu meșterii țigani fierari cei trebuincioși, după cum s-au trimis și în alte dăți, printr-acest pitac al Divanului să scrie dumneavoastră, ca să dai poruncă și să se gătească acum deocamdată cinci cujnițe cu meșteri cei trebuincioși ai lucrului și să aibă uneltele cele trebuincioase: foi, nicovală, ciocan și altele ce le sunt lor trebuincioase. Și gătindu-se, să dai dumneata de știre Divanului ca să se pornească a se duce la orânduitul loc. Astăzi să se gătească negreșit ca să se pornească” (un ordin al Divanului către Marele armaș al Țării Românești din 26 iunie 1812).

- Citiți documentul și precizați la care ocupație meșteșugărească se face referire în document și cine sunt cei care o practicau?
- Cunoașteți și alte meșteșuguri ale rromilor, atestate încă din Evul Mediu?

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

„...istoria țiganilor în Țara Românească și Moldova aparține istoriei economice a acestor două țări” (P. N. Panaitescu; aici, s-a citat după: Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, București: Editura Enciclopedică, 1998, p. 47).

- **Comentați această afirmație!**

Transformările politice și descoperirile geografice au influențat starea economică a Țărilor Române. Schimbarea axei comerciale Europa - Orient (prin Europa Balcanică și Marea Neagră) cu Oceanul Atlantic - Orient, în urma descoperii *drumului mirodeniilor*, a însemnat și anularea calității de *țări de tranzit comercial* pentru Țările Române.

Pe plan intern, asistăm la un proces de dezvoltare a proprietăților latifundiare, fapt care determină și măsurile de legare a țăranilor de glie, de transformare a lor în *rumâni* și *vecini*, în vederea asigurării de brațe de muncă. Aceste mari proprietăți agricole aveau nevoie atât de brațe de muncă cât și de meșteșugari.

Importanța economică a robilor reiese din numeroasele documente care atestă și meseria acestora. Robii care cunoșteau un meșteșug aveau o valoare mare. În secolul al XVIII-lea, se știa faptul „că toate artele mecanice sunt în mâinile țiganilor...”.

O caracteristică aparte a practicării acestor meșteșuguri, la rromi, este că meseria se transmitea din generație în generație și meșteșugul nu trecea de la un neam la altul. Erau organizați într-un mod neoficial în *bresle meșteșugărești specifice neamului* (vezi criteriile de clasificare a neamurilor de rromi - *criteriul ocupațional*).

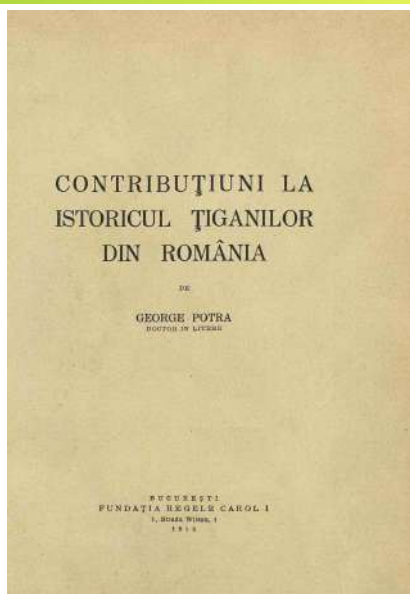

Fig. 1. George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București: Fundația Regele Carol I, 1939.

Meșteșugul care este pomenit foarte des în documente este prelucrarea fierului, rromii fierari confecționând unelte și obiecte din fier, potcoave, cuie, arme, armuri. De-a lungul timpului apar rromi specializați în confecționarea unui anumit produs solicitat mai mult, de exemplu, armurile și armele, în perioade de război. Probabil, nu întâmplător, era interesul voievozilor români din secolul al XV-lea, acela de a avea robi rromi, deoarece, într-o perioadă în care visul cruciadei antiotomane renăștea la Dunăre, aceștia aveau nevoie de armate bine dotate cu armament de calitate. Victoriile uimitoare obținute de voievozii români se explică și din această perspectivă: armate bine organizate și cu arme de calitate. Existau apoi și rromi *lăcătuși*, *aurari* (*zlătari*, *rudari*, *băieși*), *fierari*, *potcovari*, *căldărari*, *bucătari*, *săbieri*. Sunt amintite și ocupații precum: sităria, pietrăria, cărămidăria, olăritul, morăritul, cizmăria ș.a. care erau practicate de rromi. O altă ocupație importantă în economia medievală românească era scoaterea sării din salinele de la Ocele Mari. Până către mijlocul secolului al XVIII-lea,

sarea era extrasă de ciocănașii rromi, care aparțineau Mănăstirilor Cozia și Govora. Pentru această muncă grea, rromii primeau simbrie și erau scutiți de plata anumitor obligații fiscale. De asemenea, o activitate importantă pentru vistieria țării era exploatarea aurului. Aurarii (*zlătarii*, *rudarii*, *băieșii*) formau o categorie aparte a rromilor, ei fiind cei care reușeau să extragă aurul din nisipul aluvionar al râurilor din țară. Iarna, *rudarii*/ *băieșii* aveau meserii alternative, prelucrau lemnul de esență moale, împleteau răchita și papura și – cu instrumentarul alăturat – scobeau lemnul făcând maiuri utilizate la spălatul rufelor, linguri, blide, fuse, coveți, alpii, tocătoare, spatule ș.a.

Se constată că rromii au reprezentat, în economia Țărilor Române, un factor economic important, până în epoca actuală. Aproape nu este sat românesc în care să nu trăiască urmași ai meșteșugarilor de altădată, fără de care practicarea agriculturii, exercitarea altor îndeletniciri sătești, cât și existența cotidiană nu se puteau desfășura normal.

Desen de **Eugen Raportoru**

REȚINEȚI

- Rromii, datorită meșteșugurilor pe care le cunoșteau, au devenit o realitate socio - economică specifică Țărilor Române.
- Calitățile de buni meșteșugari, nevoia de anumite produse meșteșugărești au constituit și o cauză a procesului de înrobire.
- La rromi, meșteșugul se transmite din generație în generație, în cadrul neamului de proveniență: fierari, argintari, ursari, lăutari, căldărari etc.

DICȚIONAR!

Drumul mirodeniilor – în opoziție cu *Drumul mătășii*, care lega pe uscat Europa de Orient, era calea maritimă care ușura călătoria către Orient.

țări de tranzit - țările prin care se trecea dintr-o țară în alta.

bresle – corporații, asociații formate din oameni cu aceeași profesie.

simbrie – plată în bani.

ciocănași, ciocănari – muncitori care spărgeau cu ciocanul sarea în mine.

ACTIVITĂȚI

Analizați fotografiile de mai jos și, pornind de la produsele respective, vorbiți despre ocupațiile și meseriile sugerate, practicate de romii!

Fig. 2, a, b, c, d, e. Diverse produse ale meșterilor romii. Fotografii de Aura Bărbuț la Bâlcii de la Roșiorii de Vede, din ziua de Sf. Marie – 8 septembrie 2016.

ALTE ACTIVITĂȚI

1. Numiți o meserie tradițională a rromilor, care era importantă în economia medievală a Țărilor Române! Argumentați!
2. Comparați rolul și locul avut de rromi în economia medievală românească cu situația actuală!
3. În comunitățile de proveniență, sau pe care le cunoașteți, meseriile tradiționale mai sunt practicate? Explicați pe larg!

ȘTIAȚI CĂ...?

- unii meșteșugari rromi, în Evul Mediu, trăiau și în orașe?
- au existat situații de eliberare din robie în cazul unor rromi care se dovediseră loiali și cuviincioși?
- prin testament, robii rromi puteau fi eliberați de robie?
- au existat și foști robi care au reușit să accedă în poziții sociale și politice importante?

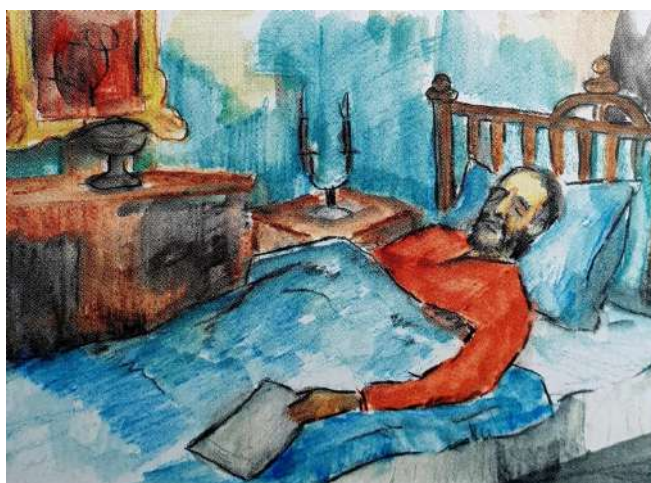

Fig.3. Eliberare testamentară din robie. Desen de Eugen Raportoru

4. STUDIU DE CAZ

CAPTAREA ATENȚIEI

- Cunoașteți rromi care prin educație școlară au reușit în viață? Dați exemple!
- Știați că a existat și un domnitor rrom?

DOMNITORUL ȘTEFAN RĂZVAN

Fig. 1. Răzvan Ștefan Vodă,
desen de *Eugen Raportoru*

O realitate a istoriei medievale românești a reprezentat-o eliberarea din robie a rromilor, ca răsplată pentru fidelitate și pentru fapte deosebite. Documentele medievale furnizează exemple de rromi care au devenit liberi.

Un caz celebru, de la sfârșitul secolului al XVI-lea, privind ascensiunea politică a unui rrom este cel al lui Ștefan Răzvan. Acesta, singurul domnitor rrom cunoscut în istoria feudală românească, s-a aflat pe tronul Moldovei, în perioada aprilie-decembrie 1595, fiind un domnitor mai puțin cunoscut de către români.

Istoricul român Alexandru Dimitrie Xenopol precizează că Ștefan Răzvan era fiul unui țigan musulman și al unei moldovence.

La rândul lui, Nicolae Bălcescu, în capodopera sa „Românii supt Mihai Voievod Viteazul”, scrie:

„Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată țigan și o mamă moldovancă. El intrase de tânăr în slujbă în armia polonă și, deosebindu-se printr-o vitejie neobicinuită în războiul polonilor cu muscalii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostășești de craiul Poloniei, Ștefan Báthory. În urmă, întorcându-se în Moldova, intră în slujba lui Aron Vodă, care îi dăde rangul de agă și îl trimise, la mai 1593, sol la Sigismund Báthory. Apoi, Răzvan primi de la Aron comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași și izbuti, după cum văzurăm, cu ajutorul lui Báthory, a răsturnat pe domnul său [n. red: Aron Vodă] și a se urca astfel în locu-i, pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia lui”.

Așadar, Ștefan Răzvan a luptat în armata polonă și cea cazacă, demonstrându-și vitejia și inteligența pe câmpul de luptă, fapt care a determinat numirea lui drept comandant al armatei cazace. Apreciat pentru curajul său, acesta ajunge în preajma lui Aron Vodă, domnitorul Moldovei. În condițiile în care se conturase, la nivel european, o alianță creștină antiotomană, Liga Creștină, conducătorii Țărilor Române se atașează ideii de luptă antiotomană, astfel că domnitorul Moldovei, Aron, îl trimite pe Ștefan Răzvan într-o misiune diplomatică în Ardeal, la principele Sigismund Báthory. Se perfectează o alianță antiotomană a Transilvaniei și Moldovei și, implicit, aderarea la alianța creștină europeană.

La revenirea în Moldova, el este numit comandant al gărzii personale a voievodului moldovean, gardă ce era formată de mercenari unguri. Principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, intră în conflict cu domnitorul Aron Vodă, datorită neînțelegerilor cu privire la colaborarea antiotomană. Reușește să-l aresteze pe Aron Vodă și îl numește la cârma Moldovei pe Ștefan Răzvan.

În anul 1594, domnitorul Țării Românești, Mihai Viteazu, declanșează o răscoală antiotomană. În anul următor, o puternică armată otomană, condusă de Sinan - Pașa, atacă Țara Românească. Domnitorul munten duce o luptă foarte grea la Călugăreni, în 23 august 1595, după care se retrage în munți, așteptând ajutorul aliaților săi - Sigismund Báthory și Ștefan Răzvan. Domnitorul moldovean - Ștefan Răzvan - a luptat alături de Mihai Viteazul împotriva otomanilor, fiind un partener credincios al voievodului munten, deși acesta nu părea mulțumit de faptul că fiul unei femei ce îi era supusă i-a devenit practic egal.

Armatele reunite ale celor trei conducători români - *Sigismund Báthory, Mihai Viteazul și Ștefan Răzvan* - reușesc să-i pună pe fugă pe turci, la Giurgiu fiind obținută o mare victorie antiotomană.

Profitându-se că Ștefan Răzvan nu se afla în țară, o armată poloneză intră în Moldova și îl înscăunează pe Ieremia Movilă. Mai târziu, Ieremia Movilă avea să fie izgonit, din Moldova, de către domnitorul primei Uniri a Țărilor Române - 1600, Mihai Viteazul.

Ștefan Vodă a strâns armată, cu sprijinul lui Sigismund Báthory, și a intrat în Moldova pentru a-și recupera tronul țării. Din nefericire, a pierdut lupta purtată în satul Areni din apropierea Sucevei, fiind capturat și omorât de Ieremia Movilă.

Cronicarul Miron Costin scria în „Letopisețul Țării Moldovei” despre acest sfârșit al lui Răzvan Vodă:

„Luând veste Ieremia Vodă de pogorâtul ungarilor, precum au putut, au strâns oastea țării și s-au gătit a stare cu război împotriva lui Răzvan. într-o dumenecă era când [s-]au apropiat oștile ungurești de Suceava. Și-au tocmit oștile Ieremia Vodă asupra târgului, la sat, la Areni. (...) Supt Răzvan - Vodă au căzut calul atuncea în război, l-au prins oștile lui Ieremii - Vodă și pre Răzvan și l-au adus la Ieremie - Vodă. Stă movila și acmu pe drumul Baiei de la Suceava, care să pomenești Movila lui Răzvan până astăzi. Cât l-au adus pre Răzvan la Ieremie Vodă, după câtăva mustrare, i-au tăiat îndată capul și l-au pus într-un par împotriva cetății. Iară pre unguri i-au gonit oștile până la munți, cu mare vărsare de sânge. Fost-au acesta război în anul 1595, dechevrie 5 dzile. Așa s-au plătit și lui Răzvan răul ce făcuse și el lui Aron-Vodă”.

Sunt, de asemenea, memorabile și cuvintele marelui revoluționar român de la 1848, Nicolae Bălcescu, un promotor al emancipării și al drepturilor romilor la libertate, care spunea:

„Cumplită moarte avu acest bărbat, care, prin meritul și nenorocirea sa, se ridicase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut țigan, dintr-un neam orânduit de veacuri la robie, el se arăta, în acele vremuri, mai patriot decât cei mai neaoși moldoveni. Și, ajutat numai de sabia sa cea vitează, își înscrie numele în șirul celor mai viteji domni ai Moldovei”.

Pe de altă parte, trebuie să consemnăm că în drama „Răzvan și Vidra”, a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, Răzvan este prezentat ca un rob țigăn eliberat de pe domeniul mănăstiresc și care ajunge domn al Moldovei.

Această piesă de teatru a fost pusă în scenă de mai multe teatre românești, cum, de pildă, se poate vedea din afișul alăturat, prin care publicul din Piatra Neamț era invitat la spectacol în stagiunea din anul 1967 al Teatrului Tineretului.

Fig. 2. Afișul spectacolului Răzvan și Vidra – 1967 (v. <http://www.teatrultineretuluiint.ro/main/emblema-vs-siglalogo/>)

ACTIVITĂȚI

1. Menționați evenimentele principale care au marcat ascensiunea politică a lui Ștefan Răzvan!
2. Numiți cei trei conducători români, care au reușit să formeze un adevărat front antiotoman al Țărilor Române, la Dunăre!
3. Comentați afirmațiile revoluționarului Nicolae Bălcescu despre acest domnitor!

5. VOIEVODATUL ȚIGANILOR (RROMILOR) CA FORMĂ DE AUTONOMIE

CAPTAREA ATENȚIEI

Umanistul Anton Verancsis (1504-1573), vice-rege al Ungariei, arăta, la anul 1570, în lucrarea sa “*Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești*” (v. Antonius Verantius, *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transaplinae*, în „*Monumenta Hungariae Historica Scriptorum*”, II, Pesta, 1857, p. 120), următoarele:

„Cum aceste neamuri, atât de deosebite, locuiesc aceeași țară, este atâta armonie și înțelegere între ele, încât nimic nu este mai uimitor. Și chiar dacă uneori se întâmplă să se răscoale – ceea ce se obișnuiește să se întâmple chiar între frați - totuși, îndată ce se ivește un dușman din afară, se ajunge iar la buna înțelegere din amândouă părțile și se apără pe ei înșiși și bunurile lor cu o iscusință și pricepere minunată. Căci, chiar dacă au putut încerca toate aceste nenorociri ale ungarilor și schimbările de regi, totuși, până acum au păstrat țara lor ferită de sabie și de pârjol”.

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

- Comentați pasajul de mai sus!

Așadar, în evoluția politică a provinciei românești intracarpatică, Transilvania, constatăm că, până la jumătatea secolului al XVI-lea, a avut statut de voievodat vasal Ungariei. În cadrul voievodatului, au existat forme de organizare juridică și administrativă, specifice națiunilor care trăiau aici: români, maghiari, sași, secui.

Cea dintâi atestare a rromilor în Transilvania datează de la anul 1400, când boierul Costea, din Țara Făgărașului, primea din partea domnitorului Mircea cel Bătrân, al Țării românești, mai multe sate, printre care și *17 țigani de cort*. Dania reflectă existența robiei în Țara Făgărașului. Această realitate se datora faptului că domnitorii munteni stăpâneau Țara

Fig. 1. Mircea cel Bătrân.
Desen de Eugen Raportoru

Făgărașului cu titlu de feud și, în mod normal, instituțiile specifice Țării Românești se impuneau și aici. Ulterior, rromii sunt amintiți în întreaga Transilvanie.

În urma înfrângerii armatei maghiare, în lupta de la Mohács, din anul 1526, a urmat trecerea unei mari părți a Ungariei în provincie turcească, fapt care a determinat transformarea Transilvaniei în stat de sine stătător, ca principat.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Transilvania a intrat în stăpânirea Imperiului Habsburgic. În Transilvania, până în secolul al XVIII-lea, rromii au avut un statut distinct, constituind o autonomie etnică recunoscută. De exemplu, în anul 1476, un document din timpul regelui maghiar Matei Corvin relevă acest aspect - regele ordonă voievozilor și vice-voievozilor Ungariei să nu îi ia pe rromi în jurisdicție, adică să

nu îi mai judece. Era o măsură luată în scopul menținerii libertății și drepturilor, conform sistemului juridic existent, pentru a le permite o existență în conformitate cu obiceiurile lor. Actele emise ulterior le confirmă libertatea de a umbla prin țară, de a avea autonomie internă, de a plăti un cens [taxă] care era mai mic decât în cazul celorlalți locuitori din Transilvania.

În secolul al XVI-lea, se întemeiază **voievodatul țiganilor**. Nu era o structură teritorială, ci o dregătorie, o instituție condusă de un nobil, care era denumit *voievodul țiganilor* (nu era rrom!), numit de regele maghiar. **Voievodul țiganilor** răspundea de toți rromii din Transilvania. Atribuțiile sale erau: *fiscale* (colectarea censului), *judecătorești* (judecarea anumitor situații, dacă acestea nu puteau fi rezolvate de către voievozii cetelor/companiilor) și *administrative* (relațiile rromilor cu statul).

Prima informație istorică privind existența *voievodatului țiganilor* datează din anul 1541, când căpitanul general al Transilvaniei, Balthazar de Bornemisza, conferă lui Mathias Nagy și lui Thomas de Aiud această responsabilitate dregătorească – voievod al țiganilor. Din actele ulterioare, emise în timpul reginei Isabela, la anul 1557, reiese că doi nobili au primit această responsabilitate - Gáspár Nagy și Francisc Balázsfı. Aceștia aveau autoritate asupra tuturor rromilor nomazi din țară

Conducătorii cetelor/ companiilor de rromi (voievozii) li se supuneau. Dregătoria dispărea pentru o perioadă de timp, din aparatul administrativ al Regatului Maghiar, datorită abuzurilor care se făceau, ca apoi să fie restabilită. Ultimul voievod al țiganilor, a fost nobilul Petru Vallon, în timpul principelui Gheorghe Rákóczi.

La nivelul comunității nomade, din Transilvania și Regatul Maghiar, conducătorul purta denumirea de *voievod*, termen pe care l-au preluat în sud-estul Europei. În Țara Românească și Moldova, conducătorii rromilor nu s-au numit voievozi, termenul care definește calitatea de conducător fiind cel de bulibașă. Șeful cetei sau companiei de rromi, cum se mai numea în Transilvania, avea o mare autoritate, fiind ascultat și acceptat ca judecător la nivelul comunității.

Fig. 2. Voievod (nerrom) al țiganilor în Transilvania. Desen de **Eugen Raportoru**

REȚINEȚI!

- Rromii din Transilvania nu au fost robi, cu excepția celor din Țara Făgărașului.
- Rromii se aflau sub jurisdicția regelui maghiar.
- În secolul al XVI-lea, se întemeiază o instituție cu caracter juridic și administrativ - fiscal, numită *voievodatul țiganilor*.

DICȚIONAR!

feud – moșie sau domeniu, pe care vasalul o primea în stăpânire de la seniorul (stăpânul) său.
cens – taxă.

jurisdicție – putere, competența de a judeca.

ACTIVITĂȚI

1. Ce neamuri (naționalități) trăiesc în localitățile voastre?
2. De cine erau conduși rromii nomanzi din Transilvania?
3. Ce nume poartă șefii rromi din comunitățile de rromi din localitățile voastre?
4. Ce atribuții au aceștia, în cadrul comunității de rromi?

6. POLITICI DE ASIMILARE ÎNȚIATE DE ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI HABSBURGIC: MARIA TEREZA ȘI IOSIF AL II-LEA

CAPTAREA ATENȚIEI

În istoria Europei, începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea, apare o nouă problemă politică, numită *chestiunea orientală*, manifestată odată cu intrarea în declin a Imperiului Otoman, după anul 1683, când armata otomană a fost înfrântă sub zidurile Vienei. Din acest moment, expansiunea otomană asupra Europei este stopată, iar Imperiul Otoman nu mai este considerat un pericol major pentru Europa.

Astfel, la sfârșitul secolului al XVII-lea, Transilvania intră în componența Imperiului Austriac, căci în 1685, trupele austriece pătrund în Transilvania, apoi, în 1699, Imperiul Otoman lasă Austriei teritoriile Ungariei, Transilvaniei, Croației, Slavoniei, conform celor hotărâte prin Tratatul din Serbia de la Karlowitz. Cât privește Banatul, acesta avea să fie incorporat Austriei prin Tratatul de la Passarowitz, în 1718.

În secolul al XVIII-lea, în timpul războaielor ruso-austro-turce, teritoriul Țărilor Române a devenit teatru de război pentru armatele acestor puteri, urmările fiind: pierderi umane și materiale, pierderi teritoriale. Protagonisti ai expansionismului în această parte a Europei, împotriva Imperiului Otoman, au fost Imperiul Habsburgic și Imperiul Rus.

CERINȚE

Citiți cu atenție și spuneți ce înseamnă *chestiunea orientală*?
Vorbii despre statutul Transilvaniei între 1699 – 1918!

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

Cu atâtea state, cum era de așteptat, în secolul al XVIII-lea, Imperiul Habsburgic a cunoscut o perioadă de dezvoltare și de afirmare în timpul Împărătesei **Maria Tereza** (1740-1780) și a fiului ei, **Iosif al II-lea** (1780-1790). Cărmuirea exercitată de acești doi împărați a condus la mari prefaceri instituționale, sociale și economice. A fost o epocă a despotismului luminat, a unui reformism în toate domeniile societății. Pentru românii din Transilvania, a fost începutul unei noi perioade - *sedentarizarea forțată*. Împărăteasa Maria Tereza a emis patru decrete prin care urmarea sedentarizarea forțată a românilor, din Ungaria, după cum urmează:

1. În anul 1758, a decretat legarea românilor de un anumit loc sau așezare. Pentru a ușura această măsură, românilor li s-a interzis

Fig. 1. Împărăteasa **Maria Tereza** a Imperiului Habsburgic. Desen de **Eugen Raportoru**

să mai țină cai și căruțe, cât și plecatul din localitatea unde au fost sedentarizați. Dacă doreau să meargă într-un anumit loc, aveau nevoie de o legitimație specială. Din acest moment, rromii deveneau plătitori de impozite către stat și aveau obligații față de stăpânul *feudal*.

2. În anul 1761, printr-un decret, numele de țigani este înlocuit cu cel de *țărani noi* (új magyarok, neo-rustici, Neubaeur). Tinerii, începând cu vârsta de 16 ani, puteau satisface stagiul militar.

3. În anul 1767, este desființată jurisdicția voievodului asupra *țiganilor*, aceștia fiind incluși în jurisdicția generală a țării. De asemenea, se interzice utilizarea limbii rromani, a portului și a meșteșugurilor specifice.

4. În anul 1773, sunt interzise căsătoriile între rromi, iar copiii de peste 5 ani sunt ridicați din cadrul familiilor de proveniență și dați spre adopție unor familii străine, nerrome.

Măsurile adoptate de împărăteasa Maria Tereza au fost continuate de fiul acesteia, Iosif al II-lea, acesta extinzând cadrul geografic de incidență a acestor patru decrete, care, astfel, sunt impuse și în Transilvania.

În anul 1782, Împăratul Iosif al II-lea adoptă decretul *De Regulatione Zingarorum*, care stabilea următoarele măsuri: obligativitatea școlarizării copiilor rromi; interdicția ca aceștia să mai umble goi; obligativitatea rromilor de a merge la biserică; cerșitul era interzis; lăutăria a fost limitată, ca ocupație; obligația ca rromii să urmeze obiceiurile locului unde se aflau; interdicția de a mai poseda cai și căruțe etc. Rromii sunt, de-acum, atent supravegheați de autoritățile judiciare locale, care înaintau lunar rapoarte privind modul de viață a rromilor.

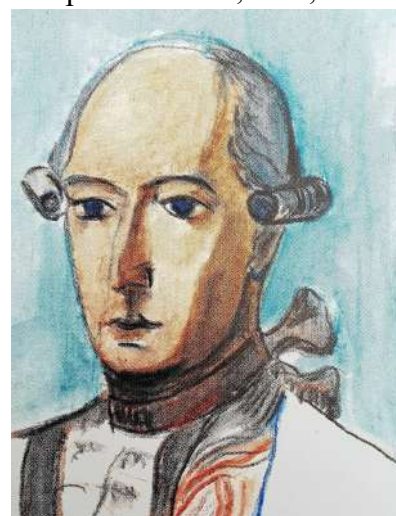

Fig. 3. Împăratul Iosif al II-lea.
Desen de *Eugen Raportoru*

În anul 1783, Împăratul Iosif al II-lea emitea o ordonanță, numită *Hauptregulatio*, în 59 de puncte, fiind un act care reglementa strict situația rromilor din Ungaria și din Transilvania, sintetizând toate măsurile anterioare referitoare la rromi. Se constată o politică de promovare a unei schimbări radicale a vieții rromilor din Imperiul Habsburgic, iar rromii care au refuzat să adopte aceste schimbări au fugit la Est și Sud de Carpați (Moldova și Țara Românească), unde - în actele acelei vremi și în vorbirea populară - aceștia apar cu denumirea de *netoți*, rromi nomazi care nu acceptau supunerea sau înrobirea.

În general, documentele epocii reflectă refuzul rromilor în aplicarea acestor reglementări, a legilor, dar se consemnează și plecarea din Transilvania a multor rromi. Politica imperiului de sedentarizare a rromilor a însemnat, de fapt, un demers de asimilare forțată a lor.

REȚINEȚI!

- În vremea împăraților Imperiului Habsburgic, Maria Tereza și Iosif al II-lea, au fost adoptate măsuri de sedentarizare forțată a rromilor.
- Cei doi împărați au condus în spiritul epocii iluministe, de promovare a schimbării sociale și de dezvoltare culturală.

ACTIVITĂȚI

1. Călătorii străini prin Banat consemnau, la rândul lor, informații despre rromi și alte etnii.
2. Iată ce scrie Francisc Grisellini, în așa-zisă “Istoria Banatului Timișan”, la 1870:

„Deoarece legile le opreau intrarea în orașe și, mai cu seamă, în localitățile înconjurate cu ziduri, țiganiii rămaseră la viața lor rătăcitoare și dezorganizată, tocmai prin aceea, atât timp condamnați, până ce glorioasa împărăteasă regină, nelăsând nici un mijloc neîncercat spre a popula Banatul, le permise și lor a se statornici, a-și instala locuințe permanente, deși în afara circumferinței satelor celorlalte națiuni, dar, totuși, în apropierea lor, și a poseda pământ. Ei n-aveau nimic altceva de plătit, decât contribuțiunea obișnuită și fură numiți de aici înainte neobănățeni, pentru ca din starea lor anterioară să nu mai lase în urma lor nici măcar numele urgisit”.(v. Francesco Grisellini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte* [Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei], Verlag: Vienna - Johann Paul Krauß, 1780. Auflage: Erste Edition).

CERINȚE

1. Care erau principalele diferențe între rromii din Banat, Transilvania și cei din Muntenia și Moldova?
2. Cum credeți că măsurile care priveau sedentarizarea forțată au afectat viața rromilor din Transilvania?
3. Cum au fost numiți rromii de atunci înainte? De ce?
4. Care era situația rromilor din Moldova și Muntenia, în aceeași perioadă?

ȘTIAȚI CĂ...?

- în 1784 - 1785, în Transilvania, a avut loc o puternică răscoală a românilor condusă de Horea, Cloșca și Crișan?
- în cadrul răscoalei au participat și rromi, conform unui raport al autorităților imperiale în care se arată că un țigan din Muntele Băișoara și țiganiii din Almaș făureau arme pentru țărani răsculați?
- în cursul anului 1785 se înregistrează rromi care cereau oficialităților să le înapoieze uneltele cu care își practicau meșteșugurile, deoarece, în contextul răscoalei, acestea le-au fost confiscate?
- pedepsirea răsculaților a fost extrem de aspră, iar printre condamnații cu moartea s-au aflat și trei rromi?
- în Banat, în anul 1782, folosirea limbii rromani se pedepsea cu 25 de lovituri de bătă?
- Împăratul Iosif al II-lea, cunoscut ca „bunul împărat”, a efectuat mai multe călătorii în Transilvania și că obișnuia să stea în case țărănești, parohiale sau militare?

7. RROMII ÎN SCRIERILE ILUMINISTE

CAPTAREA ATENȚIEI

Iluminismul reprezintă o mișcare ideologică și culturală, care avea drept scop formarea unei societăți raționale și luminarea maselor prin educație.

Încrederea în progres și într-o nouă societate este exprimată de concepte noi: fericirea oamenilor, libertatea, umanitatea, virtutea.

Marii gânditori iluminiști criticau prejudecata și susțineau dreptul de libertate a conștiinței umane.

DESCOPERIM, ÎNVĂȚĂM!

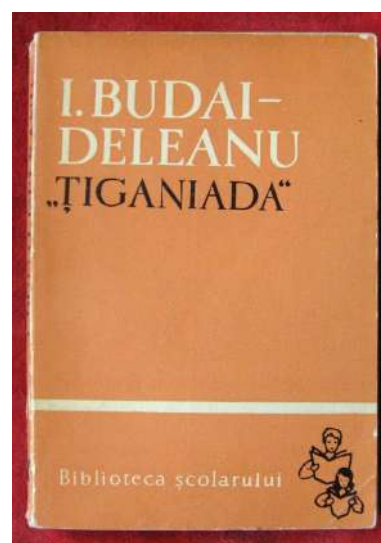
În spațiul nostru românesc, iluminismul a fost reprezentat de Școala Ardeleană, o mișcare culturală națională a românilor din Transilvania, care a declanșat procesul de afirmare națională și culturală a românilor.

În Moldova și în Muntenia (Țara Românească), un rol important, în dezvoltarea iluminismului, l-a avut învățământul. Academiile domnești, întemeiate în aceste țări la sfârșitul sec. al XVII-lea și la începutul sec. al XVIII-lea, au reprezentat un însemnat focar de cultură exercitat de Răsăritul ortodox.

În Europa iluministă, rromii încep să atragă atenția, abordarea fiind de natură rromantică și melodramatică. Cei mai mulți scriitori se bazează pe propria lor imaginație decât pe observație directă. De-abia din secolul al XIX-lea, stereotipia literară este contestată. Se considera că adevărul despre rromi este, mai degrabă, incitant decât suspect.

În cultura românească iluministă, ideile acestui curent cultural sunt artistic sintetizate de **Ioan Budai Deleanu**, în poemul *Țiganiada*, care este prima epopee eroi-comico-satirică din literatura română, în care poetul explorează diversele conflicte generate de mentalitățile unei colectivități umane incompatibile cu organizarea socială, refractare sacrificiului pentru o cauză îndepărtată. După modelul clasic francez, Ion Budai-Deleanu satirizează societatea feudală românească, cu toate instituțiile și defectele ei morale, fixând trăsăturile umane într-o viziune caricaturizantă și demonstrând, totodată, virtuțile poetice ale limbii române.

Țiganiada este un poem delimitat în 12 cântece, însoțite de numeroase note și de un mic poem în anexă, *Trei viteji*. Prima versiune a lucrării a fost terminată în anul 1800, iar în anul 1812 o realizează pe a doua. Acțiunea se petrece în Țara Românească, în timpul domnitorului Vlad Țepeș, care luptă împotriva armatei otomane. Se poate spune că epopeea este o sinteză între clasicismul târziu, iluminism și cultura populară românească.

CITIM ȘI COMENTĂM!

Țiganiada sau tabăra țiganilor (fragment)

Întâi, dară, dintru toți purceasă
Ceata lui Goleman vestită;
Toți ciurari și feciori de acasă,
Vai de-acela care-i întărâtă!
Trei sute erau ei pe-ndelete,
Afară de prunci, muieri și fete.

.....
După acești veniră nainte,
Armați ș-în rânduri tocmită bine;
Argintarii, de inele și țânțe

Făcători, doao sute. Dar cine
Îi duce și le este povață?
Tânăr Parpanghel și mândru în față.
Era nalt și ghizdav la făptură,
Bun lăutariu, pre bun cântăreț;
La toate faptele cu măsură,
Iară de inele meșter ales.
Acest chip era voivodul mare
A zlătarilor, mergând călare.

„Iar cât provește faptul istoricesc, pentru Vlad Vodă, că au fost așa precum i-am scris eu, dovedesc cu scriitorii de la Vizanț (Bizanț), precum vei ști tu bine; iar de țigani, că Vlad Vodă i-au armat oarecând împotriva turcilor, scriu și unele cronice scrise cu mâna muntenești; însă istoria alcătuită îtracest chip este osteneala mea, ce am pus-o în stihuri, după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei, în Ardeal, care întru toate să lovește cu pergamena (documentele) ce s-au aflat, nu demult, în Mănăstirea Zănoaghei”

(v. Ioan Budai Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor*, București: Editura Minerva, 2018, p. 8-9).

REȚINEȚI!

- Iluminismul reprezintă o mișcare ideologică și culturală.
- În spațiul românesc, iluminismul este reprezentat de Școala Ardeleană, mișcare culturală națională a românilor din Transilvania.
- Ioan Budai Deleanu este autorul *Țiganiadei*, primul poem comico-satiric **din literatura română**.
- În Transilvania, la sfârșitul sec. al XVIII-lea, s-a declanșat o puternică răscoală a țăranilor români. La această mișcare socială au participat și rromii.

DICTIONAR!

liberatate de conștiință – exprimarea liberă a ideilor și gândurilor.

prejudecată – gândire greșită cu privire la ceva, înainte de a se trece la informare în scopul cunoașterii reale.

ACTIVITĂȚI

1. Ce a reprezentat iluminismul pentru cultura europeană?
2. Numiți doi reprezentanți ai iluminismului românesc!
3. Citiți documentul de mai sus și discutați despre ce anume credeți că l-a determinat pe I. Deleanu să scrie acest poem?
 4. Citiți fragmentul din „Țiganida” și identificați:
 - Termenii care reflectă neamurile de romei!
 - Definiții pentru cuvintele necunoscute!
 5. Citiți cu mare atenție fragmentul de mai jos și comentați în legătură cu ce rezultă din această scrisoare!

„...am să-ți aduc aminte cum că eu, învățând lătimește, italienește și franțuzește, întru care limbi se află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare: de s-ar putea face și în limba noastră, adică cea românească (căci a noastră, cea țigănească, nu se poate scrie și puțin o înțăleg) cevaș asemene; (...) Cea mai de pe urmă, să știi că fiind eu țigan ca și tine, am socotit cuvios lucru de a scrie pentru țiganii noștrii, ca să priceapă ce feliu de strămâși au avut și să să învețe a nu face și ei doară nebunii asemene, când s-ar întâmpla să vie cândva la o tâmplare ca aceasta. Adevărat că aș fi putut să bag multe minciuni lăudând pe țigani și scornind fapte care ei n-au făcut, cum fac astezi istoricii unor neamuri, care scriind de începutul norodului său, să sue până la Dumnezeu și tot lucruri minunate bârfesc. Dar eu iubesc adevărul”.

(scrisoarea pe care Ioan Budai Deleanu i-o adresează lui Petru Maior, în anul 1812; v. Ioan Budai Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor*, București: Editura Minerva, 2018, p. 5-10)

ȘTIȚI CĂ...?

- poemul Țiganiada este prima mare sinteză, cu finalitate estetică, a spiritualității rome, române și chiar europene?
- principiile iluminismului se regăsesc în „Declarația de Independență” a coloniilor americane din America de Nord - 1776?
- Franța este țara în care, la anul 1789, s-a declanșat prima mare revoluție antifeudală?
- revoluționarii francezi au adoptat *Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului*, care cuprindea idei iluministe: libertate, egalitate, dreptate?

8. RECAPITULARE

I. Împărțiți-vă în 5 grupe de lucru de câte 4-5 elevi fiecare și realizați următoarele activități:

1. Completați tabelul cu informațiile corecte!

Personalitate istorică	Ce statut aveau rromii în acea perioadă? Detaliați!
DAN I	
ALEXANDRU CEL BUN	
MARIA TEREZIA	

2. Elaborați enunțuri care să reflecte o realitate istorică, cu fiecare dintre termenii de mai jos:

robi, nomazi, sedentarizare, „netoți”, țigani, rumâni, vătaf, bulibaș, drept consuetudinar, drumul mirodeniilor.

3. Numiți state europene, în care rromii sunt atestați și vorbiți despre măsuri adoptate față de rromi în aceste țări!

II. Scrieți despre înrobirea rromilor, având în vedere realitățile economice specifice spațiului geo-istoric românesc, meșteșugurile practicate de rromi, categoriile de robi!

III. De ce măsurile cu privire la viața rromilor, adoptate de Împărăteasa Maria Tereza a Imperiului Habsburgic și de fiul acesteia, Împăratul Iosif al II-lea, au avut caracterul unei asimilări forțate a rromilor?

IV. Scrieți despre iluminism!

9. EVALUARE

I. Completați spațiile libere cu termenii corespunzători!

1. Robia a devenit o instituție dominată de rromi, în ...
2. Măsurile de sedentarizare forțată, au fost adoptate în Imperiul ...
3. Primele legi scrise adoptate în Moldova și Muntenia, în care erau stipulate și prevederi cu privire la rromi, s-au numit ... și ...
4. Documentele istorice atestă că ... a fost un domnitor de origine rromă în Moldova.

II. Stabiliți valoarea de adevăr a următoarelor afirmații (A sau F)!

1. În Transilvania, rromii au avut statut juridic de oameni liberi. _____
2. În Muntenia și Moldova fanariotă rromii au fost eliberați din robie. _____
3. Voievodatul țiganilor a reprezentat o formă de organizare politică și teritorială a rromilor. _____
4. Ioan Budai Deleanu a fost autorul poemului comico-satiric *Țiganiada*. _____

III. Răspundeți la următoarele cerințe!

1. Ce atribuții aveau bulibașii?
2. De ce măsurile adoptate de Împărații Imperiului Habsburgic, Maria Tereza și Iosif al II-lea, au înrăutățit viața rromilor?
2. Iluminismul a stat la baza mișcării de abolire a robiei. Argumentați!
3. Dați exemple de reprezentări ai iluminismului românesc!

IV. Faceți un eseu cu titlul „Rromii în Europa iluministă”, având în vedere următoarele aspecte:

1. Migrația rromilor din Peninsula Balcanică, Țările Române spre Europa centrală și vestică;
2. Modul de viață avut de rromi (organizare, meșteșuguri etc);
3. Măsurile adoptate față de rromi în diferite țări ale Europei;
4. Opiniile voastre cu privire la cauzele adoptării măsurilor represive față de rromi, legat de realitățile contemporane și despre ce se poate face pentru a se evita continuarea unei istorii tragice?

BIBLIOGRAFIE UTILIZATĂ ÎN ELABORAREA STUDIILOR DE CAZ ȘI ÎN UNELE PASAJE, ÎN VEDEREA APROFUNDĂRII CONȚINUTURILOR DE CĂTRE PROFESORI ȘI ELEVI

India: Hermann Kulke, Diethmar Rothermund, *O istorie a Indiei*, Editura Artemis, 2003, p. 11-107; Mircea Itu, Julieta Moleanu, *Cultură și civilizație indiană*, Editura Credis, București, p. 15-25; Paul Masson-Oursel, H. de Willman-Grabowska, Philippe Stern, *India antică și civilizația indiană*. Colecția: cultură și civilizație. Traducător Walter Fotescu, Editura Herald, 2006; **imperiul bizantin:** Alexandru Cristian Enescu, *Economie și comerț Imperiul Bizantin. Stat, control și blocarea inițiativei private*, iunie 2017; lect. univ. dr. Bogdan Petru Maleon, prof. univ. dr. Ion Toderașcu, *Istoria bizanțului*, an II, semestrul I 2009-2010; Brătianu Gheorghe I. , *Civilizația bizantină*, București, 1994; Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului bizantin*, București, 1981, 2005; **Barbu Lăutaru:** Viorel Cosma, *Lăutarii de ieri și de azi*, Editura du Style, București, 1996; drd. Mariana Sandu și dr. Delia Grigore, *Contribuția rromilor la patrimoniul comun*; Gheorghe Sarău, Elena Radu, *Ghidul mediatorului școlar (pentru comunitățile de rromi)*, București: Editura Vanemonde, 2011, p. 82-85; **Domnitorul Ștefan Răzvan:** A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Vol. III, Iași, 1890, p. 194-481; Paul Cornea, *Studiu introductiv la “Nicolae Bălcescu, Români supt Mihai Voievod Viteazul*, București: Editura Albatros, 1973, p. 108-109; Nicolae Bălcescu, *Români supt Mihai Voievod Viteazul*. Colecția pașopt scriptorium, mai 2017, p. 91-92, p. 140, p. 152, p. 185-186, p. 193-195, p.197, p. 216, p. 207-213; Viorel Achim, *Istoria țiganilor din România*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 43; Gheorghe Sarău, Elena Radu, *Ghidul mediatorului școlar (pentru comunitățile de rromi)*, București: Editura Vanemonde, 2011, p. 82-85; drd. Mariana Sandu și dr. Delia Grigore, *Contribuția rromilor la patrimoniul comun* (http://www.opportunitatiegale.ro/pdf_files/contributiariomilorlapatrimoniulcomun.pdf)

ISBN 978-606-31-0629-3

9 786063 106293